

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI

UTGIVEN AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Tove Jansson-jubileet
- Sofi Oksanen
- Kunstnerkolonien i Odsherred
- Polarforskeren Peter Freuchen
- 1814 og norske sangtekster
- Svensk-norska grundlagsperspektiv
- Intervju med Eygló Harðardóttir
- Nordisk samhällssäkerhet
- Översättarpriset till Pentti Saaritsa
- Letterstedtmedaljen till Thorvald Stoltenberg

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■ ■

Årg. 90 • 2014 • Häfte 4

INNEHÅLL

Artiklar

Om Tove Jansson och ett jubileumsår med kraft. <i>Anja Kuusisto</i>	361
Sofi Oksanen – prisad författare med estnisk och finsk bakgrund. <i>Tomi Riitamaa</i>	367
En livlig og farverig tid. Kunstnerkolonien i Odsherred. <i>Eva Pohl</i>	375
Fra Hollywood til Stockholm. Polarforskeren Peter Freuchen. <i>Janni Andreassen</i>	387
Fedreland og frihet i norske sangtekster. <i>Vigdis Ystad</i>	397
Svensk-norska grundlagsperspektiv 2014. <i>Fredrik Sterzel</i>	409
NT-Intervjun. Samarbetet i Norden väcker intresse internationellt. Samtal med Eygló Harðardóttir. <i>Arna Schram</i>	417

* * *

För egen räkning och nordisk krönika

Från nordiska solidaritetslöften till gemensam samhällssäkerhet. <i>Sinikka Bohlin och Bengt Sundelius</i>	421
Krönika om nordiskt samarbete. <i>Anders Ljunggren</i>	425

* * *

Letterstedtska föreningen

Styrelser, medlemmar och anslag 2014	429
Anslagsutlysning för 2015	455
Jacob Letterstedts nordiske fortjenstemedalje tildelt Thorvald Stoltenberg. <i>Hans H. Skei</i>	457
Det nordiska översättarpriset till Pentti Saaritsa. <i>Guy Lindström</i>	459

* * *

Bokessä

Tagge Erlanders dagbokssvit inne på slutrakan. <i>Claes Wiklund</i>	461
---	-----

* * *

Kring böcker och människor

Den farliga framgången – Jorma Ollila ser tillbaka. <i>Patrik Harald</i>	465
Formgivaren Stig Lindberg – vardagstingens mästare. <i>Lena Wiklund</i>	468
1814 från dansk-norsk synpunkt. <i>Per Thullberg</i>	470
Den allsidige trollmora. Forfattaren Tove Jansson. <i>Ottar Fyllingsnes</i>	471
Från vinter till vår. Anteckningar ur en skrivprocess om Erik Axel Karlfeldts diktning. <i>Stina Otterberg</i>	474
Bankdirektör med kulturintresse. <i>Bo Högländer</i>	476

* * *

Sammanfattning	479
Tiivistelmä.	480

ANJA KUUSISTO

OM TOVE JANSSON OCH ETT JUBILEUMSÅR MED KRAFT

”Att beskriva Tove skulle ta ett år, att beskriva ett liv i närheten av henne skulle ta ett liv, och man skulle behöva ett nytt språk för alla nyanserna”.

Så har Vivica Bandler sagt om sin vän.
Anja Kuusisto är pol.mag. och journalist.

Ursprungligen fanns citatet i en artikel i *Veckojournalen* i april 1979, citatet finns också i Bändlers memoarer, ”Adressaten okänd” och det återges i boken ”Resa med Tove” (2002), en bok som utgavs efter Tove Janssons död.

Den boken består av vänners, arbetskamraters och familjemedlemmars personliga minnesbilder av Tove Jansson, och är som sådan en utmärkt liten samling berättelser som ger en viss insyn i människan Tove – för det där året det skulle ta att beskriva henne har varken vänner, författare eller andra Tove Jansson-tolkare hittat.

Det har minsann försökts.

Det här året, 100 år efter Tove Janssons födelse, har verklighen bjudit till.

Det har getts ut böcker, skrivits artiklar, hållits seminarier, satts upp pjäser, sänts tv- och radiodokumentärer, nya animationer har skapats och inte minst har konstutställningen i Ateneum under sommarhalvåret satt fokus på Tove Jansson. Den besöktes av över 293 000 personer, endast Pablo Picasso har lockat fler besökare till Ateneum. Utställningen visas från slutet av oktober på museer i Japan. I utställningen ingår också verk i privatpersoners ägo, och den var en unik helhet, men i fortsättningen kan man åtminstone se en del av de utställda arbetena i Tammerfors konstmuseum, dit en betydande Tove Jansson & Tuulikki Pietilä & Pentti Eistola-donation gjordes 1986.

I den finlandssvenska tidningspressen (visserligen också i den finska) har Tove Jansson under året också synats på ett sällan skådat sätt, till och med så att en forskare på ett socialt forum för finlandssvenska journalister hade gjort ett inlägg en dag på sensommaren: Snälla ni, kan ni inte komma överens om att ta Tove Jansson-paus ett tag...

Det här kan vara värt att nämna uttryckligen för att beskriva hur massivt ”temat” Tove Jansson har lyfts fram under året!

Konsthistorikern Tuulikki Karjalainen, som också var kurator för Ateneum-utställningen, är kvinnan bakom det mest genomgripande Tove Jansson-verket som utkommit, biografen *Arbeta och älska* (2013).

Boken är skriven på finska och i svensk översättning av Hanna Lahdenperä utkom den hos Schildts & Söderströms förlag som en avstamp för jubileumsåret.

Karjalainen har utöver alla Jansson-verk, hennes egna och skrifterna om henne, haft tillgång till Tove Janssons korrespondens och anteckningar, och tackar i efterorden extra varmt Sophia Jansson (Lars Janssons dotter, dvs. brorsdotter till Tove och styrelseordförande för Oy Moomin Characters Ltd) och Per Olov Jansson (bror).

Om någon har väl Karjalainen kommit närmast med ”att beskriva Tove skulle ta ett år”.

Karjalainen säger själv i sin bok något som låter som en parallell till Bandler-citatet ovan, ett slags begränsning för att beskriva Tove Jansson. Så här skriver Karjalainen:

”Hon (TJ) målade, skapade, tecknade och skrev nog för att fylla flera människors karriärer, hennes kreativitet och konstnärliga fält var oändligt”.

På ett annat ställe är Karjalainens beskrivning: ”Hon har gjort flera fullständiga karriärer, såväl sagoboks-författarens, illustratörens, bildkonstnären, författarens, scenografens, dramaturgens, poetens, serietecknarens...”

Nu är det inte så att inte samtiden skulle ha uppskattat Tove Janssons mångsidighet och konstnärliga vidd, hon var inte ”bara” serietecknare, inte ”bara” Muminförfattare. Men visst tog det länge innan man var där, och länge innan hon förtjänade hyggligt på sitt skapande.

Mångfalden i hennes skapande är kanske det som har framträtt extra synligt under 100-årsfirandet – bildkonstnären och författaren har inte nämnts utan att flera bärande delar av Tove Janssons skapande har fått ta plats. Bildkonst”delen” till och med kanske har fått något av en revansch just i år. Samtidigt har jubileumsåret inneburit att personen Tove Jansson ännu tydligare har trätt fram, vid sidan om uppskattningen för hennes arbeten.

Det här understryks inte minst tack vare den färskaste boken om Tove Jansson, nämligen *Brev från Tove Jansson*. Det är som namnet anger en sammanställning brev skrivna av Tove Jansson, börjande med brev skrivna till familjen 1932-33 (då hon studerade och bodde i Stockholm), brev till nära vänner och älskare, brev till modern och brev till livskamraten Tuulikki Pietilä.

Brev fram till 1983 har tagits med i samlingen redigerad av Helen Svensson (Tove Janssons mångåriga redaktör på förlaget Schildts) och Boel Westin (litteraturprofessor som år 2007 också skrivit en biografi över Tove Jansson).

Att brevskrivandet blir föremål för en egen bok är fullständigt logiskt. Brev och brevskrivande har varit viktiga och syns på många sätt i Janssons författarskap, precis som de har varit viktiga för personen Tove Jansson. I den färska boken finns t.ex. Toves brev till författaren och politikern Atos Wirtanen som hon sällskapade med några år – något som speciellt Tove Janssons far, skulptören Victor Jansson starkt ogillade. När Karjalainen beskriver Toves och faderns

relation vid den här tiden – framförallt 40-tal – är det sällan de verkar nå varandra: Fadern sägs ha fastnat mentalt i det finska inbördeskriget 1917-18 och politiskt stod far och dotter så långt ifrån varandra som det var möjligt. Fadern var Tysklandsvänlig och fientlig till judar, Tove Jansson var närmast vänsterorienterad, pacifist, vän med flera judar och Wirtanen var en omdebatterad vänsterpolitiker. Dessutom levde hon i ett skede i ”ett äktenskapsliknande förhållande” med riksdagsmannen Wirtanen, ett sällskapande som var långt ifrån tidens sed. Då fadern (”Faffan” kallad) är så konservativ är dotterns förhållande till Wirtanen att se som en stormvarning, senare förälskade sig Tove Jansson i kvinnor. Homosexualitet var på den tiden dessvärre kriminellt.

Då *Hufvudstadsbladets* Pia Ingström i sin recension av ”Brev från Tove Jansson” närmar sig det temat får också de viktiga kvinnorna i Tove Janssons liv en viss betygsättning ”regissören Vivica Bandler är en narcissistisk förförerska med större behov av att erövra än att hålla fast”... medan ”Tuulikki Pietiläs entré är en stor lättnad för den inlevelsefulla läsaren – en kvinna som vet vem hon vill ha, utan att äta upp sin partner”. Så var de också ett par i nästan ett halvt sekel.

Homosexualiteten var kriminaliserad i Finland ända tills 1971, och man har också tolkat Tove Janssons egna beskrivningar av ”spöksidan” (lesbiska kallades då spöken) som ett inslag i den hbtq-historia som fortfarande väntar på en grundligare historieskrivning.

Tove Jansson verkar ha levt enligt sin devis – och ex libris – ”arbeta och älska”, levt och levt ut, utan att göra något väsen av det. Men på 1940-talet krävdes försiktighet i högsta grad, och relationen med Bandler var knepig på många sätt. Bandler var gift och Tove Jansson bodde tillsammans med Atos Wirtanen. Att ”kärleken var så stor att Toves hjärta var sjukt av längtan då de var åtskilda” framkommer i brev och i Karjalainens analys, där det samtidigt konstateras att den tid då Tove Jansson skrev dessa rader i breven till Bandler, fanns det ett botemedel i jobbet. Nämligen i att måla Vivicas porträtt i en fresk. Fresken ”Fest i stan”, beställd till Helsingfors stadshus, har efter Ateneum-utställningen varit föremål för ett visst offentligt gnabb – då varken den eller fresken ”Fest på landet” har återbördats till Helsingfors svenska arbetarinstituts lokaler utan förblivit i Helsingfors stadsmuseum. Freskerna har varit i museets ägo redan tidigare, men hängt på arbis väggar sedan början av 1970-talet.

Fresken ”Fest i stan” är också ett prov på Tove Janssons mod.

Att på 40-talet måla kvinnan som hon då olagligt älskade och det som en helt igenkännlig Vivica Bandler, visar enligt Karjalainen likgiltighet för den tidens skvaller och förtal.

Så skulle Tuulikki Pietilä också senare målas helt igenkännlig som en Tooticki, i Muminvärlden.

Kanske omedvetet blev Tove Jansson en föregångare genom sina modiga livsval. Detta mod kom tidigt fram i politiska, satiriska och framförallt antimilitaristiska illustrationer i det krigsmärkta landet, det kom fram i förhållandet till tidsandan, dess fördomar och regler, och i relationen till fadern. Å andra sidan har hon beskrivit sig själv som rädd och osäker.

I ett brev till den nära vännen Eva Konikoff (daterat i augusti 1947, hon skriver om förhållandet till Vivica Bandler) lät det så här:

”Jag har fått en ny frihet via henne. Och är det så, då var hela vandan saken värd... /

Antagligen har jag varit rädd hela mitt liv. Nu vet jag att jag kan bli modig.”

Modig men moderskär, en kombination som kanske inte är ett men, utan ett och.

Enligt Tuulikki Karjalainen, och andra Tove Jansson-tolkare med henne, är det nämligen en kvinnorelation som var viktigare än alla andra, Tove Janssons relation till sin mor.

Signe Hammarsten-Jansson (”Ham” kallad), illustratör och frimärkstecknare, ”var Toves största kärlek, den ingen kunde konkurrera med”, skriver Karjalainen.

Men, menar Pia Ingström i sin tolkning av ”Brev från Tove Jansson”, trots att Ham och Tove är symbiotiska i arbete och kärlek, är ”Tove samtidigt självständig och modig, reser och älskar och överskrider gränser på ett sätt som inte alls passar ihop med den modersbundenhet hon ofta tillskrivs”.

Den här modiga, reslystna äventyrerskan är den som läsaren möter i hennes egna, personliga brev, som vi alla nu tack vare Svensson & Westin har tillgång till, och det är samma modiga, reslystna äventyrerska flicka som är berättarens röst i ”Bildhuggarens dotter”, i Muminböckerna, i ”Anteckningar från en ö” – och i många fler arbeten.

För vid sidan om brevskrivandet, vad är det inte om äventyret, det farliga, det lockande, och även så det lekfulla, oväntade som är så kännetecknande för Tove Jansson? Det mörka, gåtfulla, oväntade elementet har analyserats i flera tavlor, det har lyfts fram när man talar om små troll och en stor översvämning, det dyker upp med en komet som kommer, med den iskalla Mårran som orsakar oro och en Filifjonka som tror på katastrofer...

Kopplingen till äventyr, faror, det ovissa kommer också fram när Bo Carpelan i en intervju 1964 har fått Tove Jansson att berätta om sitt skrivande.

Igen blir kombinationen osäkerhet och mod indirekt synlig för hon talar om ”en fruktbar osäkerhet”. I sammanhanget blir ett citat av Too-ticki (alter ego för Tuulikki Pietilä) speciellt viktigt: ”Ingenting är säkert, och det är det som lugnar mig”, säger Too-ticki i ”Trollvinter”.

Egentligen diskuterar de, Carpelan & Jansson, boken ”Resa med lätt bagage” som mer än något handlar om konstnärens villkor (säger Jansson och fortsätter:), ”detta med att arbeta med ett enda. Där är en skildring av svårigheterna

med att bo med en annan på en liten ö” och lite senare ”Det som totalt uppfyller en människa fascinerar mig”.

Arbeta och älska. I den ordningsföljden, såsom ingen glömmar att nämna när Tove Janssons ex libris omtalas.

”Man skriver för sig själv, inte för barnen” citeras hon också i Carpelans intervju, och sen: ”Men om mina berättelser vänder sig till någon slags läsare är det väl till ett skrutt. Jag menar den som har svårt att passa in någonstans, den som är utanför och på gränsen”.

I Mumindalen verkar alla passa in. Det finns en trygghet där trots alla äventyr, det finns en fristad där för alla. När Svenskfinland inte minst i det finska Finland ibland förses med epitetet Mumindalen för den lilla, fridsamma platsen där alla känner varandra eller är beredda att ta hand om varandra trots att de inte känner varandra – då har man missat att Mumindalen egentligen är svensk, alltså rikssvensk och inte finlandssvensk.

Å andra sidan – när den första Muminpjäsen skulle sättas upp i Stockholm, med Bandler som regissör, var Tove Jansson faktiskt noga med att trollen skulle få tala finlandssvenska.

Det var så det gick till när Mumintrollens modersmål en gång för alla slogs fast.

”Kometjakten” hade satts upp på Svenska Teatern i Helsingfors (1949) och väckt livlig debatt, skriver Karjalainen. Det ansågs inte riktigt passande att spela en pjäs om världens undergång, en kort tid efter kriget, och dessutom visste man inte riktigt alla gånger om de här trollen med sina äventyr var riktade till barn eller vuxna... En omstridd pjäs, men en framgång på scenen. Även så i Stockholm, i vars skärgård den riktiga förebilden till Mumindalen fanns.

I ”Bildhuggarens dotter” beskriver Tove Jansson sina morföräldrars ställe i Blidö skärgård så här: ”Sen byggde morfar och mormor ett stort hus med brutet tak och en massa rum och trappor och terrasser och en väldig veranda och ställde vita pinnmöbler överallt både inomhus och utomhus och när det var färdigt började morfar plantera”.

Här växte kaprifol, vildvin och små rosor som kunde klättra... Sommarstället i Blidö skärgård känns som den äkta förebilden för det blåa Muminhus som har blivit en publikmagnet för barnfamiljer, Mumindalen i Nådendal utanför Åbo. Den Mumindalen ligger också på en ö, och det är förstås ett plus, även om de lugna, havsomgivna öar Tove Jansson beskriver kan kännas fjärran från Nådendals Mumindal.

Barndomssomrarna hos mormor och morfar är lek och äventyr, senare kommer somrarna med familjen på ön i Pellinge skärgård. Då kan det handla om hur mamma Ham, tryggheten förankrad, satt på verandan och illustrerade varje dag, för att sedan skicka illustrationerna med strömmingsbåten till Borgå, och om hur hon själv fick lära sig teckna med mamma, ta del av hennes arbeten, medan pappan var i sin ateljé och ville jobba i fred, ”han gick dit efter metningen och morgonkaffet”. I ”Bildhuggarens dotter” märker dottern hur

pappan blir mer och mer dyster, till slut talade han inte alls. Men ett oväder sätter fart på honom, det blir liv och rörelse för familjen igen. Dottern: ”Det var den bästa storm vi någonsin haft”.

Öar och hav, de finns alltid med, på sätt eller annat. Och det får gärna storma. I berättelsen om Hattifnattarnas hemlighet i ”Det osynliga barnet” är Muminpappan ute på ovissa äventyr och då säger Muminmamman: ”Han kommer när han kommer”. Det här trygga beskedet förklarar berättarrösten så här: ”Ingen var orolig och det var en bra sak. De hade beslutat att inte vara oroliga för varann, på det viset gav de varandra gott samvete och så mycket frihet som möjligt”.

Friheten är det bästa, skrev Tove Jansson som liten flicka. Tuula Karjalainen slår fast det redan i förorden: ”Friheten förblev det viktigaste under hela hennes liv”.

För att uppnå friheten ska det också finnas en inre trygghet. Som en källa verkar det starka modersbandet ha fungerat. När dramaturgen Gunilla Jensen i en artikel i höst i *Svenska Dagbladet* erinrade sig samarbetet med Tove Jansson kring dramatiseringen av ”Sommarboken” beskrev hon: ”Arbetet löper harmoniskt. Toves reaktioner är öppenhjärtiga – ingen kan som hon fnysa, fnissa och fräsa. /... När vi kommer till slutscenen, den som innebär Farmors (Hams) död, blir det tvärstopp. I boken är dödsögonblicket outtalat, på film blir gestaltningen så mycket mer konkret. Tove spjärnar emot, hon gråter.”

”Sommarboken” (1972) sägs vara den tredje och sista sorgeboken efter Hams död. Den första, ”Sent i november”, hade hon börjat skriva redan före moderns död (i juni 1970), däremellan utkom ”Lyssnerskan”. Dessa följande rader ur ”I Anteckningar från en ö” betecknar ett annat mycket svårt avsked för Tove Jansson, nämligen tiden då hon och Tuulikki Pietilä insåg att det var dags att avsluta det flera decennier långa sommarlivet på deras ö, Klovharu:

”Aldrig mera fiska. Aldrig mera slänga slasken i sjön och vara rädd om regnvatten, aldrig mer ha vända om Victoria (båten) och att ingen behöver vara orolig för en. Bra! Sen kom jag att tänka på att varför kan inte en äng få växa i fred och ro och varför kan inte de vackra stenarna få tumla om bäst de vill utan att bli beundrade...”

Källor:

Anteckningar från en ö, Tove Jansson, 1996, Schildts.

Bildhuggarens dotter, Tove Jansson, 1968, Bonniers.

Brev från Klara, Tove Jansson, 1991, Bonniers.

Brev från Tove Jansson. Redigerad av Helen Svensson och Boel Westin, 2014, Schildts & Söderströms.

Det osynliga barnet och andra berättelser, Tove Jansson, 1962, (nytryck) Schildts.

Resa med Tove. Redigerad av Helen Svensson, 2002, Schildts.

”Tove Jansson, Arbeta och älska”. Tuulikki Karjalainen, i övers. 2013, Schildts & Söderströms.

”Bohemiska Tove är bara en myt”, *Hufvudstadsbladets* intervju med Helen Svensson i samband med utgivningen av ”Brev från Tove Jansson”, 14.9.2014.

”Sex, sprit och Tove för vuxna”, recension av ”Brev från Tove Jansson”, *Hbl*, 21.9.2014.

”Så vill jag minnas Tove Jansson”, Gunilla Jensen, 9.8.2014 i *Svenska Dagbladet*.

TOMI RIITAMAA

SOFI OKSANEN – PRISAD FÖRFATTARE MED ESTNISK OCH FINSK BAKGRUND

Tomi Riitamaa är doktorand i nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Hans avhandlingsprojekt undersöker det rikssvenska pressmottagandet av nyare finlandssvensk litteratur.

Föremål och siffror har ingen röst. Anonymiteten är utan röst. Stereotypierna saknar röst. Men det gör inte litterära personer och till skillnad från element och siffror, kan man känna empati för dem. Därför är individens röst och individens egen berättelse diktaturens, trakasseriets och människorättsbrottens mäktigaste fiende. Den ifrågasätter inte bara det berättigade i tvångsåtgärder och skrapar på deras blankpolerade yta, den skänker också ryggraden, den offentliga berättelsen till dem som blivit berövade sin mänsklighet. Den återbördar deras människovärde.

Raderna ovan avslutar Sofi Oksanens pristal i Börssalen i det anrika Börshuset i Gamla stan, Stockholm, där hon i april förra året mottog Svenska Akademiens nordiska pris, ofta kallat ”lilla Nobelpriset”. I talet, med rubriken ”Litteraturens kraft – hur konsten kan förändra världen”, beskriver Oksanen något som kan ses som ett slags återupprättandets poetik; ett fundament till den författargärning som består i att genom den litterära berättelsen och individens röst bidra till att återupprätta det estniska folkets kollektiva minne och göra dess historia och öde synligt för omvärlden. Under de långvariga ockupationerna då Estland stod under sovjetiskt styre berövades eller tvingades man dölja delar av sitt språk, delar av sin historia, sin kultur, sin identitet. Det handlar om att återta språket, om att nämna saker vid dess rätta namn och undvika eufemismer och omskrivningar sprungna ur den totalitära maktens vokabulär, men framför allt handlar det om att ge rösten åter till dem som på ett eller annat sätt tystats och berättat historien som gått förlorad.

Sofi Oksanen, som föddes 1977 och växte upp i Jyväskylä i mellersta Finland med en finsk far och en estnisk mor, lånar i debutromanen *Stalinin lehmät, Stalins kossor* (2003) delar av sin biografi till bokens centralgestalt och berättare Anna: också hon föds i slutet av sjuttioalet och växer upp i den ”ärkefinska staden”, med en estnisk mor och en finsk far. I en serie tillbakablickar berättas om Annas släktingar och deras liv i det ockuperade Estland. Vardagen genomsyras av en ständig rädsla för att bli angiven och kanske fångslad, deporterad till Sibirien eller avrättad. Misstron pyr; någon man stått nära och litat blint på, ens bästa vän eller en nära släkting, kan i själva verket visa sig vara en överlöpare och informatör. Tjänstemän som besökt Ryssland och beskriver vad de sett försvinner, ”om han eller hon så bara berättar att där finns en helt egen koras, Stalins ko” (som i själva verket är en get).

Men *Stalins kossor* kan också ses som en uppgörelse, framför allt med ett patriarkalt samhälle som reducerar kvinnor till objekt, men också med ett Finland som, trots att landet i tiden varit mycket nära att gå samma öde till mötes, likgiltigt vänt sitt grannfolk ryggen och visar upp en baksida präglad av fördomar och okunskap. Anna lär sig tidigt att hålla sitt estniska ursprung hemligt i Finland: då hon som liten flicka råkar yttra sig på sitt andra modersmål får hon stryk av sin mor. Förklaringen hon får är att ”finländarna betraktar esten som rysk, en ’rysse’ bland ryssar”. Anna konstaterar i efterhand att modern just i det fallet hade rätt:

Sofi Oksanen

För finnarna var esterna ryssar. Under lång tid. En stor del av Finlands skolbarn hörde om Estlands existens först i samband med att man i skolan räknade upp släktfolken. Så förundrade de sig och grubblade över att det på 85 kilometers avstånd från Helsingfors bodde ett folk som de inte hade vetat någonting om. (---)

Om någon i Finland råkade få höra om mitt estniska påbrå frågade de alltid först om jag kunde ryska, om jag som barn lekt med ryska barn och i så fall vilka lekar. Vad i fridens namn har det med min estniskhet att göra? Varför frågade ingen om jag lekte med estniska barn?

Det estniska ursprunget gör att man betraktades med misstänksamhet. Är man dessutom kvinna gör det saken etter värre. Anna får veta att kvinnor med estniskt påbrå betraktas som ”rysshonor”; i de finska dagstidningarnas frågespalter spekuleras helt öppet om varför alla estniska kvinnor är prostituerade; beror det måne på deras gener? Annas mamma trycker på och får henne att lova att aldrig yppa ett ord om sitt påbrå. Det gäller att inte sticka ut; Anna ska prata som en finne, bete sig som en finne och se ut som en finne, trots att någonting hela tiden skaver. Men Annas ursprung är inte det enda som gör att hon skiljer sig från mängden under skoltiden. Hennes kropp utvecklas tidigt, något som obönhörligt innebär att hon utsätts för sexuella trakasserier från killarna i klassen. Anna är själv inte missnöjd med sin kropp eller med sin

vikt, men får av skolsköterskan rådet att ”börja se upp”. Hon utvecklar snart ätstörningar som kommer att styra hela hennes tillvaro, perioder av självsvält avlöses av sessioner med hetsätande där hon spyr upp allt efteråt. Anna är ytterst mån om att hålla detta – liksom sitt estniska påbrå – hemligt för omgivningen, även för sina allra närmaste. Det hela är något ytterst skamfyllt som ingen behöver få reda på. Samtidigt bär Anna båda sina hemligheter med en okuvlig stolthet. I själ och hjärta är hon est; hennes påbrå, minnena från alla resorna till Estland och mormors hemgård kan ingen ta ifrån henne, och hon ser sig inte heller som ett hjälplöst offer för ätstörningarna; i stället njuter hon av den extrema kontrollen hon tillskansat sig över sin kropp och känner sig som ett slags ätstörningarnas drottning.

Stalins kossor, som nominerades för Runebergpriset 2003, blev förvisso en vida uppmärksammad och hyllad debut, men det var Sofi Oksanens tredje roman, *Puhdistus, Utrensning* (2008) som renderade henne ett internationellt genombrott av gigantiska dimensioner och som har gjort henne till en litterär världsstjärna. Oksanen skrev från början *Utrensning* som en pjäs, vilken uruppfördes 2007 på den finska nationalteatern i Helsingfors och har spelats på ett antal internationella scener. Romanen är i dag översatt till fler än fyrtio språk, har hyllats över hela världen och belönat Oksanen med ett sällan skådat antal prestigefyllda litterära priser: Finlandiapriset 2008, Runebergpriset 2008, Prix Femina Étranger 2010 och Nordiska rådets litteraturpris 2010, för att nämna några. I Estland utsågs Oksanen till årets person 2010 av dagstidningen *Postimees*. Romanen filmatiserades 2012 och filmen utgör Finlands bidrag till bästa utländska film på Oscarsgalan 2013, och 2012 uruppfördes också operan som baseras på romanen på Finlands nationalopera i Helsingfors.

Med *Utrensning* återvänder Oksanen till Estland och dess moderna historia. Vi befinner oss i ett gammalt hus på landsbygden i västra Estland; året är 1992 och landet har nyligen återfått sin självständighet.

Aliide Truu stirrade på flugan och flugan stirrade tillbaka. Flugans ögon stod ut och Aliide kände avsmak. En spyfluga. Ovanligt stor, högljudd och ivrig att lägga ägg. Den väntade på att få komma in i köket och den gned sina vingar och ben mot gardinen i kammaren som om den förberedde sig för en måltid. Den var ute efter kött, kött och ingenting annat.

Aliide hade redan jagat flugan i över en timme utan resultat. ”Flugan segrar alltid” lyder rubriken på detta romanens inledningskapitel, och den envisa flugan visar sig vara ett järtecken – den åldrade kvinnan Aliide finner snart att hennes förflutna hunnit ikapp henne, i form av ett orörligt bylte på gårdsplanen utanför huset. Byltet är en ung kvinnas kropp, medtagen och sargad men vid liv. Aliide känner först motvilja och irritation för den främmande och smutsiga flickan som likt spyflugan oförhappandes gjort intrång på hennes domäner och stört hennes relativa frid, säkert är det ett lockbete,

kanske är rövarbandet redan på väg? Men det är något hos Zara som känns igen, något Aliide förnimmer men inte riktigt kan sätta fingret på. Att flickan är skärrad märks tydligt, hon ”spred rädslans kväljande, välbekanta lukt”, och flickans förskräckta tjut när Aliide först försöker få i henne lite vatten ekar bekant: ”Det ljud som en människa släpper ifrån sig när hennes huvud tryckts tillräckligt många gånger under vatten var förvånansvärt likt. I flickans röst fanns samma speciella ton. Man hörde frustande, syrebrist och desperation.” Igenkännandet gör först Aliide

ursinnig, hon får uppåda all sin kraft för att inte börja slå.

Aliide börjar fråga ut henne, och Zara som den unga kvinnan heter måste snabbt hitta en förklaring till varför hon är just där, på Aliides gård. Sin riktiga historia kan hon inte berätta, inte ännu, Aliide skulle aldrig tro henne utan köra iväg henne omedelbart. Men Zara är för tillfället helt renons även på andra historier:

Hon måste ju säga någonting – fanns det ingen historia, så säg något annat, säg vad som helst. Hon letade efter något att säga i mullvadshögarna som stod på rad vid husknuten, bland bikuporna vars tak av tjärpapp skymtade mellan de tyngda äppelträden, hon sökte berättelsen vid slipstenen på andra sidan grinden och under grobladet hon stod på, hon letade efter något att säga som ett hungrande djur söker sitt byte, men allt slank undan mellan hennes trubbiga tandstumpar.

Kanske är det just avsaknaden eller döljandet av livsberättelse som gör att Aliide till slut faller till föga och hjälper Zara, kanske är det förlusten av orden, språket, som Aliide så väl känner igen i sin egen erfarenhet och som gör att ilskan vänds till förbarmande. Bit för bit nystas kvinnornas respektive historier upp, och oberoende av den stora ålderskillnaden, oberoende av de olikartade betingelserna i deras upplevelser, delar de erfarenheter: utsattheten inför det sadistiska och sexuella våldet som utövas av män i maktposition. Tidens gång, ockupationsmakternas kollaps och den nymornade självständigheten som skulle innebära frihet förändrar inget, låter Oksanen Aliide konstatera:

Allt upprepade sig. Trots att rubeln var utbytt mot kronan, att stridsflygplanens turer över hennes huvud hade minskat och officersfruarna sänkt sina röster, trots att självständighetssången tonade ur högtalaren i Långe Hermann varje dag, kom det alltid en ny kromläderstövel, det kom alltid en ny stövel, likadan eller olik, den trampade på samma sätt över strupen.

Stövelns tramp över strupen kan förstås i både bokstavlig och bildlig mening. I Aliides och Zaras erfarenheter ligger att de utsatts för våld i dess mest konkreta betydelse, men båda har också tvingats till tystnad, blivit berövade sitt ursprung, delar av sitt jag. Genom kvinnornas berättelser visar Oksanen hur utsattheten för manligt våld och patriarkala härskartekniker lever vidare genom historien och över geografiska och politiska gränser; Aliide möter den på allvar för första gången i byn på landsbygden i det ockuperade Estland på fyrtioalet, Zara tvingas in i den i Berlin några år in på nittioalet. Men Oksanens personer är aldrig enbart offer; alla försöker de överleva med de medel som står till buds. Den mångskiktade Aliide bär på en djup skuld, hon har begått brott och svek omöjliga att sona och förlåta. På fyrtioalet fick hon sin syster och systerdotter deporterade från hemgården till Sibirien för att få ha systemens make, den undangömda motståndsmannen Hans, i vilken hon var olyckligt kär, för sig själv. Det visar sig att Zara är dotterdotter till Aliides syster, och konsekvenserna av Aliides tidigare handlande lever vidare och medverkar indirekt till Zaras situation. Genom att försöka hjälpa Zara kan Aliide kanske, om inte sona sina brott, så bidra till att hennes nära åter kan beträda den mark som en gång tillhört dem.

I en lång essä om Hitler och nazismen, insprängd i den sjätte och avslutande delen av romanen *Min kamp* (2011), skriver den norske författaren Karl Ove Knausgård om faran med att omänskliggöra Hitler. Att hänföra honom till "de andra", gör att vi avsäger oss vårt eget ansvar för de illdåd som han och nazisterna genomförde. Om vi ser på en människa som ödesbestämd och rakt igenom ond, fråntar vi henne valmöjligheterna, och därmed också ansvaret för sina gärningar, menar Knausgård: "I patologins och det predestinerades natt existerar inte den fria viljan, och utan fri vilja, ingen skuld."

Hos Oksanen gestaltas inte heller ondskan som något absolut som utövas framför allt av "de andra", av abstrakta makter som befinner sig bortom oss. Ondskan tycks inte vara en inneboende egenskap hos vissa människor, utan den definieras av ens gärningar och de val man träffar, den kan uppstå mitt ibland oss, hos var och en, som hos Aliide i *Utrensning*. Detta tar än tydligare gestalt i Edgar Parts, huvudperson i Oksanens senaste roman, *Kun kyyhkysel katosivat, När duvorna försvann* (2012). Edgar är medlöparen och kappvänderen som med samvetslös list manövrerar sig genom de tre ockupationer som Estland utsätts för under 1900-talet, alltid beredvillig att – emellanåt bokstavligt över lik – springa ockupationsmaktens ärenden, oavsett om den

för tillfället råkar vara sovjetisk, nazitysk eller sovjetisk igen. Han gör karriär som en diktaturens historieskrivare, och genom hans arbete får vi inblick i det stora propagandamaskineri som förfalskar historien för det totalitära systemets räkning och som berövar det estniska folket dess egen berättelse. Talangen för att ljuga och fabricera har Edgar övat upp sedan tidigt, dels för att överleva historiens dramatiska vändningar, men också för att tillskansa sig fördelar och bättre ställning. Sin egen livsberättelse har Edgar varit tvungen att dölja och skriva om många gånger, och det har sitt

pris även för honom. Han lider av matsmältningsbesvär, det är som något inom honom är stadd i förruttnelse. Edgar bär också på ett oförlöst begär, resultatet av en djupt undertryckt homosexualitet. I kombination med hans streberaktiga personlighet skapar det en ständig strävan efter närkontakt med maktens män; Edgar både ser upp till dem och åtrår dem, vill ta del av deras aura, sola sig i glansen och känna deras doft.

Edgars äktenskap med Juudit, romanens stora kvinnliga protagonist, är dock fullständigt kärlekslöst och befinner sig i stadigt förfall, och Juudit finner i stället den stora passionen i förbjudet läger. Medan *Stalins kossor* och *Utrensning* främst fokuserar tider av sovjetisk ockupation, får den mellanvarande och relativt korta perioden (1941–1943) då Estland stod under tyskt styre större plats i *När duvorna försvann* (romantiteln anspelar på de tyska ockupanternas skick att fånga duvor att äta). Juudit sympatiserar egentligen inte med nazisterna, men kan inte värja sig då hon handlöst förälskad faller i armarna på den tyske officeren Helmuth. Symptomatiskt för Oksanens sätt att problematisera och dekonstruera statiska poler som rätt och fel, ont och gott, är att hon skildrar denna ”tyskbrudens” skamfyllda kärlekshistoria vackert och sensibelt helt utan att moralisera, liksom att naziofficeren Helmuth ges ett av bokens mer sympatiska porträtt.

När duvorna försvann skiljer sig från Oksanens tidigare romaner i det att männen tar mer framskjutna positioner i berättelsen. Som en motpol till Edgars ombytliga och svekfulla karaktär finns hans kusin Roland, den rättrådige och

karaktärsstarka skogsbrodern, som också kan ses som ett slags pendang till olycksbrodern Hans. Men där Hans levde en i ordets rätta bemärkelse undanskynd tillvaro i *Utrensning*, låter Oksanen den estniska motståndsmannen här träda fram ur historiens skrymslen i Rolands skepnad. Men även Rolands tillvaro präglas av minst sagt svåra umbäranden, och likt Hans skriver han ner sina upplevelser i dödsskuggans dal, i ett fåfängt hopp om att omvärlden någon gång ska få ta del av de fador som det estniska motståndet utsattes för. Anteckningsboken hamnar emellertid sedermera i Edgars propagandamakande händer, och ytterligare en röst tystnar och ännu en historia förvrängs.

Det stora avtrycket med sitt hittillsvarande författarskap har Sofi Oksanen utan tvivel gjort med romanerna som skildrar Estlands närhistoria, och som småningom ska bilda en kvartett (en fjärde väntas). Det är en historia alltför okänd och bortglömd i omvärlden, även här i Norden, trots grannskapet och den i vissa delar gemensamma förhistorien. Oksanen har emellertid också gjort sig känd i Finland som en orädd och aktad samhällsdebattör i andra frågor som det talats tyst om länge; bland mycket annat har hon talat om mansvåldet mot kvinnor, jämfört Sannfinländarnas kulturpolitik med nazisternas dito och stått upp för sexuella minoriteters rättigheter. Romanen *Baby Jane* (2005) står också ut från Oksanens övriga författarskap såtillvida att hon här för en stund släpper det större historiska skeendet och låter berättelsen utspelas i en betydligt mindre värld, den lesbiska undergroundscenen i Helsingfors under några år kring millennieskiftet. Anslaget är tillsynes lättare, men även här gestaltar Oksanen ett ämne som det ofta talas tyst om, psykisk sjukdom hos kvinnor. Det till Helsingfors nyinflyttade berättarjaget träffar och börjar snart sällskapa med den beryktade Piki, ”helt klart stans coolaste flata”. Piki sjuder av självförtroende och livsglädje, hon är erfaren och gränslös, alla känner henne och hon känner alla. Men bakom den glättiga fasaden gömmer sig ett djupt mörker som hon inte tillåter sig visa upp för någon. Piki lider av panikångest som gör henne helt handlingsförlamad under långa perioder; hon klarar inte av de enklaste vardagssysslorna, visar sig inte utanför dörren på månader. Sjukdomen är skamfylld och stoltheten gör att Piki inte anförtrot sig åt någon, hon vill inte ha någon hjälp. Sprickan mellan Pikis självbild och den hon visar upp för omgivningen blir slutligen irreparabel, något som får ödesdigra följder. Även denna roman anknyter således till Oksanens stora tematik; utforskandet av vad som sker med en människa som av en eller annan anledning väljer eller tvingas dölja eller tala tyst om sitt innersta jag.

Avslutningsvis åter till Börssalen och Sofi Oksanens mottagande av Svenska Akademiens nordiska pris: ”Det är tack vare Märta Tikkanen, Aino Kallas, Fredrika Runeberg och Marja-Liisa Vartio som jag står här i dag. Utan dem och andra skrivande kvinnor i historien hade jag inte kunnat kalla mig

författare.” Dessa ord av Oksanen kan kanske, som Ebba Witt-Brattström varit inne på (i *Hufvudstadsbladet* 2013-04-17), ses som en påminnelse till de litterära nordiska priskommittéerna om att det existerar en stark kvinnolitterär tradition även i Finland. Ty Sofi Oksanen utgör en udda fågel i prislistorna: hon mottog Nordiska rådets litteraturpris 2010 som den första finskspråkiga kvinnan någonsin (finlandssvenska Tua Forsström fick priset 1998) och Svenska Akademiens nordiska pris som första kvinnliga författare från Finland överhuvudtaget.

Anm. Sofi Oksanens pristal vid mottagandet av Svenska Akademiens nordiska pris finns tillgängligt i sin helhet på Svenska Akademiens webbplats: <http://www.svenskaakademien.se/information/texter-och-tal/svenska-akademiens-nordiska-pris/2013>. Pristalet, liksom samtliga av Sofi Oksanens romaner, är översatt till svenska av Janina Orlov.

EVA POHL

EN LIVLIG OG FARVERIG TID KUNSTNERKOLONIEN I ODSHERRED

Kunstnerkolonien i Odsherred, der blomstrede i midten af det 20. århundrede, er mindre kendt. Men en lang række kunstnere og kulturpersonligheder, ikke mindst de stærke, selvstændige kvindelige malere, skabte det fremragende i det Nordvestsjællandsske landskab.

Kunst- og litteraturhistorikeren Eva Pohl fortæller med baggrund i bogen ”Modernisme midt i naturen – Odsherredsmalerne” om fællesskabet.

Skagensmalerne, Fynbomalerne og kunstmiljøet i Kerteminde og Bornholmermalerne har ofte været beskrevet i dansk og nordisk kunsthistorie, mens litteraturen om den fjerde og sidste kunstnerkoloni, Odsherredsmalerne, hidtil har været mere sparsom. Bogen *Modernisme midt i naturen – Odsherredsmalerne* (2013) forsøger at råde bod på dette ved at beskrive den tætte indbyrdes forbindelse mellem malerne og de enkeltes indsats blandt andet ved en lang række gengivelser af malerier dels i offentlige samlinger over hele landet dels i private samlinger.

Vi kan med bogen trække en forbindelseslinje mellem P.S. Krøyers euforiske ”Hip, hip, hurra”-billede fra Skagenskolonien og Odsherredsmalerne, hvor Viggo Rørups maleri ”Hjemme hos Krause og Rørup. Rødvinselskabet” (1967) taler afbalanceret og mere roligt om et kunstnerisk fællesskab. På billedet ses bl.a. malerne Holmer Trier, Ellen Krause og Poul. S. Nielsen. Kunstnerægteparret Ellen Krause og Viggo Rørup havde flere kunstmøder i det kombinerede atelier og dagligstue. ”Det var en livlig tid”, som Ellen Krause – den mest fremtrædende af de kvindelige Odsherredsmalere – har udtrykt det. Kunstnerne boede inden for en overskuelig radius, og man kunne finde sammen og udveksle tanker om kunsten. Flere af Odsherredsmalerne havde musikalske evner og spillede sammen. Karl Bovin var en farverig skikkelse og en samlende kraft.

På et stemningsfuldt fotografi fra 1935, hvor flere af Odsherredsmalerne musicerer, ses Karl Bovins skarpe profil. Han spiller på horn, Ernst Syberg (klarinet), Kaj Ejstrup (fløjte), Helga Klitbæk (violin) og Victor Brockdorff (guitar). Landskabet, det nære og fællesskabet var afgørende for denne gruppe af malere. Flere af dem var også internationalt orienterede og berejste.

Inspiration udefra blev anvendt i værkerne. Man får indtryk af en vekselvirkning mellem ro og dynamik, hjemme og ude. Victor Brockdorff (1911-1992) udtrykte sig om forholdet mellem deres billedkunst og musikalske interesse: ”Vi maler ganske vist moderne, men når vi spiller, så er det klassikerne, mest Bach, vi dyrker. (...) Vi bor jo alle nede ved Sejerøbugten – og der former livet sig jo så fredeligt og roligt, at man har tid til at dyrke musikken (...)”.

Victor Brockdorff var en af de yngste i den centrale gruppe af Odsherredsmalere. Han var sammen med Karl Bovin, Kaj Ejstrup og Lauritz Hartz med i kunstnersammenslutningen Corner fra starten og en af de organisatoriske nøglepersoner helt frem til sin død i 1992. Victor Brockdorff havde sammen med malerkollegaen Sven Havsteen-Mikkelsen haft ophold i Kerteminde for at finde inspiration hos Fritz Syberg og Johannes Larsen. I Odsherred malede Brockdorff sommer- og badeliv. Et humoristisk selvportræt er maleriet ”Cyklister” (1935), som forestiller kunstneren selv (kun nødtørftigt påklædt med løs flip, slips og bar overkrop) og hustruen i lyseblå kjole, hastende hjem fra stranden på cykel. Blandt Brockdorffs mere eksperimenterende værker er maleriet ”Komposition med figurer i interiør og landskab” (1938). Her er et spil mellem inde og ude og mellem nøgenmodel og rum, med et surrealistisk element i tolkningen. I billedet aner man landskabet og havet i baggrunden.

*Victor Brockdorff:
"Cyklister", 1935.*

Stedets ånd er afgørende, begejstring for naturen og for samværet står centralt for kunstnerne. Med *Modernisme midt i naturen – Odsherredsmalerne* bliver der dels sat fokus på den enkelte malers indsats, på den tætte relation mellem landskab og kunst og på fællesskabet. I nogle tilfælde er det værker, der i tolkningen af landskabet fremhæver linjerne, i andre er det det atmosfæriske og koloristiske, som optager malerne. Karl Bovin kommer til at spænde over et bredt spektrum fra sit lidt dystre ”Landskab, Odsherred” (1931) med vue over det bakkede landskab med landhuse, der trykker sig under en mørk himmel med et lysere bånd i horisonten, til ”Vinterlandskab, Åsen” (1952) med det lyse og lette, snedækkede landskab i fin helhed med blå-violette toner i himlen. I bogen har læseren mulighed for at se de gengivne malerier i forhold til landskaberne som de ser ud i dag i Simon Lautrops nye fotografiske optagelser. I hans knivskarpe fotografier, med fokus på det landskab, som har tiltrukket malerne, er der fin nærhed til jord, vækster og bakkerne i både sommer- og vinterdragt. Bogen går ind på Odsherredsmalernes aktive deltagelse i udviklingen af dansk kunst, bl.a. i forbindelse med kunstbladet ”Helhesten”, og Karl Bovins kunstneriske udveksling med Asger Jorn.

Jorn var optaget af Bovins kunst og foreslog, at de udvekslede billeder i en kunstnerisk dialog. Inspireret af Paul Gauguin og van Gogh stillede Jorn Bovin nogle konkrete, maleriske opgaver – som for eksempel at male et insekt i naturen. Jorn var også selv åben for opgaver.

Forfatteren Martin A. Hansen var optaget af landskabet i Odsherred og boede i en periode hos malerparret Agnete og Sigurd Swane på Malergården i Plejerup. Her noterede han i sin dagbog 27. september 1949 sit indtryk af Odsherreds landskaber i efterårsfarver: ”Farverne er så skære. Jorden er let her og de pløjede agre er okkergule – rødlig – når de er tørre mørkerøde og blånende når det har regnet. Rugen er oppe nu mange steder (...) og den står med et skær der minder mig om Lauritz Hartz. Disse landskaber som de er nu måtte kunne gøre en maler tosset af lykke (...)”. Forfatteren, der her i dagbogsnotatet sammenfletter kunst og landskab, cyklede rundt i Odsherred. På længere ture rundt i naturen tegnede han landskabets nærmest kropslige former, eksempelvis en tegning af Dutterhøje, 22. oktober 1949. Samme dag påbegyndte han arbejdet med romanen *Løgneren* (1950), som blev en klassiker i dansk litteratur. I *Løgneren* spiller naturen en vigtig rolle. Der findes flere tegninger, akvareller pasteltegninger og oliemalerier fra Martin A. Hansens hånd, men han vidste godt, at det ikke var her, hans skabende evner bedst kom til udtryk.

Kvindelige malere

De centrale skikkelser i gruppen af Odsherredsmalere mødtes oprindelig på Kunstakademiet sidst i 1920'erne. Det var Karl Bovin, Kaj Ejstrup, Lauritz Hartz, Povl Christensen, Ernst Syberg, Victor Brockdorff, Ole Kielberg, Søren Hjort Nielsen, Viggo Rørup og Ellen Krause. De blev inspireret af landskabets linjer, former og farver og tolkede det sansede ud fra selvstændige vinkler. De diskuterede kunstneriske emner med hinanden, og et fint fællesskab opstod. De var ikke de første, der malede i Odsherred. Johan Th. Lundbye bragte Odsherred ind i kunsten ved at male "Sjællandsk landskab. I baggrunden Vejrhøj" (1837). Blandt tidlige værker med udspring i Odsherredlandskabet med vidt udsyn og fint lys er desuden Theodor Philipsen: "Nykøbing landevej ved Fårevejle. Får på vejen" (1900).

Der er også flere kvindelige malere blandt de kunstnere, der har malet i Odsherred, som fortjener opmærksomhed. Blandt de tidlige var Carla Colsmann Mohr, som tegnede og malede kystlandskaber i Odsherred under sine sommerophold i 1920'erne. Hun havde egen malerskole i 1914-28. Hendes oliemaleri "Landskab fra Bjergene" (1924) er et fint eksempel på hendes intense naturstudier. Hun skulle angiveligt have motiveret Viggo Rørup til at male landskaber i Odsherred. Tidligt tiltrukket af landskabet i Odsherred var desuden maleren og grafikerens Asta Ring Schultz, som skildrede det bakkede terræn i et forenklet formsprog og med dramatiske forkortninger.

I Odsherredsmalergruppen stod Karl Bovin (1907-1985) centralt. Det var i tråd med en tendens i tiden, når han nu kunne melde ud, at han havde lyst til at "komme ud i noget sort januarvejr". Det var et led i den stilfærdige alvor, som prægede den nye generation af malere. Karl Bovin var optaget af kontrasten mellem den flade, inddæmmede Lammefjord og højdedraget, som Dragsholm Slot har navn efter. Især de opadgående skyer over landskabet, fascinerede ham. Det var omkring nytår 1930, at Kaj Ejstrup og Karl Bovin tog til Odsherred. De var i 1932 blandt de malere, der blev en del af Corner. Malerne, som søgte til Odsherred i mellemkrigsårene, udgjorde kernen i Corner. Kunstnerne boede tæt på hinanden i Odsherred, hvilket var ansporende for det sociale liv med kunstneriske diskussioner.

Vidstrakte landskaber og udsigtspunkter, motiver som Ordrup Næs og Gniben, Sjællands Odde yderste spids blev foretrukne motiver. Det var først i 1930 og årene frem, at Odsherred blev et ikon i malerkunsten. Odsherredsmalerne, der videreførte den koloristiske tradition, var jævnaldrende, født mellem 1901 og 1911, og de fleste af dem havde mødt hinanden på Kunstakademiet i København. Viggo Rørup, der i 1937 giftede sig med malerkollegaen Ellen Krause, og Karl Bovin fik fast bopæl i Odsherred. Victor Brockdorff malede der og boede en årrække i Veddinge Bakker. Lauritz Hartz

malerier fra 1940'erne og 50'erne er optaget af den koloristiske tolkning af Ordrup Næs, Nakke og sommerhuslandskaberne ved Griben.

Centrale skikkelser som Karl Bovin dyrkede landskabsmaleriet gennem hele livet og tolkede i et personligt kunstnerisk udtryk, ofte impulsivt, landskaberne i forskellige stemninger. Han arbejdede helst med motivet direkte foran sig. I tilfældet Karl Bovin er der en forbindelse tilbage til Skagensmalerne, idet Bovin oprindeligt havde søgt råd hos Anna og Michael Ancher vedr. planerne om en fremtid som kunstner. Han var cyklet fra Frederikshavn til Skagen. Anna og Michael Ancher var positivt stemt over for Bovins arbejder. Han blev optaget på Kunstakademiet i 1928. Til at begynde med havde han Sigurd Wandel som lærer og senere Aksel Jørgensen, som fik stor betydning for Bovin. Han arbejdede sig efterhånden væk fra det såkaldte mørkemaleri frem mod en lysere palet. Bovin havde stor følsomhed over for vejrforholdene. I en række malerier er han optaget af lyset, skyformationer og det åbne landskab i Odsherred med skiftende atmosfære afhængig af årstid og vejrlig. Sommer og vinterbilleder fra Åsen i Odsherred er blandt de meget smukke værker fra Bovins hånd. Det gælder især "Åsen Odsherred vinter" fra 1939 og "Vinterlandskab, Åsen", 1952. Her opnår han en lethed og skønhed, der viser inspiration fra Claude Monet, men også en personlig og indlevet tilgang. Af stor betydning for Karl Bovin var ekspeditionerne til Bahrain med arkæologen P. V. Glob. De lysmættede og sanselige værker fra disse rejser blev et højdepunkt i Bovins koloristisk stærke kunstneriske produktion.

Lauritz Hartz (1904-1987) havde stor følsomhed over for landskabet og lyset. Nogle af de mest lysmættede og lette maleriske skildringer af landskaberne og det atmosfæriske i Odsherred er Lauritz Hartz' fint henådede, ofte skitseprægede malerier. Som "Parti fra Ordrup Næs", 1947. Lauritz Hartz havde udpræget sans for naturiagttagelse, farvens udtryksmuligheder og penselstrøgenes temperament. En vigtig inspiration for hans maleri var en stor udstilling af fransk kunst i København i 1928, hvor værker af Eugène Delacroix og Jean-Baptiste Camille Corot fascinerede ham. Hans følsomme sind og koloristisk bevidste fremgangsmåde resulterede i flere vibrerende og smukke landskabsbilleder. Hartz lærte at opfatte skitsen som et fuldgyldigt kunstnerisk udtryk. Han varierede sine penselstrøg meget, også inden for samme maleri og opnåede på denne måde en drømmende atmosfære i de transparente farver og dynamik i skarpt aftegnende forløb. I nogle billeder er det en enkelt farve, der dominerer, i andre er det farveharmonier, i visse tilfælde nærmest blot antydende landskabelige former med let og tør pensel. Det er både øjeblikssansninger og spejling af sindet, man her står overfor. Kunsthistorikeren Hans Edvard Nørregård-Nielsen har ligefrem kaldt det "nervearkitektur" i beskrivelsen af Lauritz Hartz' maleri "Have med blomstrende frugttræer" (1944). Et maleri, hvor træernes stammer og grene løber

Lauritz Hartz: "Parti fra Ordrup Næs", 1947, Odsherreds Kunstmuseum.

som årer hen over lærredet, mens de hvide blomster blot står som en hvid sky. Lauritz havde et så følsomt sind, at det var et problem. Hans psykiske sårbarhed medførte, at han måtte indlægges på statshospitalet i Nykøbing Sjælland. Han kunne dog fortsætte med at male og udstille på Corner, som han var anerkendt medlem af fra starten.

Kunstnerparret

Viggo Rørup (1903-1971) er kendt som en landskabsmaler med inspiration fra den franske senimpressionist Pierre Bonnard. Men det var ikke udelukkende landskaber, Rørup arbejdede med, hans figurmalerer er ligeledes værd at lægge mærke til. Det smukke "Havebillede med model" (1944), hvor modellen (kunstnerens hustru og kollega, Ellen Krause) ligger nøgen, hvilende på albuen i den solbeskinnede have, er et meget lyrisk og forelsket billede. Et klart og forenklet portræt af Ellen Krause, tankefuld og med hånden under kinden, er et magtfuldt værk. Som nævnt er Viggo Rørups store maleri "Rødvinselskabet. Hjemme hos Krause og Rørup" (1967) et vidnesbyrd om det sociale liv blandt Odsherredsmalerne. Vi bliver her inviteret indenfor hos kunstnerægteparret i det kombinerede atelier og opholdsstue. Man fornemmer en behagelig og rolig stemning. Parret foretog mange rejser sydpå til Italien, Frankrig og Grækenland. Begge har malet meget smukke værker med motiver fra Venedig. Eksempelvis Ellen Krause: "Procession i Venezia"

(1965) et er meget poetisk og koloristisk fint værk. Et smukt fotografi fra 1960 af parret, der indtager et glas vin med udsigt over et bjergrigt landskab i Grækenland er blandt perlerne i parrets private samling af fotografier.

Det bakkede landskab lå lige uden for døren og havelågen, men der var også motiver at hente i familielivet, interiøret og haven. Portrætter af børnene, blomsterbilleder og de nære landskaber spiller især en rolle i de kvindelige Odsherredsmaleres produktion. Hovedparten af de kvindelige malere i kredsen var gift med malere. De blev af samtiden sammenlignet med deres ægtemænd, men havde hver især et personligt kunstnerisk udtryk og arbejdede ofte med andre motiver end deres mandlige kolleger. Ellen Krause (1905-1990) var den mest fremtrædende af de kvindelige kunstnere i gruppen af Odsherredsmalere og hørte her til pionererne. Hun var ikke bare model for sin mand men en engageret og meget selvstændig maler med fin koloristisk sans. Ellen Krause og Viggo Rørup støttede hinanden i det kunstneriske arbejde i en grad, så man kommer til at tænke på Anna og Michael Anchers gensidigt støttede kunstnerægteskab, hvor konstruktiv kritik ansporede til nye maleriske afprøvninger.

Ellen Krause og Viggo Rørup indrettede husmandsstedet i Faarevejle med fin sans for farver, empiremøbler og afslappet stemning. Især Ellen Krause var optaget af det nære og havde samtidig stort udsyn. Hun hentede inspiration fra talrige rejser, da hun var blevet alene efter Viggo Rørups og datteren Mariannes alt for tidlige død. Det var særlig til Frankrig, hvor hun oplevede, at lyset, landskabet og de mennesker, hun mødte, gav hende nye kunstneriske muligheder. Et interview med Ellen Krause i den franske avis

*Viggo Rørup:
"Havebillede med
model", 1944,
Odsherreds
Kunstmuseum.*

Charente Libre (19-7-1988) fortæller om hendes fascination af landskabet i det sydvestlige Frankrig og de koloristiske malerier, der blev resultatet af hendes opmærksomme iagttagelse og tolkning. Hun malede til at begynde med dystre jordfarver og med en forenkling, der var inspireret af hendes lærer på Kunstakademiet, Ejnar Nielsen. Men hun blev gradvist mere optaget af lysets virkning og farvernes indbyrdes spil. I nogle af hendes værker, eksempelvis en opstilling med påskeliljer, får farven en lysende kraft. Hun er især kendt for børneportrætter, især af datteren Marianne. Portrætterne er malet med stor nænsomhed og empati og rummer en livsbekræftende poesi. Hun fanger en fin stemning af roligt samvær i maleriet ”Portræt af Marianne og Viggo”, privateje, hvor begge tilsyneladende er opslugt af læsning. Blandt hendes hovedværker er ”Portræt af min mor” (1942). Billedet har en klarhed og koloristisk styrke med den kraftige blå farve og brug af komplementærfarver. Samtidig er der i portrættet en karakteristisk stærk indlevelse, lysindfald fra vinduet og en kontemplativ stemning. Blandt de nære motiver, Ellen Krause foretrak, var opstillinger, gerne blomster, frugter, flasker, krukke og kander, skildret med fokus på farvesammenstillinger og atmosfære. Visse steder bringes tanken hen på Christine Swanes opstillinger, dog er der i Ellen Krauses opstillinger ofte en impressionistisk teknik. Fynbomaleren Alhed Larsens opstillinger dukker ligeledes glimtvis op i erindringen. De mange rejser til Frankrig og kendskab til fransk kunst har præget hendes penselføring og streg i nogle tuschtegninger. Fransk inspiration ses eksempelvis i en opstilling med fisk, kande og citron og i flere tegninger i skitsebogen.

Den franske senimpressionistiske maler Pierre Bonnard inspirerede Viggo Rørup, og Ellen Krauses lyriske værk ”Blomstrende pæretræ” bringer ligeledes tanken hen på den franske maler. Ellen Krause var velorienteret, læste meget, både romaner og udenlandske aviser. Men hun stolede på sin egen intuition, sin egen sansning og udtryksmåde. Hun fik efterhånden forkærlighed for farven violet kobolt, som var særlig virkningsfuld i forhold til mørkere farver. Rejser blev for hende både inspiration og motiv i sig selv. Hun var både optaget af bevægelse og venten, som hun oplevede det på banegårde herhjemme og på rejser. Der findes talrige skildringer af ventende passagerer på Hovedbanegården fra Ellen Krauses hånd, hvor lysets spil og arkitekturen indrammer personerne.

Regnbuen

Ellen Krause var forud for sin tid, når det drejede sig om fokus på kvindelige kunstneres indsats og arbejdsforhold. Allerede i 1944 dannede hun sammen med en gruppe kunstnerkolleger fra Kunstakademiet den kvindelige kunstnersammenslutning ”Regnbuen”, som udstillede på Charlottenborg samtidig

*Ellen Krause:
"Blomstrende pære-
træ", U. å., Odsherreds
Kunstmuseum.*

med Corner. Det blev forsidehistorie i *Ekstrabladet* og en artikel i *BT* om de vanskelige vilkår for kvindelige kunstnere. Nogle af anmelderne var forbeholdne. Men med tiden fik de mandlige kunstanmeldere fornemmelse af, at der hos de kvindelige malere var en koloristisk styrke. De første udstillere i "Regnbuen" var i 1944 Mette Schou, Ellen Krause, Anne Margrethe Grosell, Else Vogel-Jørgensen, Gerda Holm og Gudrun Knud Larsen. Året efter kom Odsherredsmalerne Helga Klitbæk og Ingrid Wichmann med i gruppen. "Regnbuen" blev i pressen kaldt alt fra "god kvindelig sammenslutning" over "tapper skare af kunstnerinder" til en "lidt bleg Regnbue". Det er i flere tilfælde friskheden og det intuitive i malemåden og valg af motiver, anmelderne noterer sig. Ellen Krauses konklusion var: "Vi var for tidligt på den". Indsatsen var dog væsentlig. De kvindelige Odsherredsmalere har stået noget i skyggen af deres mandlige kolleger. Flere af deres værker, som nu gengivet i bogen, er i privateje og har ikke tidligere været offentliggjort.

Amy Bovin (1911-1980) var uddannet på Kunstakademiet hos blandt andre Kræsten Iversen og desuden på Bizzie Høyers malerskole. Hun udstillede på Kunstnernes Efterårsudstilling på Den Frie i midten af 1930'erne og på

Charlottenborgs Forårsudstilling. Hun blev gift med Karl Bovin i 1934 og blev en del af kunstnerkolonien. Her malede hun flere landskabsmalerier og -akvareller. Efter det smertefulde brud med Karl Bovin, flyttede hun til Frederikshavn. Der findes flere poetiske landskabsakvareller og børneportrætter fra hendes hånd i privatsamlinger. Hendes følsomme og indlevede portræt af forfatteren Hulda Lütken findes på Bangsbo Museum ved Frederikshavn i Nordjylland.

Birthe Bovin (1906-1980) var født i Kerteminde og var autodidakt som maler og billedkunstner. Hun blev gift med Karl Bovin i 1952 og blev en del af kunstnermiljøet i Odsherred. Hun malede en lang række (kyst-)landskaber i Odsherred og hentede inspiration på rejser til Sydeuropa. Hendes portrætbuste i gips af Karl Bovin, Odsherreds Kunstmuseum, med et let smilende og alligevel melankolsk udtryk er et indlevet og markant værk.

Ingrid Wichmann (1903-2006), hvis værker primært hentede motiver fra Odsherred og for hvem kvindelige kunstners synlighed var væsentlig, arbejdede naturalistisk i oliemaleri, tegning og grafik. Hun var oprindelig elev af Immanuel Ibsen og havde modtaget undervisning på en tegneskole i Berlin. Ingrid Wichmann udstillede flere gange på Kunstnernes Efterårsudstilling og på Charlottenborgs Efterårsudstilling. Blandt hendes værker er ”Interiør” (1939), ”Heste på marken” (1938) og ”Bjergene i Odsherreds vestligste del”.

I kredsen af kvindelige malere i Odsherred var desuden Helga Klitbæk (1905-1970), gift med maleren Kaj Ejstrup. Hun var uddannet på Tegne og Maleskolen for Kvinder og på Bizzie Høyers malerskole. Hun malede adskillige landskaber på egnen, gerne med spredte bygninger i terrænet og med en meget personlig opfattelse af motivet. Blandt de værker, Helga Klitbæk udstillede i ”Regnbuen” var sommerlandskaber, blomstrende æbletræer, mor og barn, interiører og børneportrætter. Jan Zibrandtsen beskrev i *Nationaltidende* Helga Klitbæks maleriske indsats ved at fremhæve, at hun var i besiddelse af ”(...) i højeste grad kvindelig indfølelse”, dog peger Zibrandtsen – i lighed med andre mandlige anmeldere – på en mulig inspiration fra Ejstrup: ”Hun kan ikke løbe fra, at hun er gift med Kaj Ejstrup. Billederne med deres lyriske åbenhed og kolorit er stærkt afhængige af ham. Personligst er hun i et par akvareller som ”Udsyn af havedøren og Barnet i barnevognen”. Blandt Helga Klitbæks værker markerer sig den lyriske og lysende akvarel, ”Ordrup Strand” (1958). De kvindelige Odsherredsmaleres værker er ofte koloristiske, lyriske og indfølelse.

Malergården

Mange vil formentlig – når talen falder på kunst og kunstnerhjem i Odsherred – umiddelbart tænke på familien Swane på Malergården. Malerparret Sigurd Swane (1879-1973) og Agnete Swane (1893-1994) skabte sammen helt personlige rammer for kunst og liv i Malergården i Plejerup i Odsherred.

Sigurd Swane befandt sig i udkanten af Odsherredsmaler-gruppen, idet han var optaget af det milde landskab ved Lammefjorden, som skiller sig ud fra det mere dramatiske Odsherreds landskab. Han var desuden ældre og mere indadvendt af gemyt. Med den maleriske sammenhæng mellem inde og ude kan Malergården – der i 2004 blev overdraget som testamentarisk gave til Odsherreds Kunstmuseum – minde om stemningen i Johannes Larsen Museet i Kerteminde. Der var da også en forbindelse mellem Sigurd Swane og kunstmiljøet i Kerteminde. Sigurd Swanes første hustru var Christine Swane, søster til Johannes Larsen. Begge steder er det helheden af kunstnerhjemmets indretning og farver, havens vækster og kunstens centrale rolle, der betager den dag i dag.

Malergården i Plejerup blev samlingssted for familien og for et kreativt miljø. Flere forfattere og malere opholdt sig her i længere tid. Forfatteren Valdemar Rørdam boede i Malergården i en lang periode og blev nærmest betragtet som en del af familien. Venskabet mellem Sigurd Swane og Valdemar Rørdam blev dog sat på en hård prøve, da Rørdam i august 1941 lod digtet, ”Så kom den dag”, trykke i det nazistiske studenterblad *Akademisk Aktion*. Som nævnt boede Martin A. Hansen her i perioder. Det samme gjaldt Edvard Weie og maleren Kirsten Kjær. Karl Bovin kom ofte i hjemmet, hvor han ofte spurgte til Sigurd Swanes seneste værker, spillede på fløjte og klarinet og i øvrigt var en værdsat gæst.

Fransk kunst var den store inspiration for Sigurd Swane, som var med til at introducere modernismen i dansk kunst i årene omkring 1910. Han var oprindeligt uddannet på Kunstakademiet og på Zahrtmanns skole. Han fandt sin egen maleriske, impressionistisk prægede stil, baseret på den personlige oplevelse af landskabet. Hans billeder rækker med deres ofte drømmende atmosfære og opløsning af det konkrete motiv ud over det umiddelbart iagttagelige. Som Henrik Wivel har formuleret det, maler Sigurd Swane ”Landskabet, blomsterne og mennesket med en lysgennemtrukket sprødhed i udtrykket, som et flimrende sanset nu”. Blandt Sigurd Swanes væsentlige billeder, malt i Odsherred, er det poetiske maleri, ”Høstaften ved fjorden med Agnete i blå” (1937-38). Ægteskabet med Christine Swane blev opløst i 1920, og året efter giftede Sigurd Swane sig med Agnete Swane, der var uddannet på Kunstsolen for Kvinder og på Harald Giersings malerskole. I en længere årrække boede kunstnerparret i Spanien og Portugal, vekslende med ophold i Malergården. Familien rejste rundt i den legendariske husvogn, kaldet Casambu.

Agnete Swane ville oprindeligt have været arkitekt og nåede at være arkitekt for i alt fire huse med Malergården som det sidste. Som datteren Gerda Swane understreger det i bogen ”Swanerne på Malergården” (2000), var rejserne i husvognen omdrejningspunktet for Agnete Swane. Fra rejserne til Spanien

stammer en række værker fra Agnete Swanes hånd, eksempelvis den lyriske akvarel ”Pinjer, Lagares” (1954) og oliemaleriet ”Sydlandsk Gade” (1961). Hun udstillede på Charlottenborgs Forårsudstilling i 1963 og på Den Frie sammen med Sigurd Swane, Henrik Swane og Gerda Swane. Agnete Swane havde selv en poetisk åre og læste ofte op for familien af Martin A. Hansens værker. Forfatteren var tæt knyttet til familien, hvad man bl.a. kan se af hans dedikationer i de bøger, han har foræret familien. Det gælder eksempelvis ”Isen bryder”, som var forlæg for ”Løgneren”.

Med bogen *Modernisme midt i naturen – Odsherredsmalerne* er der fokus på et tæt kultur/natur favntag. Odsherredsmalerne havde stor lydhørhed over for landskabets linjer og atmosfære, og de tolkede hver især landskabet ud fra personlige vinkler. Som Karl Bovin formulerede det: ”Vi malere, der vedkender os naturen som motiv, mener, at der stadig kan øses af denne uudtømmelige kilde, og håber vedblivende at kunne lægge nyt land til”.

Litteratur:

- Abrahamsen, Lars (red.): ”Sommerskær – Christiansø og kunstnerne”. Johannes Larsen Museet og Sophienholm (2011).
- Fabritius, Elisabeth (red.): ”Kunstnerkoloniernes Danmark”. 2008.
- Granhøj Jørgensen, Hardy, Jesper Knudsen, Eva Pohl og Jon Vedel: ”Modernisme midt i naturen – Odsherredsmalerne”. Museum Odsherred. 2013.
- Hansen, Martin A.: ”Dagbøger” bd. 2. 1947-55. Udgivet af Anders Tyrring Andersen og Jørgen Jørgensen. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Gyldendal. 1999.
- Mortensen, Erik: ”Kunstkritikkens og kunstopfattelsens historie i Danmark”. bd. II. ”Forfinelsens pris”. Rhodos. 1990.
- Pohl, Eva: ”Lyst, løgn og lys”. ”Løgneren” set i lyset af Martin A. Hansens hospitalsdagbog og billedkunst. In (red.: David Bugge): ”Arvesyndens skønne rose – Punktnedslag i Martin A. Hansens digtning”. Gads Forlag. 2002.
- Vacchiani, Stéphane: ”Tableau danois en charentaises”. Charente Libre, 19-7-1988.
- Valentiner, Gitte: ”Ellen Krause 1905-1990 – En kvinde blandt Odsherredsmalerne”. Odsherreds Kunstmuseum. 1995.
- Wederkinch, Julius: ”Et portræt af Ellen Krause”. Video. Medieværkstedet Nordvestsjælland. 1990.
- Wivel, Henrik: ”Symbolisme og impressionisme”, Ny dansk kunsthistorie, bd. 5. Fogtdals Forlag. 1994.
- Wivel, Mikael: ”Jakobs drøm”, in Mikael Wivel og Stig Brøgger (red.): ”Sigurd Swane. Sophienholm. 1984.

JANNI ANDREASSEN

FRA HOLLYWOOD TIL STOCKHOLM

Polarforskeren Peter Freuchen

Journalist og forfatter Janni Andreassen skriver på baggrund af sin biografi *Altid Frimodig*, Gyldendal 2013, om den store danske polarforsker og humanist, Peter Freuchen. Han fik – sammen med sin ven Knud Rasmussen – stor betydning for verdens opfattelse af polar-eskimoerne, bl.a. gennem den Oscar-vindende film *Eskimo*. Peter Freuchen var et i alle henseender frygtløst menneske, der i 1930'erne og 40'erne talte nazisterne midt imod. Under tyskernes besættelse af Danmark måtte han flygte til Sverige, hvor han fortsatte sit utrættelige humanitære arbejde.

Quiz og lune løjer. Det er det de fleste kommer i tanke om, når man siger Peter Freuchen (1886-1957). Han var den fødte fortæller, og så vandt han 64.000 dollars i en quiz i amerikansk tv i 1956. Det er noget, folk kan huske. Det gav genlyd i Amerika, hvor han boede og i Danmark, hvor han var født.

Men den næsten to meter høje dansker kunne andet end underholde – han var fascineret af kultur og natur i de arktiske egne fra de helt unge år, og han kom til at fylde meget ikke alene i den danske polarforsknings historie, men også i den amerikanske med sin Oscarbelønnede film *Eskimo* fra 1933. Med amerikanernes egne ord, blev den en filmhistorisk milepæl, fordi *Eskimo* var den første film, der på lydsiden gengav Alaska-eskimoernes sprog og tankegang. Og viste dramatiske optagelser af jagten på land- og sødyr – elg, hvalros, hval – hele eksistensgrundlaget for at leve og bo i Arktis.

Peter Freuchens store kendskab til det nordlige område er i sig selv en lang historie. Men kort fortalt, tog han sin cykel en forårsdag i 1906 og kørte ud på Christianshavn til den danske forfatter og journalist Ludvig Mylius-Erichsen, der netop var vendt hjem fra en dramatisk to-års ekspedition til Thule i Nordvestgrønland. Nu havde Peter hørt, at Mylius, havde en ny ekspedition i støbeskeen – Danmark-Ekspeditionen 1906-1908 til Nordøstgrønland. De sidste streger af den ukendte kyst skulle tegnes, og landet udforskes. Freuchen var kørt træt i sine medicinske studier på Københavns Universitet, og nu gav Mylius ham chancen for at opleve en anden verden.

Det blev til to år i Nordøstgrønland. Han var 20 år, da han rejste ud som fyrbøder på ekspeditionsskibet Danmark – og 22 da han kom hjem med en

for et ung menneske særpræget uddannelse. Tre af ekspeditionens dygtigste teknikere, kartograferne Johan Peter Koch og Chr. Bendix Thostrup lærte ham opmåling og korttegning. Den tyske fysiker Alfred Wegener tog ham som sin assistent og underviste ham i meteorologi. Ved hjemkomsten til Danmark fortsatte Freuchen tøvende lægestudiet samtidig med, at han gik hos Koch på Hærens Officersskole på Frederiksberg for at dygtiggøre sig i kartografien.

Det er en viden, der passer som fod i hose, da han i 1908 møder den 29-årige Knud Rasmussen, der vil oprette en handelsstation i Thule ved North Star Bay i Nordvestgrønland. Rasmussen var der med Mylius og kender området, dets befolkning og deres behov. Planen er også, at bruge Thule-Stationen som base for kortlægningen af det nordligste Grønland, samtidig med at den beskedne købmandshandel skal sørge for de nødvendige handelsartikler til polareskimoerne, der betaler for f.eks. rifler, ammunition, kaffe, sukker med ræveskind – en kostbar artikel på det europæiske modemarked.

Det er begyndelsen for Freuchen og Rasmussen som makkerpar. Freuchen kunne navigere, tegne kort og var interesseret i zoologi og botanik. Rasmussen afstod fra alt, hvad der havde med tal at gøre. Han duede ikke til det i skolen, og han duede heller ikke til det som voksen. Men han kunne tale sproget og var levende interesseret i polareskimoernes levevis og sagnhistorie. Det var noget, Peter Freuchen skulle lære fra bunden. Freuchen blev i Thule i ni år – kun afbrudt af et kort sommerophold i Danmark i 1913. Han bestyrede butikken, så godt det lod sig gøre med en Verdenskrig i Europa fra 1914-18. Han blev gift med den unge polareskimo Navarana, der klogt viste sin temperamentsfulde vildbasse af en mand tilrette i det samfund, han nu blev i familie med. Da Knud Rasmussen i 1921 realiserer en gammel drøm om at besøge de canadiske og amerikanske eskimoer, er det med Peter Freuchen som næstkommanderende på 5. Thule-Ekspedition. Men det bliver uden Navarana, der dør af den spanske syge imidlertid inden ekspeditionens start.

Danske Øen ved Vansittart Island i Hudson Bay bliver den faste station for udforskningen af de canadiske eskimostammer og det canadiske fastland. Freuchen er i området gennem fire sæsoner, hvor han bor og rejser sammen med Hudson Bugtens eskimoer. Og det er på den baggrund, at han i slutningen af 1920'erne skriver de to romaner *Storfanger* og *Rømningsmand*, der sammenkrevet og omskrevet bliver manuskriptet til Metro-Goldwyn-Meyer-filmen *Eskimo*.

Kultursammenstød

Filmens tema er et kultursammenstød, Peter Freuchen har fulgt i Thule og i Canada: Eskimoens møde med den vestlige civilisation. To etiske og moralske regelsæt, der har svært ved at spille sammen – et emne, som Freuchen tager op gentagne gange i sit senere forfatterskab.

Eskimo bygger på et drama, som Freuchen fik fortalt under et ophold i Chesterfield. Eskimoen Uanguaq er sigtet for mord og vælger at stikke af fra den civilisation, der dømmes efter andre normer, end dem han kender fra sin stamme. Handlingen involverer voldtægt, drab, trofasthed og afsavn – kort sagt handler det om hverdagen i et lille samfund, der lever under ekstreme betingelser.

Det bliver en af Hollywoods store kanoner Hunt Stromberg, der skal producere filmen. Han har arbejdet med Joan Crawford, Jean Harlow, Greta Garbo – og nu også med Peter Freuchen, der leverer manuskript sammen med amerikaneren John Lee Mahin. Freuchen spiller filmens skurk. Mens *Eskimo's* instruktør W.S. Van Dyke optræder i rollen som politiinspektør.

Optagelserne bliver i løbet af 1932 forlagt til Teller i Alaska. Rollelisten bliver besat med alaska-eskimoer fra inupiat-stammen – det gælder dog ikke hovedpersonen Mala's koner, der bliver spillet af asiatiske skønheder til Freuchens store fortrydelse. Og endnu værre bliver det, da han ser, at de går med sminke, opsat hår og midterskilning. Han vil have, at hovedpersonerne er tæt på virkeligheden, men på det punkt, må han give op over for overmagten – M-G-M.

Freuchen i København med en panserbasse, som politiet hed, før de blev kaldt strømere. Billedet er taget umiddelbart inden optagelserne i USA til Eskimo.

Manuskriptet følger dog i store træk Freuchens manuskript. Han er ansat ved filmen som etnografisk konsulent og får 300 dollars om ugen. Det var helt til grin for mange af de andre medvirkende, men Freuchen var ligeglad. Han klarede sig og kunne endda sende penge hjem til sin kone, sin mor og sine søskende i Danmark.

Filmens hovedrolle som eskimoen Mala blev besat med en dengang ukendt kameramand Ray Wise, der havde haft en lille rolle i en stumfilm. Mala bliver af sin kone Aba lokket ud til kysten, hvor hvalfangerne ligger med deres både og frister med knive, gryder og synåle for eskimoernes fangst – skind. Freuchen er skipperen, der blæser på eskimoernes uskrevede love om, at den eskimoiske ægtemand skal spørges først, hvis skipper skulle få lyst til konen. Det gør han, og det opgør, der er en naturlig følge af at have overtrådt en høflig leveregel, tager Mala på sig – og så ruller handlingen.

Til familien i Danmark skriver han:

”Her har vi det godt i Alaska. Jeg er glad ved arbejdet, og det skrider godt fremad, det bliver en meget fremragende film, selv om det hele ikke kan stå for etnografisk kritik, jeg lægger mest vægt på dyrebillederne og fangsten, det er fint arbejde. Men før næste september, bliver den ikke færdig...”(brev fra Peter Freuchen til Ib Freuchen 15.10. 1932, Frederiksværk Industrimuseum)

Filmens budget blev sat til 950.000 dollars, der blev brugt på indkøb af skib, en stor stab, der indbefattede stjernekokke fra Hotel Roosevelt på Hollywood Boulevard – opsætning af biograf, bibliotek, spise- og badetelt. Filmholdet var delt i to lejre – den fine og den mindre fine. I den sidste boede eskimoerne – sammen med Peter Freuchen.

Plakaten til Eskimo – der vandt en Oscar i 1935 og National Board og Reviews Award for én af bedste ti film i 1934. Manden til højre med skægget er skurken – skipper Freuchen.

Det er også dem, han henvender sig til fra scenen, da filmen har premiere på Astor Teatret 14. november 1933 i New York. Eskimoerne er ikke inviteret med, men da filmholdet forlod Teller, efterlod de en radio, som Peter håber de lytter til på premiereaftenen. Derfor indleder han med en tale til dem på eskimoisk. Det synes publikum er morsomt og barokt. Men det var ikke Peters mening med talen, han håber bare, at eskimoerne har lyttet og fået hans hilsen.

I det hele taget kan han ikke lide præsentationen i New York. M-G-M har hyret et orkester, der spiller ved teatrets indgang – alle musikere er klædt i hvidt pelsværk. Ved en fejltagelse har amerikanerne hængt det norske flag foran logen, hvor den danske generalkonsul sidder. Men det er småting på en stor aften. Filmen får Academy Awards Oscar, da den uddeles for første gang i 1935. Det er *Eskimo*'s eminente filmklipper Conrad A. Nervig, der modtager statuetten. *Eskimo* bliver også tildelt prisen fra National Board of Review of Motion Pictures i 1934 som en af årets 10 bedste film.

Jødiske flygtninge

Freuchen og hans kone Magdalene følger *Eskimo* til premieren i Paris, hvor de franske arktiske forskere har sat alle sejl til ved præsentationen – med den navnkundige polarforsker Jean-Baptiste Charcot i spidsen. Det varmer og sætter de pelsklædte amerikanere på plads. Og så rejser Freuchen med sin kone til Berlin, hvor han skal forberede pressestof til sommerens premiere på *Eskimo*.

Her venter en anden oplevelse. Freuchens jødiske sekretær har måttet gemme sig en nat i en baggård på flugt fra en flok unge bøller og en enkelt politimand, der truer med at anholde hende for gadeprostitution, hvis han ser hende igen.

En jødisk læge bliver tvunget ned på ryggen af andre bøller, der tisser på ham. Freuchen og hans kone er rystet. For dem er stemningen i Berlin uhyggelig og triste pakker de deres kufferter. ”Sådan et land var ikke til at holde ud at være i, så vi rejste hjem efter et par dages forløb.” (Peter Freuchen, *Fremdeles Frimodig*, Gyldendal 1955).

Der er ingen tvivl om, at oplevelsen i Berlin har sat dybe spor hos Magdalene og Peter Freuchen, der i 1934 ejer øen Enehøje i Nakskov Fjord på Lolland. Parret driver øen som landbrug uden den store økonomiske gevinst for at sige det mildt. Men hvor der er husrum, er der hjerterum, som et gammelt mundheld siger. Så da de får en opfordring fra en ungdomsven og fodboldkammerat, atomfysikeren Niels Bohr, om at modtage tyske flygtninge på Enehøje, siger de ja. Bohr har sammen med ligesindede dannet Den Danske Komité til støtte for Landflygtige Åndsarbejdere. Og med Enehøjes isolerede beliggenhed i fjorden, egner stedet sig godt for tyske dissidenter og jøder på

flugt fra nazismen. Her kan de, der har opholdstilladelserne i orden rejse til. Det gælder også dem, der ikke har det. De bliver hentet til søs af Freuchens motorbåd Jarlen.

Tal på, hvor mange der nød godt af at give et nap i landbruget på øen mod kost og logi, findes i sagens natur ikke. Enehøje bliver for manges vedkommende en mellemstation, indtil Komiteen har fundet en mere varig løsning. Én af dem, der blev taget godt i mod, var Freuchens tyske oversætter Erwin Magnus, der har en stor del af æren for promoveringen af Freuchens store succes som romanforfatter i Tyskland.

I august 1934 har *Eskimo* premiere i Berlin. Freuchen tager af sted med sin datter Pivaluk og sin kone Magdalene. M-G-M folkene kender den store dansker, der har det med at sige sin mening så højt, at alle kan høre den. Og det råder de ham bestemt fra ved denne lejlighed. Ved gallapremieren dukker Adolf Hitlers gode veninde fotografen Leni Riefenstahl op, ledsaget af en tysk officer.

Der skal naturligvis tages billeder af de to berømtheder, men da den tyske officer også mener, at han skal med, bliver det Freuchen for broget. Ham ville han sgu ikke have med. Freuchen sætter Riefenstahl op sin arm, hvor officeren ikke kan være med. Men den nervøse stemning i selskabet, sådan gør man ikke med Hitlers veninde, får ham trods alt til at sætte hende ned igen. Og de bliver fotograferet pænt ved siden af hinanden – uden officer. Næste dag får familien Freuchen at vide, at det ikke gør så meget, hvis de satte kursen mod Danmark og Enehøje.

I september 1934 er der Danmarkspremiere på *Eskimo* – der er sikkert mange, der synes, at filmen er for amerikansk, skriver dagbladet *Politiken*. Men melodrama eller ej. Publikum er fanget af handlingen, som giver dem et indblik i en mentalitet og en dagligdag, der er ukendt for de fleste – den er trods alt et kig ind i etnografens værksted. Og et kig ind i det liv, som Freuchen også har levet og fået så stor kærlighed og forståelse for. Han er på pletten, hvor overmagt bliver til meningsløshed og ulykke for andre.

Civilcourage

Det er han også i 1935, hvor der er forfattermøde i København. Gæstetaler er den tyske litteraturprofessor dr. Frederick Domes. Med de mange udenlandske gæster på Enehøje har Peter Freuchen fået en viden om forhold i Tyskland, som ikke mange andre har på det tidspunkt.

Derfor rejser han sig og spørger dr. Domes, om det kan være rigtigt, at der er lejre i Tyskland, hvor folk bliver sendt hen uden rettergang.

Det kender dr. Domes ikke noget til.

”Jeg forespurgte straks, om en deputation af skandinaviske forfattere ville få adgang til Tyskland for at undersøge det problem. Dr. Domes svarede, at han ville garantere, at vi fik uhindret adgang.” (Peter Freuchen, *Fremdeles Frimodig*, Gyldendal 1955)

Som sagt så gjort. Deputationen kommer til at bestå af Peter Freuchen og Tove Kjarval fra Danmark og Josef Kjellgren fra Sverige, og da den er nedsat, rejser trekløveret til Berlin, hvor de tager ud til Moabitfængslet for at høre, om de kan komme til at tale med den fængslede leder af det tyske kommunistparti, Ernst Thälmann. Det bliver afvist. Så tager de til Justitsministeriet for at få en tilladelse, og der bliver de smidt ud. Efter Freuchens opfattelse, fordi de siger goddag i stedet for Heil Hitler. Sådan har de lært det i skolen. Om ikke de kendte Hitler. Jo, Tove Kjarval mente nok, at hun havde hørt navnet.

I Indenrigsministeriet spørger de, om der er koncentrationslejre i Tyskland. Og da der følger en byge på tysk, beder de manden tale lidt langsommere, så de kan følge med. For en sikkerheds skyld har de været forbi det danske gesandtskab, for at fortælle kammerherre Herluf Zahle, at de er i landet. De er hos Zahle samme aften til middag og fortæller, hvor mange gange de har løbet panden mod en mur. Han morer sig, men advarer dem også.

Dagen efter besøger Freuchen sit tyske forlag Safari og får at vide, at hans bøger nu er forbudt i Tyskland. Dagen ender i Propagandaministeriet, hvor de får at vide, at de har 24 timer til at forlade landet.

Da Freuchen i 1936 tager til Den Internationale Asylretskonference i Paris, skal han med tog gennem Tyskland. I Gedser spørger den tyske tolder, om han er den Freuchen, der bor på Enehøje etc. For hvis han er, er han uønsket i Tyskland. Og så må Peter tage flyet fra Kastrup til Paris i stedet.

1936 er også året, hvor Freuchen kan fejre sin 50-års fødselsdag. Han har omgædedes statsministre, præsidenter, gud og hvermand og er en af de mest oversatte danske forfattere i tiden – 22 sprog er hans forfatterskab oversat til. Det er den danske statsminister Thorvald Stauning, der sammen med USA's ambassadør mrs. Owen, holder festen for ham på restaurant Nimb i København.

Stor i slaget som Freuchen også er, synger selskabet:

”Da jeg kom til verden, var jordmo'eren stolt:

Jeg vejede 30 pund!

Mens andre små unger er skrålhalse, holdt
alt dengang beskedent jeg mund.

Jeg satte alle andre til væg:

Da jeg blev fire, havde jeg skæg,

Og da jeg var en otte-års knægt,

Talte jeg eskimoisk perfekt.”

Men der er også en anden, der har noget på hjertet, og det er Freuchens tyske oversætter Erwin Magnus, der fortæller om Freuchen og hans forfatterskab og om, hvad venskabet med Freuchen har betydet. Det er ikke uden vemod, at han siger:

”Hvis De havde fejret Deres 50. fødselsdag for nogle år siden, så havde jeg kunnet tale på hele mit store fædrelands vegne – som tingene ligger nu, må De nøjes med at tage mig som repræsentant for en lille gruppe, der i dag er fredløs, men sikkert ikke består af de dårligste, der, om end spredt over hele verden, dog repræsenterer en vigtig del af den tyske litteratur. De vil sikkert huske, med hvilken glæde og begejstring Deres bøger i sin tid blev modtaget i Tyskland... de 100.000 mennesker, der har læst Deres bøger dernede, har lært af Dem, at elske et lille primitivt folk, der dog i så meget overgår os europæere. De har stadig Deres store menighed i Tyskland... De har i det halve århundrede, som vi i dag kan se tilbage til, vist os billedet af ikke mindre end et mandfolk – noget vi sjældent møder her i verden. Og De har vist os, hvad mod er. Der findes jo to slags mod, foragt for farer og smerte, og dette mod har De vist i overmål. Men dette, soldatens mod, overgås langt af det andet, det moralske mod, det hvad Bismarck kaldte for ”civilcourage”. Og denne civilcourage, som man skulle tro bliver mere vanskelig at træffe med hver dag, denne civilcourage har De vist hele Deres liv, og derved har De vundet alle oprigtige og anstændige menneskers beundring... Af Deres smukke ø Enehøje, har De skabt et asyl, hvor mere end én af os uden fædreland har fundet kærlig modtagelse... Lad mig takke Dem i dag kære Peter, for alt, De har givet os: for Deres pragtfulde bøger, for Deres venskab, for det herlige oprejste menneske, De har skabt Dem selv til.” (Erwin Magnus tale 9.3. 1936, Arktisk Institut A 446 10/18.)

Flugten til Sverige

Efter Danmarks besættelse 9. april 1940 måtte ”asylet” på Enehøje opløses og fordeles ad andre kanaler. Magdalene og Peter måtte sælge øen på grund af økonomiske vanskeligheder og købte derefter Langkjærgaard i Birkerød, hvor én af asylsøgerne flyttede med – den senere så velrenommerede radioreporter ved Danmarks Radio, tyskeren Willy Reunert.

Fra Langkjærgaard fortsatte Freuchen frygtløst med at tale nazismen midt i mod. Han var rasende på sin gamle ven Stauning på grund af samarbejdspolitikken med besættelsesmagten og meldte sig ud af Socialdemokratiet af samme grund.

På Langkjærgaard hjalp han den spirende modstandsbevægelse med at skjule våben. Men det systematiske undergrundsarbejde lå ikke for Peter, skriver hans gode ven, digteren Sigfred Pedersen.

”...han var snarere en djærv Svend Dufva, der ved enhver lejlighed tog til genmæle mod fjenderne uden hensyn til personlig risiko, Man skulle opleve, at han i en stor forsamling rejste sig i al sin hærdebrede harme og tvang en nazistisk taler ned fra talerstolen... Hvor nød man, at en enkelt mand havde

Peter Freuchen og Tove Bang på tur i Sverige for at underholde i de danske forlægninger, men også for at høre nyt fra Danmark fra de sidst ankomne flygtninge.

mod til at vove pelsen for åbent tæppe, man kunne tit ryste på hovedet og kalde hans optræden dumdristig, men det havde sin virkning, at der også fandtes folk af hans støbning...” (*Bogen om Peter Freuchen*, Fremad 1958)

I januar 1944 blev digterpræsten fra Vedersø, Kaj Munk, myrdet af tyskerne. Det var Danmarks første clearing-mord, og det rystede Peter Freuchen dybt. Han har selv været i søgelyset med en internering på Høveltegård i 1943. Men han kom ud igen måske med Werner Best's mellemkomst, måske med Forfatterforeningens eller Dansk Journalistforbunds. Det er lidt usikkert, hvad der gav anledning til løsladelsen. Men i foråret 1944 er den gal igen, der bliver banket på hoveddøren i Birkerød en sen nattetime – men da ingen åbner, går urostifterne igen. Samme morgen cykler Freuchen og Pipaluk til Sigfred Pedersen for at få hjælp til at flygte til Sverige.

Og herfra fortsætter Peter Freuchen, hvor han slap – men på lidt andre linjer. Sammen med den danske skuespillerinde Tove Bang rejser han rundt til de danske forlægninger i Sverige. Hun læser op – han fortæller episoder fra sit liv. Det er faktisk ikke det, der er formålet – formålet er at finde nyankomne danskere, der kan fortælle om forholdene i Danmark – til brug for det arbejde – der gennem en anden dansker, Ebbe Munck, blev gjort fra Sibyllegatan 13 i Stockholm for at orientere SOE, Special Executive Operations, i London.

Peter Freuchen bliver af Danmarks ambassadør i USA, Henrik Kaufmann, overtalt til at komme til Amerika for gennem foredrag at belyse Danmarks situation under den tyske besættelse. Og det gør han – og der bliver han. Skriver sine bøger og arbejder som travl foredragsholder. Sin familie i Danmark taber han aldrig af syne, heller ikke Grønland og det folk, som han tilbragte så mange af de unge år sammen med. Nu skal landet ud af sit etnografiske eneværelse og være en del af den vestlige civilisation efter Verdenskrigen – Freuchen har selvfølgelig vidst, at den dag ville komme. Han er fuld af idéer til, hvordan landet kan gå en fremtid i møde som et moderne samfund og bliver med statsminister H.C. Hansens ord – en værdifuld rådgiver i alvorssager.

Han når at deltage i den spæde start men oplever også de store problemer, der var – og stadig er – med at få gang i erhverv og økonomi. Freuchen dør af et hjerteslag på sit værelse på Elmendorf Air Base i Alaska i 1957 på vej til Thule og det folk, der fik så stor betydning for hans livsopfattelse og hele humanitære indstilling.

VIGDIS YSTAD

FEDRELAND OG FRIHET I NORSKE SANGTEKSTER

Fedrelandsdiktning er kollektiv brukslyrikk som både forutsetter og selv bidrar til å forme forestillinger om nasjonal identitet. Norske fedrelandsdikt kan derfor være en god indikasjon på hvordan den norske nasjonalfølelsen utviklet seg etter at Norge i 1814 ble en selvstendig nasjonalstat.

Vigdis Ystad er medlem i Letterstedtska föreningen og professor i litteraturvitenskap.

Dikterne i Det norske Selskab i København var flittige sangprodusenter og patriotiske fedrelandsvenner. Teologen Johan Nordahl Brun (1745–1816) er vel i dag den mest kjente av dem. Hans drikkeviser fra 1770, ”Norges Skaal”, kanskje bedre kjent som ”For Norge, Kjæmpers Fødeland”, er et typisk uttrykk for tidlig norsk nasjonalfølelse. Her spår Brun at nordmennene vil ”vaagne op engang / Og bryde Lænker, Baand og Tvang” for å frigjøre nasjonen Norge. Visen, som ble skrevet i det dansk-norske eneveldets tid, hadde et nærmest revolusjonært budskap. Datidens sensurbestemmelser gjorde at myndighetene prøvde å konfiskere de første trykte utgavene av sangen, men den ble likevel etter kort tid kjent over hele Norge.

I tiårene før 1814 ble det skrevet en rekke nasjonale dikt av Brun, Claus Frimann (1746–1829) og deres samtidige dikterbror Jens Zetlitz (1761–1821). Slike uttrykk for norsk selvstendighetstrang var kjent og avholdt over hele landet, og i tiårene rundt århundreskiftet 17–1800 ble de flittig sunget av folket. Felles for dem er at de hyller *friheten* som den ypperste nasjonale verdi. Ut fra slike sangtekster kan det neppe være tvil om at det allerede på dette tidspunkt hadde utviklet seg en levende selvstendighetstrang og en egen norsk nasjonalfølelse.

Da det frie Norge i mai 1814 erklærte seg som selvstendig nasjonalstat, skjedde det ved at en folkevalgt forsamling vedtok en radikal grunnlov, samtidig som den danske kronprins Christian Frederik ble valgt til ny norsk konge. Men stormaktspolitikken tillot ikke en slik grad av selvstendighet. Danmark, som hadde stått på fransk side under napoleonskrigene, måtte etter fredsslutningen i Kiel 14. januar 1814 overgi Norge til Sverige, og fra høsten 1814 inngikk de to landene i en løs personalunion med felles konge. Selv om kong Christian Frederik måtte abdisere, lyktes det Norge å bevare grunnloven uten store endringer, noe som til en viss grad sikret landets fortsatte selvstendighet.

Men kronprinsen og den senere kong Carl Johan markerte ganske snart ønsker om å styrke både kongemakten og unionsbåndene. Han stilte en rekke krav om grunnlovsendringer og forlangte også kongelig veto i grunnlovssaker. De norske stortingspolitikere avviste like regelmessig hans ønsker. I realiteten befestet dette den norske grunnloven som nasjonalt symbol, mens kongemakten ble tilsvarende svekket i folkets bevissthet.

Den norske selvstendighetskampen var altså ikke over med begivenhetene i 1814. Omtrent samtidig med at innsatsen for å bevare norsk frihet og selvstendighet i unionen vokste, oppstod et ønske om en ny nasjonalsang. Forretningsmannen og stortingspolitikeren Marcus Pløen (1778–1836) utlovet i 1819 premie for et slikt bidrag. (Et forbilde hadde man i Danmark, der det i 1818 var gjennomført en tilsvarende konkurranse.) Pløen overlot gjennomføringen av konkurransen til Selskabet for Norges Vel, som satte innleveringsfristen til høsten 1820.

Resultatene av den norske konkurransen ble året etter trykt i en samling med den nasjonalt klingende tittelen *Norraena* (1821). Blant deltakerne var en rekke etablerte forfattere. De fleste konkurransebidragene skildrer Norge som et selvstendig rike der den nasjonale friheten er nedarvet gjennom historien og vil bestå så lenge det er nordmenn til. En utfordrende natur og en heroisk historie er sentrale innslag, sammen med beskrivelser av folkets tapperhet, mot, trofasthet, ærekjærhet og fellesskapsfølelse. Sangene viser liten tendens til å fremheve Norge på andre nasjoners bekostning. Man har liksom 'nok med seg selv'.

I dette frihetens og likhetens rike har også *kvinnene* en rolle som likeverdige samfunnsborgere (de nevnes eksplisitt i seks av de 21 tekstene). Ærlighet, troskap og tapperhet er likelig fordelt mellom kjønnene; kvinner og menn kappes om å hedre fedrelandet, sies det i et av diktene. Dette er selvsagt naturlig når hensikten er å uttrykke en kollektiv bevissthet, men det virker likevel moderne, tiden tatt i betraktning.

Et annet trekk ved konkurransetekstene som kan virke moderne på oss i dag, er at Gud (religion) og Konge spiller en perifer rolle. De ofres en konvensjonell troskapsed i noen av tekstene, men det er ikke først og fremst Gud og Kongen som beskytter den norske friheten, det gjør de arbeidsomme innbyggerne selv, på grunnlag av historisk nedarvede normer der de overordnede verdiene er mot, ære og altså frihet.

Vinnerdiktet "Sønner af Norges det ældgamle Rige" var skrevet av den radikale juristen og fedrelandsvennen Henrik Anker Bjerregaard (1794–1842). Målt mot våre dagers standard er sangen svulstig og patriotisk, på grensen til det sjåvinistiske, men slik virket den neppe i samtiden. Bjerregaards vinner tekst understreker friheten som en hellig og evig verdi:

Frihedens Tempel i Normandens Dale
Stander saa herligt i Lye af hans Fjeld;
Frit tør han tænke og frit tør han tale,
Frit tør han virke til Norriges Held
(*Norraena* 1821, 5 [egentlig 7])

Juristen Bjerregaard siktet kanskje til den norske grunnlovens § 100, som hadde erstattet det tidligere eneveldets sensurlovgivning med en bestemmelse om at ”Trykkefrihed bør finde Sted [...] Frimodige Yttringer om Statsstyrelsen og hvilkensomhelst anden Gjenstand ere Enhver tilladte”. I internasjonalt perspektiv var en slik bestemmelse meget radikal. Til sammenligning var trykkefriheten hos vår svenske unionspartner i 1812 blitt sterkt innskrenket gjennom en forordning som ikke ble opphevet igjen før i 1844, og Danmark beholdt strenge sensurbestemmelser helt frem til 1848.

Et krigersk element er nok tydelig tilstede i Bjerregaards historiske overblikk, men han legger like stor vekt på ordene i den gamle Frostatings-loven fra omtrent år 1000–1200: ”Med lov skal landet bygges og ikke med ulov ødes”. Hos Bjerregaard heter det: ”Villig dog lyder han [Nordmanden] selvgivne Love”. Henspillingen på gammel norsk lovgivning og på grunnlovens folkesuverenitetsprinsipp var trolig et hint til den styringslystne kong Carl Johan: Juristen og forfatteren minner om at det ikke er kongen, men folket selv som fastsetter norsk lov. Bjerregaards sang ble straks overmåte populær, og sammen med Bruns femti år eldre ”For Norge Kjæmpers Fødeland” ble den i de følgende tiårene sunget i enhver situasjon med nasjonalt tilsnitt.

Ikke minst i sammenheng med 17.mai-feiringene ble nasjonale sanger et selvsagt uttrykksmiddel. Kong Carl Johan nedla riktig nok forbud mot å feire den norske grunnlovsdagen, og holdt på at det var unionsdagen 4. november som skulle markeres. Det brød ikke folket seg om. Da en folkemengde søndag kveld 17. mai 1829 i all fredelighet hadde samlet seg på Stortorvet i den norske hovedstaden og sang ”Sønner af Norges det ældgamle Rige” i full offentlighet, ble mengden i pakt med kong Carl Johans forbud og etter ordre fra den svenske stattholderen, grev Baltzar Bogislaus von Platen (1766–1829), spredt og slått ned av ridende militære styrker under ledelse av kommandanten på Akershus festning, baron F.C.M. Wedel-Jarlsberg (1781–1857). Soldatene brukte både geværkolber og sabler mot folket, og mange ble skadet. Aksjonen ble senere kalt ”Torvslaget”, og betød i realiteten det endelige nederlag for Carl Johans motstandslinje. Slik behandles ikke et fritt folk uten at det setter sine spor. Fra da av steg feiringen av den norske grunnlovs- og frihetsdagen til stadig nye høyder.

Også kampen for et eget norsk flagg var et av de tidlige stridsebnene mellom folk og konge. I 1821 vedtok Stortinget, mot kong Carl Johans ønske,

at Norge skulle ha sitt eget flagg, slik grunnloven fastsatte. Stortinget gikk inn for et forslag om trefarvet korsflagg i rødt, hvitt og blått. Samme Storting vedtok også, tross kongens sterke motstand, å avskaffe den norske adelen, og avviste dessuten at kongen skulle ha absolutt veto i grunnlovssaker. 1821 ble dermed et nederlagets år for Carl Johan, og samtidig et seiersår for den norske selvstendighetskampen. Gleden over vedtaket i flaggsaken var stor, og lyrikeren Conrad Nicolai Schwach (1793–1860) skrev sin velkjente flaggsang ”Mens Nordhavet bruser”. Hos Schwach springer det rene norske flagget ut av frihetens evige idé, samtidig som det representerer landets historie:

Du Blomster af Palmen paa Friheds Grund!
 Skjøn est du at skue trefarvet;
 Det hvidende Kors i den røde Bund,
 Det har du af Dannebrog arvet;
 Men Hjærtebladet, det mørkeblaa,
 Af Frihedens Marv maatte først udgaa.
 (Schwach 1837, b. 1, 302)

Men vedtaket i 1821 gjaldt bare handelsflagget. Orlogsflagget var fremdeles svensk. Flaggstriden skulle fortsette gjennom resten av 1800-tallet. Uten at vi kan gå i detalj, er det rimelig å minne om vedtaket i 1844, da begge unionsriker under kong Oscar 1. måtte innføre det upopulære unionsmerket (”sildesalaten”) i sine nasjonalflagg. I Norge var nok likevel motstanden mot dette sterkest, for her så man ”sildesalaten” som et tegn på landets underlegenhet og lydrikestatus i unionen, og dermed som et symbol for ufrihet. Vi fikk ikke tilbake vårt ’rene’ handelsflagg fra 1821 før etter et stortingsvedtak som i 1899 trådte i kraft *uten* kongelig sanksjon, og det var ikke før ved unionsoppløsningen i 1905 at også det norske orlogsflagget ble ’rent’ og dermed fritt.

Gjennom det meste av 1800-tallet hyllet en rekke diktere det ’rene’ flagget som Norges fremste frihetssymbol. Radikaleren og avismannen Per Sivle (1857–1904) skrev under flaggstriden på 1890-tallet diktet ”Vilje”:

Vil du dit Flag,
 saa heis det idag,
 og dermed er Flaget dit.
 Vil du dit Land
 og vil det som Mand,
 saa har du det frelst og frit.
 (Sivle 1898, 26)

Flaggstriden i 1890-årene var en katalysator for den økende norske misnøyen med unionen, og samtidig uttrykte den en stadig klarere demokratisk ideologi.

I løpet av unionsårene på 1800-tallet var det etter hvert oppstått en fedrelandsdiktning der friheten ble definert mindre som en metafysisk, evig eller krigersk idé; i stedet så man den som en politisk og demokratisk verdi, knyttet til vanlige, uheroiske menneskers hverdagsliv, og som et resultat av den frie folkeviljen.

Selv om romantikeren Henrik Wergeland (1808–45) var talsmann for et metafysisk frihetsbegrep, knyttet han også friheten nært sammen med vanlige menneskers levetilstand. Hans dikt ”Smaagutternes Nationalsang” ble første gang offentliggjort i hans eget blad *For Arbeidsklassen* i 1841. Her skildres norsk natur i enkle ordelag, samtidig som teksten forteller at innbyggerne (i dette tilfelle barna) elsker landet sitt og vil beskytte dets frihet, rett og slett fordi de kjenner det som sitt eget:

Jeg ikke vil for fremmed Vaar
min norske Vinter bytte,
og fremmed Slot ei nær forslaar
imod min Faders Hytte.
Han siger, han er der saa fri.
Det ei saa nøje fatte Vi;
men noget godt er vist deri,
som værd er at beskytte.
(Wergeland 1918–40, bd. I, 2 ; 406–07)

Wergeland anga selv at diktet skulle synges til samme melodi som Nordahl Bruns revolusjonære drikkeviser ”For Norge Kjæmpers Fødeland”. Det er som om han helt bevisst vil snu den opprørske tendensen fra Bruns dikt i retning av en ny og mindre krigersk fedrelandskjærlighet, der realisme, ydmykhet og beskjedenhet er fremherskende dyder. Men også her er *friheten* en sentral idé, og slik uttrykker Wergeland, i likhet med Brun, et nærmest tidløst innslag i norsk fedrelandsdiktning.

Wergelands demokratiske perspektiv, der fred og frihet blant vanlige mennesker er en umistelig verdi, ble videreført av skolemannen og grundtvigianeren Ole Vig i hans populære sang ”Blandt alle Lande”, der noen av de første versene lyder:

Blandt alle Lande i Øst og Vest
Er Fædrelandet mit Hjerte næst [dvs. nærmest].
[...]

Jeg elsker Bølgen, hvor *Frihed* gror,
De dybe Daler, hvor *Freden* bor,
De Lier fagre,
De gyldne Agre
Paa Odelsjord.

[...]

Jeg elsker Bonden i Kofte graa,
 Og Fattigmanden, hvis Seng er Straa,
 Og alle Magter,
 Som ej foragter
 De simple *Smaa*.
 (Vig 1854, 281–83)

”Fattig, men fri” sier både Wergeland og Vig – og den kombinasjonen er fra omtrent midt på 1800-tallet noe av et nasjonalt mantra. I et av Europas fattigste land oppfattet man frihet og demokrati som hele folkets eiendom og som en umistelig verdi som ikke kunne kjøpes for penger. Men det er verdt å merke seg at friheten som *fellesskapets* verdi også er noe som forplikter – det dreier seg altså ikke om en hylling av individuelle ’friheter’.

En sterk representant for denne tradisjonen var språkforskeren og nynorskmannen Ivar Aasen (1813–96). I diktet ”Nordmannen” gir han et nøkternt bilde av de ugjestmilde forholdene langs den norske kysten, og ser frihet og selvråderett som et resultat av folkets kamp for å overleve. Den norske fiskerbonden eier selv sine tufter, der han kan livnære seg og sitte trygt på grunn av sin egen og ingen andres innsats:

Millom Bakkar og Berg utmed Havet
 heve Nordmannen fenget sin Heim,
 der han sjølv heve Tufterna gravet
 og sett sjølv sine Hus uppaa deim.

Han saag ut paa dei steinutte Strender;
 det var ingen, som der hadde bygt.
 ”Lat oss rydja og byggja oss Grender,
 og so eiga me Rudningen trygt.”
 (Aasen 1875, 6–7).

Aasens sanger ble snart folkeeie, ikke minst fordi de ble tatt inn i en rekke sangbøker og leseverk for skolen.

Flere av våre store diktere fulgte opp linjen fra Wergeland, Vig og Aasen. En av dem var Arne Garborg (1851–1924) med ”Gud signe Norigs Land”, en av våre vakreste fedrelandssanger. Med undertittelen ”17de Mai” ble teksten publisert i Garborgs eget blad *Fedraheimen* 15. mai 1877. Diktet er en salme eller snarere *hymne* (i betydningen *lovsang*) både til Guds og fedrelandets pris, men teksten fremstiller friheten som resultat av folkets egen arbeidsinnsats mer enn som gave fra en guddommelig styrelse:

Stort Arbeid ned er lagt
til Landsens Fred og Magt
fraa Tid til Tid.
Det kostad tusund Aar
i Kav fraa Vaar til Vaar,
i Strid so tung og saar
fyrr me vart fri'.

[...]

Og som det ervdest ned
alt fagarar' Led fyr Led,
det byggjast skal i Fred
aat vaare Born.
(Garborg 1877)

Gjennom å legge vekt på folkets eget ansvar for nasjonens fred og frihet slutter Garborgs tekst seg nært til det som på denne tid forlengst var blitt et dominerende innslag i norsk fedrelandsdiktning.

Det mest kjente og brukte av de nynorske fedrelandsdiktene stammer fra tiden rundt 1890 og ble til i en periode preget av sterk politisk uro. Siden 1872 hadde tre på hverandre følgende Storting vedtatt en grunnlovsendring som sa at regjeringen skulle ha møteplikt i Stortinget, men regjeringen og kong Oscar 2. nektet hver gang å sanksjonere vedtaket. Kampen stod i ytterste forstand om hvorvidt kongen skulle ha absolutt veto i lovsaker (den såkalte "vetostriden"). Etter tredje gangs behandling nektet konge og regjering fortsatt å akseptere vedtaket, og det Stortinget som ble valgt i 1882 reiste derfor riksrettssak mot regjeringen Selmer, som i 1884 ble fradømt sine embeter. Først da måtte kongen gi etter.

Unionsstridighetene tiltok nå stadig i styrke, ikke minst knyttet til spørsmålet om innføring av rent norsk flagg (uten "sildesalat") og norsk selvstyre i utenrikssaker. Per Sivles stridbare flagg- og frihetsdikt fra 1890-årene har vi allerede nevnt. Unionsstridighetene kom til å sette sterkt preg på 1890-tallets offentlige liv. På samme tid ble også offisiell bruk av det nye norske skriftspråket en het politisk sak.

Den radikale teologiprofessoren Elias Blix (1836–1902) ønsket å innføre landsmålet (det nynorske skriftspråket) i kirkelig sammenheng. "Gud signe vårt dyre fedreland" ble skrevet i 1890, etter at Blix nettopp hadde fullført sin oversettelse av Det nye testamentet til landsmål. Denne teksten kan betraktes både som en salme og som et politisk dikt. Kristningen av Norge fremstilles som en utvikling fra hedensk mørke til kristent lys: "Du [Gud] sende ditt Ord til Norigs Fjell, / Og Ljos over Landet strøynde". Men mørket står ikke bare

for tilbakelagt hedendom, det symboliserer også den lange perioden da Norge hadde mistet sin frihet under unionen med Danmark:

Men atter seig Natt paa Landet ned
Med Trældom og Tunge Tider.
Og Folket det sukkad etter Ljos,
Og du [Gud] lyste upp umsider.
(Blix 1891, 16)

Gud gav altså i 1814 nasjonen Norge friheten tilbake og vernet landet slik at folket på ny kunne bli aktive herrer i eget hus: ”Og Landet med Log [dvs. Lov] me bygde”. Etter denne henspillingen på Frostatings-loven, frigjøringsverket og grunnloven fra 1814 munner salmen til slutt ut i et håp om at dagens gjæringstilstand en gang i fremtiden skal nå sin modning i form av fred og frihet:

No er det i Norig atter Dag
med Vaarsol og Song i Skogen.
Um Sædet enn gror paa ymist Lag,
Det brydder daa etter Plogen.
So signe daa Gud det gode Saad,
Til Groren ein Gong er mogen!
(Blix 1891, 242)

Fordi tekstens midtparti rommer en nasjonalhistorisk og politisk henspilling på dansketiden (og altså ikke bare hedendommen) som en mørk periode som senere blir erstattet med lys og frihet, kan også sluttordene tenkes å sikte til politiske forhold, nærmere bestemt unionsstridighetene i samtiden. I så fall kan de (og salmen som helhet) på ett plan tolkes som Blix’ bønn til Gud om å frigjøre Norge fra unionen med Sverige.

Blix’ fedrelandssalme har helt til våre dager vært selvskreven ved alle nasjonale markeringer. Ved folkeavstemmingen om unionsoppløsningen 13. august 1905 sang mange av valgforsamlingene denne salmen før de la stemmesedlene i urnen. ”Det var ikkje lett å [...] røyste mot oppløsning av unionen etter ei slik stund”, skriver Terje Aarset (Aarset 2009, 85–87).

Den største av alle de norske fedrelandsdikterne var likevel Bjørnstjerne Bjørnson (1830–1910). I tillegg til selve nasjonalsangen, ”Ja, vi elsker dette landet!” skrev han flere andre tekster som gjerne kunne ha konkurrert om status som norsk nasjonalsang. I emnevalg skiller han seg ikke radikalt fra sine forgjengere og etterfølgere: Innholdet i Bjørnsons nasjonale sanger gjelder både landets historie og dets natur, samtidig som han har mye å si om folkets fedrelandskjærlighet og deres eget ansvar for å sikre nasjonen fred og frihet. Men perspektivet i sangene hans er mer omfattende og samtidig mer nyansert enn hos forgjengerne.

Ansvarsfølelsen preger i høy grad det som kom til å bli Norges nye nasjonalsang, tonesatt av Bjørnsons fetter Richard Nordraak (1842–66). Straks ”Ja, vi elsker!” ble kjent, avløste den umiddelbart Bruns ”For Norge, Kjæmpers Fødeland” og Bjerregaards ”Sønner af Norges det ældgamle Rige”, rett og slett fordi folket tok den til sitt hjerte og sang den ved alle anledninger. En første versjon av teksten ble trykt i *Aftenbladet* 1. oktober 1859, samme dag som kong Karl 4. (i Sverige Carl 15.) kom til den norske hovedstaden for å åpne det nyvalgte Stortinget. Bjørnson bad her kongen om å støtte Norges selvstendighet i unionen med Sverige. Stortinget kjempet på denne tid for å oppheve stattholderembetet, som de betraktet som tegn på norsk lydrikestatus i unionen, og Bjørnson håpet at kongen ville støtte denne norske politikken. Han er smart nok til å dedisere diktet ”Til Norges Konge” (ikke Sveriges?!), og skriver som om kongen er en garantist for norsk nasjonal frihet:

Kongen selv staar stærk og aaben
som vor Grænsevagt,
og hans allerbedste Vaaben
er vor Broderpagt
(*Aftenbladet* 1. oktober 1859)

Karl 4. sviktet imidlertid Bjørnsons forhåpninger og nektet (på grunn av press fra Riksdagen) å godkjenne Stortingets vedtak om å oppheve stattholderembetet.

I 1863 omarbeidet Bjørnson teksten i pakt med nye politiske begivenheter (krigen mellom Danmark og Preussen). Da ble strofen om kong Karl fjernet. Enda en omarbeidelse ble publisert i Bjørnsons eneste diktsamling, *Digte og Sange* fra 1870. I denne siste versjonen er direkte henspillinger på aktuelle politiske begivenheter fjernet.

Åpningen av diktet er en direkte tilslutning til Ole Vigs kjærlighetserklæring i ”Blandt alle Lande”. Mens Vig innleder en rekke strofer med ordene ”Jeg elsker”, synger Bjørnson ut sitt svar: ”Ja, vi elsker!”. Også andre dikt klinger med i kulissene, blant dem Johan Ludvig Runebergs (1804–77) ”Vårt land” fra *Fänrik Ståls sägner* (1848), der det heter: ”Vårt land är fattigt, skall så bli / För den, som guld begär [...] Men detta landet älska vi”. Et slikt budskap var etter hvert velkjent også i den norske fedrelandsdiktningen, noe Bjørnson spiller åpent på i ”Ja, vi elsker”:

Ja, vi elsker dette landet,
 som det stiger fræm
 furet, vejrbitd over vandet
 med de tusen hjem.
 Ælsker, elsker det og tænker
 på vor far og mor
 og den saganat, som sænker
 drømme på jord.
 (Bjørnson, 1880, 18)

Den endelige teksten gir med sine åtte strofer en historisk oversikt over hvordan både konger og vanlige kvinner og menn gjennom tidene har beskyttet sitt fedreland og dets frihet. Diktet er en historiebok i miniatyr som sier at det er *folkets eget ansvar* å avgjøre hvilke verdier som skal prege nasjonen og styre utviklingen. En fattig bondebefolkning av kvinner og menn har i historiens løp stått opp for landets frihet og selvstendighet ("Bønder sine økser brynte, / hvor en hær drog frem [---] Kvinner selv stod op og strede / som de vare mænd"). Og den folkelige forsvarsviljen har vært formidabel: "ti vi heller landet brændte / end det kom til fald".

For Bjørnson består nasjonen Norge først og fremst av "de tusen hjem". Gjennom tidene har folket gjennomlevd hungersnød og krig (strofe fem), men de lærte av erfaringene og kom etter hvert til å sette fred og forlik høyere enn krig (strofe seks). Også medfølelse med andre nasjoner, og skam over egen unnfalldenhet når det gjelder å støtte andre nasjoners frihetskamp, er med i dette perspektivet. Det kan vi vel si er relativt sjelden kost i en nasjonalsang:

Fienden sit våben kasted,
 op visiret fór,
 vi med undren mod ham hastede;
 ti han var vor bror.
 Drevne frem på stand af skammen
 gik vi søderpå;
 nu vi står tre brødre sammen,
 og skal sådan stå!
 (Bjørnson 1880, 20)

Etter at unionen mellom Norge og Sverige ble oppløst gjennom et stortingsvedtak 7. juni 1905, samlet to dager senere titusener av mennesker seg på festningsplassen ved Akershus slott i den norske hovedstaden. Der skulle det rene, norske orlogsflagget heises som et offisielt tegn på nasjonens nye status. Klokken ti om formiddagen den 9. juni 1905 ble "Sildesalaten" firt, akkompagnert av en salutt på 21 skudd. Militærmusikken fremførte deretter landets

tidligere nasjonalsang, Bjerregaards "Sønner af Norges, det eldgamle Rige". Så steg det rene norske orlogsflagget til topps på stangen mens folkemassen ropte et trefoldig "hurra!" og unisont stemte i med i Bjørnsons fedrelandssang "Ja, vi elsker". Et slikt uttrykk for historisk bevissthet, samhold, trofasthet, forsakelse, frihetstrang og fredsvilje behøver vel ingen å skamme seg over.

Litteratur

- Aasen, Ivar 1863. *Symra : tvo Tylfter md nya Visor*. Kristiania, P.T. Mallings Forlagsboghandel
- Aarset, Terje 2009. *Den nynorske songskatten*. Bergen, Fagbokforlaget
- Bjørnson, Bjørnstjerne 1880. *Digte og Sange : rettet og øget udgave*. København, Gyldendalske Boghandel
- Blix, Elias 1891. *Nokre Salmar utgjevne av Dr. Elias Blix*. 4de aukade Utgaava. Kristiania, Det Norske Samlaget
- Brun, Johan Nordahl 1791. *Samling af Johan Nordahl Bruns mindre Digte*. Kiøbenhavn, N. Møller & Søn
- Garborg 1877. "Gud signe Noregs Land (17de Mai)". *Fedraheimen* 15. mai 1877 nr. 25
- Norraena : En Samling af Forsøg til norske Nationalsange* 1821. Christiania, Chr. Grøndahl
- Sivle, Per 1898. *En Fyrstikke og andre Viser*. Kristiania, Det norske Aktieforlag
- Vig, Ole 1854. *Sange og Rim for det norske Folk*. Udgivet af "Selskabet for Folkeoplysningens Fremme", Kristiania
- Wergeland, Henrik 1918–40. *Samlede Skrifter : trykt og utrykt*, Kristiania, Steenske Forlag. 6 bd. i 23

FREDRIK STERZEL

SVENSK-NORSKA GRUNDLAGSPERSPEKTIV 2014

Fredrik Sterzel är fd. justitieråd och professor em. i konstitutionell rätt vid Uppsala universitet. Han är också medlem av Letterstedtska föreningens huvudstyrelse sedan 1998.

I fokus för det norska tvåhundraårsjubileet står 1814 års grunnlov, Eidsvollförfattningen. Det öppnar ett perspektiv av speciellt intresse från svensk synpunkt. Norge har valt att behålla sin första grundlag. Den får idag fungera som grund och ram för ett helt annat samhälle än det som fanns då den skrevs. Sverige beslöt för jämnt fyrtio år sedan att överge sin ännu några år äldre grundlag, 1809 års regeringsform, och i stället anta en ny. Vid sidan av det stora norska jubileet har vi alltså i år också ett litet, svenskt. De båda grannländernas olika konstitutionella vägval utgör ett intressant studieobjekt, vars betydelse naturligtvis inte har minskat utan snarare dramatiserats inne på det nya årtusendet. Även i Sverige fanns det ännu på 1970-talet många förespråkare, både bland politiker och i rättslivet, för att liksom Norge behålla den gamla grundlagen. Vid en tillbakablick i dag är det naturligt att granska och värdera de olika konstitutionella vägvalen i Norge och Sverige. Vilka skillnader har de egentligen medfört mellan våra länder? Hur kan man föreställa sig att det hade blivit idag om Sverige hade följt det norska exemplet? Skillnaderna är stora på papperet, men hur förhåller det sig i praktiken?

Norska grunnloven 1814 till 2014

Fokus för det norska jubileet skulle kunna preciseras på annat sätt än till Eidsvollförfattningen. Vid hundraårsjubileet 1914 stod unionsuppbrottet från Sverige i förgrunden. Femtio år senare var det främst Stortinget som firade hundrafemtioårsjubileum. Det blir tre alternativ, vart och ett i och för sig riktigt och välgrundat. Norge blev 1814 en egen stat i stället för ett från Köpenhamn styrt förvaltningsområde i Danmark. Norge fick egna institutioner, däribland en folkrepresentation som var klart modernare och mera ”demokratisk”, om ordet används litet oegentligt, än den svenska och för övrigt också den danska och den finska. Men i år är det alltså själva det grundläggande lagverket, basen för det nya, som står i fokus. Detta konstitutionella perspektiv lyftes t.ex. fram vid det fyrtionde nordiska juristmötet i Oslo på våren 2014. Dessa möten har alltsedan starten 1872 utgjort en ryggrad för samarbetet på det rättsliga området, som alltjämt nämns först i Helsingforsavtalet, det nordiska samarbe-

tets grunddokument. Det ligger därför nära till hands att här falla tillbaka på norska inlägg vid årets möte.

Den vanliga norska inställningen förefaller kunna kort sammanfattas ungefär så här. Grunnloven har gett Norge konstitutionell kontinuitet. Den har fungerat som ett bra och stabilt ramverk för staten Norge, och det gör den fortfarande. Många överdriver dock dess betydelse. Den är den äldsta författningen i Europa och därmed också en av de mest föråldrade och minst täckande. Stora delar av texten är ganska missvisande. Många europeiska länder fick sina första författningar i början av 1800-talet, men bara Norge har behållit sin. Egentligen är det nog just det förhållandet som borde firas, inte grunnloven i sig.

Inställningen präglas av ambivalens. En utomstående kan rentav finna rena motsägelser. Hur kan en föråldrad och delvis missvisande grundlag ha skapat kontinuitet under två sekler och hur kan den även framgent utgöra ett bra ramverk? Det ligger nära till hands att föreställa sig, att grunnloven väsentligen har en *symbolfunktion*. Den bärs upp av en stark medborgerlig förankring, som saknar motsvarighet i något annat land i Norden, men man föreställer sig att dess faktiska betydelse i det politiska livet eller i rättslivet är ringa. Symbolfunktionen är givetvis också det som främst har tonat fram under jubileumsfirandet. En framstående norsk statsrättsjurist (Torkel Opsahl) har en gång sagt att ”grunnloven betyr mest for de som kjenner den minst”. Och de båda huvudverken i norsk konstitutionell rätt (Johs. Andenæs, Eivind Smith) ägnar mindre uppmärksamhet åt problematiken än en svensk väntar sig.

Vilken betydelse har då egentligen grunnloven haft och vilken har den idag? Det är frågor av intresse även i Sverige, med sikte både på den gamla och på den nya regeringsformen. Förhandsbilden nyanseras när man tar närmare del av grunnloven och dess historia. Utrymmet medger inte en närmare genomgång här. Kort kan noteras bl.a. följande. De inledande 48 paragraferna handlar främst om kungen och är nog det som mest får anses föråldrat – men som samtidigt tolkas och tillämpas i modern demokratisk anda. En bestämmelse om befogenhet för Stortinget att göra sig kvitt en regering genom beslut om ”misstillit” tillgodoser nödtorftigt den parlamentariska grundprincipen. Näst sista avsnittet omfattar 22 paragrafer om fri- och rättigheter som lades till i år. Kvar blir 51 paragrafer, som inte i sak ger särskild anledning till reflexioner om föråldrat, missvisande etc. Till denna bild ska läggas att grunnloven har ändrats ett stort antal gånger. Om man räknar varje ändring i ett stadgande för sig, kommer man till 316 paragrafändringar under de två seklen. Ett klart intryck är att man har både försökt och rätt väl lyckats att ”hålla grundlagen fräsch”, för att citera en klyscha som ofta dyker upp i svenska författningsdiskussioner. En brist – som man känner väl igen från den gamla svenska grundlagen – är främst att den inledande dryga tredjedelen inte har reviderats så

att den ger ett bättre uttryck för det faktiska styrelsesättet. Man erinrar sig att parlamentarismen slog igenom i Norge tidigare än i något annat nordiskt land.

Ett intryck är att man bör revidera åsikten om grunnloven som en symbol med ringa praktisk betydelse. För en utomstående framstår den som en blandning av gammalt och nytt som varken förtjänar att höjas till skyarna eller att dömas ut som föråldrad och sakligt likgiltig. Hur ska man då uppfatta grunnlovens betydelse idag? En statsförfattning har flera funktioner, och de kan fyllas på flera olika sätt. Särskilt viktiga är den rättsliga funktionen och den politiska. Grundläggande från rättslig synpunkt är att en grundlag är högre än lag, den är toppen av ”regelpyramiden” eller ”rättskällehierarkin” i samhället. Detta betyder inte nödvändigt att den spelar en stor roll i rättslivet. En central fråga är om domstol har befogenhet att pröva om en lag strider mot grundlagen och i så fall sätta lagen åsido, fastän den alltså är i laga ordning beslutad av folkrepresentationen. Norge var ett av de första länderna i Europa att erkänna en sådan ”lagprövningsrätt”, redan i mitten av 1800-talet, ett drygt århundrade före Sverige. Härigenom blev grunnloven redan tidigt ett viktigt inslag i rättslivet. Möjligen kan man häri se en delförklaring till att 1814 års grunnlov hade större livskraft än 1809 års regeringsform. Även i övrigt understryker grunnloven domstolarnas betydelse. ”Om den dömmende makt” är rubriken över avsnittet närmast före det nytillkomna om fri- och rättigheter. Sverige fick först 2010 ett särskilt kapitel Rättskipningen.

Den rättsliga funktionen får sägas vila på rätt stadig grund, även om lagprövning knappast har spelat någon riktigt stor roll i norskt rättsliv. Större tvekan kan man hysa om den politiska funktionen. Att se grunnloven som ett stöd för den demokratiska utvecklingen har möjligen större fog för sig än i fråga om den gamla svenska regeringsformen, men det ger ändå intryck av skönmåling. Viktigt är dock att parlamentarismens genomslag och kungamaktens begränsning garanteras av den nyssnämnda bestämmelsen om Stortingets befogenhet att besluta om ”missillit”. Viktigt är också att kungen/regeringen saknar rätt att utlysa extra val till Stortinget. I fråga om maktfördelningen mellan kungen/regeringen och Stortinget förefaller grunnloven i stort sett innehålla sådana enkla rambestämmelser som varje författning lär innehålla, alltså ingenting särskilt styrande i den moderna verkligheten men ingenting heller särskilt vare sig föråldrat eller missvisande.

Grunnloven har således inte bara en viktig symbolfunktion. Den bärs också upp av en klar position i rättslivet och lär kunna fungera lika bra som de flesta konstitutioner som en ram för det politiska livet ännu efter två sekler. En viktig orsak till detta syns vara de många och systematiskt genomförda ändringarna.

Svenska regeringsformen 1809 till 1974

Den svenska regeringsformen 1809 var inte som den norska 1814 statsgrundande. Den blev grundlag för rest-Sverige efter förlusten av Finland. Huvuduppgiften var att skapa en maktindelning och balans mellan kungamakten och folkrepresentationen, de fyra ständerna, efter ett kaotiskt århundrade, begynt med det karolinska enväldet, fortsatt med frihetstidens maktägande ständer och avslutat med den allt starkare gustavianska kungamakten. En grundläggande skillnad mot Eidsvollförfattningen är att regeringsformen inte blev en symbol för en ärorik händelse utan tvärtom en produkt av en nationell nesa.

De stora händelserna under regeringsformens tid blev representationsreformen, då ständerna ersattes med tvåkammarriksdagen, samt införandet av demokrati och parlamentariskt styrelsesätt 1917-21. Perioden därefter har kallats det författningslösa halvseklet. Uttrycket innebär naturligtvis en överdrift, men det ger en i huvudsak korrekt bild. Den gamla grundlagen spelade sedan länge en mycket ringa roll. Två inom Norden på sin tid välkända politiska profiler och statsvetarprofessorer kan citeras från hundrafemtioårsjubileet 1959. Nils Herlitz skrev att hans många utläggningar om ”grundlagsvård” hade blivit obeaktade och att den som ville sätta regeringsformen före vad samhällets väl syntes kräva ansågs ha bevisskyldigheten, som inte var lätt att fullgöra. Enligt Gunnar Heckscher hade det i svensk offentlig debatt ofta betraktats som närmast löjligt att anföra grundlagens ordalydelse eller andemening som argument för eller emot en åtgärd. I vart fall efter 1921 hade de svenska statsmakterna vant sig vid att agera i stort sett utan stöd eller bindning av grundlag. De riskerade inte heller att domstol lade sig i. Mot periodens slut slog dock Högsta domstolen fast att domstol i princip hade befogenhet att pröva en lags grundlagsenlighet.

Något av en paradox är den praxis med partiella grundlagsändringar som etablerades redan under de första åren efter 1809. Mängder av småändringar genomfördes. Den första författningsutredningen talade om ”hundratals ändringsbeslut”. Parallellen med Norge är tydlig men ändå ofullständig. Regeringsformen hade inte som grunnloven ”hållits fräsch”. Det var just mot den bakgrunden som uttrycket myntades. Ändringarna hade främst varit av två typer. Ibland hade ordalagen tvingat fram en ändring. Stod det två, kunde man inte besluta tre utan att ändra texten. I andra fall hade man bedömt att ett uttryckligt grundlagsstöd var önskvärt. Ett exempel på det är den s.k. EEC-paragrafen 1965, föregångare till dagens regler om överlåtelse av befogenheter på EU. Sådant beslut skulle fattas med starkt kvalificerad majoritet eller i samma ordning som gällde för grundlagsändring.

Det konstitutionella systemet i Sverige fungerade i stort sett bra trots de formella bristerna betraktat från dagens utgångspunkt. Att regeringsformen talade om att kungen ägde allena styra riket, att riksbanken var skyldig att inlösa sedlar med guld etc. saknade betydelse. En ofrånkomlig slutsats är att Sverige likaväl som Norge kunde ha hållit fast vid den gamla ordningen. Inte heller politiskt förelåg några bärande skäl för en reform. De tunga frågorna löstes genom en politisk kompromiss 1967. En enkammarriksdag valdes med ett nytt, strikt proportionellt valsystem 1970. Den enda principiella frågan, parlamentarismens inskrivande i författningen, löstes samtidigt enligt den norska modellen, med ett institut misstroendeförklaring. Därmed gick luften ur författningsfrågan, men under den långa resans lopp hade partierna blivit ense om att en ny grundlag skulle skrivas, och så fick det bli. Så sent som i juni 1971 inriktade sig kommittén på en reform 1976/77, men så lades planen om och en ny grundlag forcerades fram till 1973/74. Remisskritiken var inte nådig – en vanlig lag hade inte genomförts efter ett sådant remissutfall – men partiernas enighet vägde tyngre än invändningarna från t.ex. Regeringsrätten (numera Högsta förvaltningsdomstolen), Justitiekanslern, Svea hovrätt och Advokatsamfundet. En proposition lades fram för riksdagen 1973 och antogs med små ändringar och beställningar om ytterligare utredningar, bl.a. om ett utbyggt skydd för fri- och rättigheter.

Svenska regeringsformen 1974 till 2014

Ingenting visar bättre och enklare än det svenska lagstiftningsförfarandet 1971/73 den grundläggande skillnaden mellan 1809 års regeringsform och 1814 års grunnlov: Den förra saknade den senares folkliga förankring och symbolvärde. Den kunde behandlas respektlöst. Den var också tekniskt underlägsen – men inte sämre än att den kunde ha dugt även fortsättningsvis. I vart fall hade reformerna med enkammarriksdag, nytt valsystem, misstroendeförklaring m.m. vederlagt argumentet att det inte var möjligt att restaurera den gamla grundlagen.

Men hur gick det sedan? Och hur hade det gått om Sverige hade behållit 1809 års regeringsform? Hur utfaller en jämförelse i dag mellan den norska och den svenska ordningen? Först får noteras att 1974 års regeringsform inte existerar längre annat än formellt. En genomgripande revision av hela grundlagstexten verkställdes efter sekelskiftet och beslöts av riksdagen 2010. Förnyelsen var så omfattande att många felaktigt började tala om 2010 års regeringsform, men det är alltså formellt ännu fråga om 1974 års. Bakom reformen låg naturligtvis inte bara en insikt om att en formell uppryckning var av nöden. Den kommitté som arbetade med frågan var den fjärde efter 1974 som fått i uppdrag att se över regeringsformen och söka nå en ny lösning av

de grundläggande politiska frågorna, främst ordningen med gemensam valdag för riksdagsval och kommunalval och ett strikt riksproportionellt valsysteem. Då detta än en gång misslyckades, inriktade sig kommittén i stället på en mera lagteknisk översyn. Där blev framgången så mycket större. Bakom den nya grundlagstexten stod i varje detalj en enig kommitté, med företrädare för alla de då sju riksdagspartierna.

Vid en tillbakablick faller det i ögonen att förändringarna har varit större under dessa fyrtio år än under något motsvarande skede under de två seklerna. Själva den tankevärld i vilken den nya grundlagen utarbetades kan sägas ha ändrats. Författningsfrågan handlades i ett stabilt politiskt läge – tre statsministrar på fyrtio år, alla från samma parti. Efter 1974 har det förekommit nio regeringsskiften samt ytterligare en regeringskris och två skiften på statsministerposten. I början fanns fem riksdagspartier, i slutet finns åtta. Partierna och folkrörelserna, som hade en central plats i tankevärlden under grundlagsarbetet, har alla gått kraftigt tillbaka. Sättet att tänka och resonera har naturligtvis påverkats av detta. Även omvärlden har förändrats dramatiskt, främst genom det kalla krigets slut. Som en konsekvens har Sverige blivit medlem i EU, vars regelsystem har påverkat den konstitutionella rätten på flera sätt. Europakonventionen om fri- och rättigheter har inkorporerats som svensk lag och Europadomstolen i Strasbourg har aktiverats kraftigt. En lång rad viktiga konstitutionella reformer har också genomförts, särskilt på finansområdet i bred mening: budget-, riksbanks- och revisionsreformerna. Riksbanken och Riksrevisionen har grundlagsreglerats, medan budgetreformen – liksom EU-anslutningen – knappast alls satt avtryck i regeringsformen. Detta svarar mot svensk tradition. Alltsedan 1809 har gällt att det främst varit organisatoriska frågor och procedurfrågor som tagits upp i grundlagssammanhang, medan materiella frågor sällan reglerats. Vanligen har det också rört mindre frågor, medan de riktigt stora har lämnats utanför. EU- och budgetfrågorna är typexempel på detta liksom parlamentarismens och demokratins genomförande 1917–21.

Det kan i efterhand synas naturligt att den händelserika perioden efter 1974 ledde fram till en ny grundlagstext, men orsakssambandet är ganska tunt. Kommittédirektiven hade som nämnts andra frågor i fokus. Vad som faller i ögonen då man tittar i backspeglarna är i stället att det hade varit till fördel om en ny regeringsform inte hade hafsats fram så snabbt som skedde.

Två vägval

Den svenska grundlagsrevisionen 2010 kan i förstona synas göra en jämförelse med det norska vägvalet ointressant. Sverige har svängt in på en annan väg och i två steg kommit fram till en helt annan modell: från en svag lagprodukt,

som många tyckte var sämre än den gamla, till en väl genomarbetad lagtext. Emellertid kan likaväl just det förhållandet, att en stor revision blev nödvändig, dra visdomen i det svenska ställningstagandet i tvivelsmål. Utvecklingen under de gångna fyrtio åren reser frågan, om det verkligen är så stor mening med att ha en modern och detaljerad grundlag? Svensk praxis att vanligen lämna de riktigt stora frågorna utanför grundlagen gör frågan särskilt befogad.

En diskussion kan lämpligen börja just här: med grundlagens omfattning och detaljering. Sammanfattningsvis kan noteras att 1974 års text omfattade 133 paragrafer i 13 kapitel, som vid tiden för grundlagsrevisionen hade utökats till 156 paragrafer, och att den nya texten omfattar 194 paragrafer i 15 kapitel. Den svenska regeringsformen är åtskilligt mera omfattande än den norska grunnloven. Av de övriga nordiska grundlagarna är den finska betydligt kortare än den svenska, den danska mindre än hälften så lång, den isländska kortast av alla. Man undgår inte frågan om den långa svenska texten har gett något utbyte? Ett intryck av tillbakablickens är att regeringsformen inte har nämnvärt varken påverkat eller påverkats av utvecklingen. I stället har den i bästa fall kommit i efterhand, men den återspeglar knappast alls de största konstitutionella förändringarna, EU-anslutningen och budgetreformen.

Resonemanget pekar på en slutsats som är mindre tilltalande för den konstitutionellt intresserade: den skrivna grundlagens roll har överdrivits, utvecklingen går sin egen väg vare sig man följer det norska eller det svenska vägvalet. I stor utsträckning blir det i praktiken så, att en regel höjs upp till grundlagsnivå först när den har blivit något av en självklarhet och kanske inte ens då, eftersom politikerna anser sig behöva handlingsfrihet. Makten att styra riket, finansmakten, förhållandet till EU/EES är tunga ämnen som i stort sett lämnas öppna både i Norge och i Sverige. Domstolarna, fri- och rättigheter, kontrollmakten är ämnen som sällan aktualiseras i vardagspolitiken men som regleras mera ingående i grundlagarna.

En konsekvens blir att grundlagsändringar av någon betydelse bör beslutas i bred politisk enighet. Sverige berömmar sig gärna av att ha kompletterat grundlagens formella regelverk med en sådan oskriven princip. Stoltheten över detta punkteras emellertid av en jämförelse med de andra nordiska länderna. Den svenska regeringsformen är den lättaste att ändra: två vanliga riksdagsbeslut med val emellan. Finland och Norge kräver kvalificerad majoritet, dvs. ett krav på bred politisk anslutning är formaliserat. Danmark och Island har krånglat till förfarandet på annat sätt. Det har lett till att den danska grundlagen överhuvudtaget inte har ändrats sedan sin tillkomst för drygt sextio år sedan.

En fördel med en modern och mera detaljerad grundlag, det svenska vägvalet, är att det ger större möjligheter till konstitutionell kontroll. Det är

svårt att åstadkomma en verklig kontroll med en kortare och delvis föråldrad grundlag. Värdet av skrivna regler blev tydligt under de senaste finanskriserna. EU efterlyste häromåret ”bindande och permanenta bestämmelser, helst på konstitutionell nivå” i nationell lagstiftning för att sätta stopp för den ständiga tillväxten av budgetunderskott och statsskulder. Strävandena ligger i linje med de svenska budgetreformerna, men knappt hade man sett en ljusning i den senaste krisen förrän man både i Sverige och i övriga EU såg massiva ansträngningar för att komma ifrån de ålagda begränsningarna. Få saker är svårare än att uppnå en verklig kontroll.

Hur hade då läget varit i dag om Sverige hade följt Norges exempel och behållit 1809 års grundlag? Skillnaden hade inte blivit så stor i sak som man gärna föreställer sig. En del småändringar och kompletteringar hade fått göras av typ EEC-paragrafen 1965. Europakonventionen hade fått tas utan modifieringar, och lagprövningen hade utvecklats vidare hos domstolarna utan stöd i grundlag men hämmad av den föråldrade lagtexten. Politiken hade blivit något enklare att hantera om vi hade sluppit de nya reglerna om regeringsbildning. Med detta – som säkert är kontroversiellt – menar jag inte att säga, att Sverige borde ha haft 1809 års regeringsform kvar. För en sådan ordning hade det krävts ordentliga sakskaäl. Sådana finns i Norge men fanns inte i Sverige. Den gamla svenska regeringsformen saknade den norska grunnlovens medborgerliga förankring. Inte heller Finlands och Islands första statsförfattningar har haft en lika stark förankring. I Island stoppades ett initiativ till en ny grundlag häromåret. I Finland antogs 1999, efter åttio år, en ny grundlag. Det är uppenbart att en reform borde komma till stånd i Sverige, dock gärna med större omsorg och respekt för uppgiften än 1974 års grundlagsstiftare visade och kanske vid en senare tidpunkt. Den nya författningskultur som introducerades med den nya grundlagen svarar också väl mot den internationella utvecklingen.

NT-INTERVJUN

SAMARBETET I NORDEN VÄCKER INTRESSE INTERNATIONELLT

Samtal med Eygló Harðardóttir

Social- och bostadsminister Eygló Harðardóttir har varit nordisk samarbetsminister för Island sedan augusti 2013. Under 2014 innehar Island ordförandeskapet för Nordiska ministerrådet och det faller därför på Eygló att leda de nordiska ländernas samarbete på denna arena.

Eygló är alltingsledamot för Framsóknarflokkinn (Framstegspartiet) och har varit minister i Sigmundur Davíð Gunnlaugssons regering sedan våren 2013.

Eygló Harðardóttir

Det är kanske en gammal sliten fråga att ställa till en minister som ansvarar för det nordiska samarbetet, att undra om detta samarbete har någon betydelse för de olika ländernas invånare. Men en sådan fundering måste ändå anses relevant, för ingenting bör tas som självklart i dessa sammanhang. För Eygló finns inga tvivel. Våra nationer har mycket gemensamt och i samarbete har vi utträttat mycket. Inte bara på hemmaplan, utan också på den internationella arenan.

"Vårt samarbete har i själva verket påverkat levnadsvillkoren för tiotusentals individer varje dag, till exempel för dem som reser över gränserna eller flyttar från ett nordiskt land till ett annat. Det är till exempel avsevärt enklare för islänningar att flytta inom Norden än till andra europeiska länder. Vi hade helt enkelt inte kunnat ta bort gränshindren mellan de nordiska länderna om det inte hade varit för ett starkt samarbete länderna emellan."

Eygló påpekar också att det nordiska samarbetet väcker uppmärksamhet internationellt. "Man uppmärksammar de resultat de nordiska länderna har uppnått vad gäller välfärd och ekonomi. Om man jämför levnadsvillkoren i Norden med andra länders, hamnar vi nästan alltid bland de högsta på listan. Jag anser att vi inte hade kommit så långt om det inte hade varit för det starka och nära samarbetet mellan alla de nordiska länderna."

Men Eygló erkänner också att det nordiska samarbetet har kritiserats och att medborgarna inte alltid ser på vilket sätt de har någon nytta av det. "Vi har svarat på denna kritik på flera olika sätt", förklarar hon. "Vi har blivit bättre på att ge mer publicitet åt det vi gör, till exempel genom att göra alla våra möten

tillgängliga på nätet, och öppna våra konferenser mer för allmänheten, istället för att begränsa deltagandet till enbart experter." Grunden till denna inriktning på synlighet lades under Sveriges år som ordförande 2013 och den policyn följer man fortfarande.

Av samma skäl, berättar Eygló, har man sett över hur samarbetets gemensamma finansiering organiseras, vilket lett till vissa nedskärningar, följt av revideringar och nya prioriteringar. Det ledde bland annat till att man beslöt sig för att i år lägga ned en av de äldsta institutionerna inom det nordiska samarbetet, Nordiska högskolan för hälsovetenskap, NHV, i Göteborg. Skolan har fyllt en viktig funktion, men numera finns liknande utbildningar i de nordiska länderna. Beslutet att lägga ned skolan återspeglar det faktum att det nordiska samarbetet ständigt förändras.

"Vi har också sett över kontakten mellan ministerrådet och parlamentarikerna i Nordiska rådet i syfte att bättre hantera påpekanden från parlamentarikerna och följa upp dem. Vi måste nämligen ta den politiska debatten för att åstadkomma resultat av högsta kvalitet."

Marknadsföringen av det nordiska samarbetet har emellertid inte bara skett internt utan också riktats utåt, och som exempel nämner Eygló satsningen Nordic Cool 2013 som hölls under en månad i The Kennedy Center i Washington. Nordiska ministerrådet avsatte sammanlagt 4,5 miljoner danska kronor till festivalen. Där framträdde 750 nordiska konstnärer från olika områden och evenemanget drog till sig cirka 200 000 besökare. Ytterligare miljontals intresserade följde utsändningarna på nätet. Kort sagt var denna festival en stor framgång och diskussionerna har fortsatt om hur man även i framtiden ska kunna arrangera gemensamma nordiska satsningar på den internationella arenan.

"Många länder har kontaktat oss efter detta och uttryckt en önskan att få hålla en liknande festival, och under 2014 hölls den i en mindre version i Kanada."

Eygló nämner att hittills har den allra största delen av de ekonomiska resurserna i det nordiska samarbetet gått till kultur- och utbildningsområdet. Nu talar man däremot om att ägna sig mer åt samarbete inom hälsa och välfärd i allmänhet.

"Ungefär 4 % av Nordiska ministerrådets disponibla tillgångar har hittills vikt åt vård och omsorg, vilket är en låg siffra i förhållande till hur mycket varje land för sig avsätter till detta område."

Eygló hänvisar till en ny rapport skriven av svenske Bo Könberg, sjukvårds- och socialförsäkringsminister på 1990-talet. Där finns förslag på hur man kan utveckla de nordiska ländernas samarbete inom vård och omsorg de närmaste åren.

"Vi måste utan tvekan arbeta mera tillsammans på detta område, till exempel när det uppstår epidemisk smitta, som ebola, eller andra sjukdomar som kräver specialutbildad personal. Med ökat samarbete vore det möjligt, precis som i andra sammanhang, att utnyttja resurserna bättre. Vi islänningar är exempelvis mycket intresserade av ett ökat samarbete vad gäller inköp av läkemedel, eftersom kostnaden för specialmediciner ständigt stiger. Genom att samarbeta vore det möjligt att få ned dessa kostnader. Man kan också nämna analys och behandling av sällsynta sjukdomar och gemensamt utnyttjande av sjukhusutrustning, vilket skulle kunna medföra enorma förbättringar av livskvaliteten för människor med svåra sjukdomar. Som social- och bostadsminister intresserar jag mig också mycket för ökat samarbete i vård och omsorg av äldre och funktionshindrade, till exempel skulle man kunna samordna såväl kunskap som tekniska hjälpmedel på ett mer effektivt sätt."

Under ordförandeskapet har Island betonat tre områden som man vill utveckla under tre år, och det har gått mycket bra, säger Eygló. Sammanlagt 45 miljoner danska kronor har gått till dessa tre program. Det är för det första *NordBio*, där målet är att motverka all sorts slöseri med levande naturresurser, exempelvis vid produktion och konsumtion av matvaror, och samtidigt finna vägar att skapa nya värden och arbetstillfällen. Detta är dessutom Islands tyngsta projekt, enligt Eygló, och är ett viktigt inslag för att uppnå målen om grön tillväxt och hållbar utveckling.

"Det är roligt att se hur kunskaperna inom detta område ökar, och som exempel kan man nämna att Isländska kvinnoförbundet har ordnat kurser där man lärt ut hur man kan ta tillvara matrester", säger hon och påpekar att det varje dag slängs enorma mängder livsmedel i onödan.

För det andra handlar det om projektet *Nordic Playlist*, där syftet är att utnyttja modern teknik i massmedia, på sociala media och i nätmedia för att föra fram nordisk musik, dels inom de nordiska länderna, men inte minst utanför dem. Förhoppningen är att detta projekt ska bli självbärande inom tre år. För det tredje har vi *Nordiska välfärdsvakten* som bygger på analys av de lösningar som implementerades på Island efter finanskrisen 2008. Planen är bland annat att analysera och jämföra dessa åtgärder med dem som har vidtagits efter tidigare krisperioder i de nordiska länderna, för att utröna vad som lyckades mindre bra och vilken effekt det fått att inte ta till några åtgärder alls. Ett så kallat välfärdsindex skapas, som tar tempen på välfärdsystemet och bedömer dess förmåga att reagera.

Eygló framhåller att det nordiska samarbetet är viktigt för Island, precis som för de andra nordiska länderna. "För Island ligger det ett enormt mervärde i möjligheten att kunna skaffa sig utbildning i de andra nordiska länderna", säger hon – själv har hon studerat konsthistoria vid Stockholms universitet. "Och vi har inte bara tillgång till bra skolor, utan också hela

Nordens arbetsmarknad och välfärdssystem. Vi kan ta med oss denna kunskap och använda den hemma på Island."

Trots att man nu kan skönja ett stort intresse hos många islänningar för att söka arbete i övriga Norden, svarar Eygló nekande på frågan om hon inte är orolig för att islänningar i ökande omfattning kommer att flytta till de andra nordiska länderna. "Nej. Vi har mycket att erbjuda här på Island. Framtiden ser ljus ut", säger hon. "Som jag ser det, innebär det bara en fördel att islänningar flyttar till något annat nordiskt land under en begränsad period, skaffar sig erfarenhet och kunskaper och sedan kommer hem igen för att göra vårt goda samhälle ännu bättre."

Arna Schram

Översättning från isländska:

Ylva Hellerud

FÖR EGEN RÄKNING FRÅN NORDISKA SOLIDARITETSLÖFTEN TILL GEMENSAM SAMHÄLLSSÄKERHET

Foto: Magnus Fröderberg/norden.org

Sinikka Bohlin

Sinikka Bohlin är ordförande i Föreningen Norden i Sverige och f.n. också ordförande i Föreningarna Nordens Förbund. Hon har varit riksdagsledamot (S) och president i Nordiska rådet.

Bengt Sundelius är professor i statsvetenskap vid Uppsala universitet och verksam vid Myndigheten för samhällskydd och beredskap samt vid Försvarshögskolan.

De nordiska folken har under senare år upplevt en rad svåra händelser hemma och i vår omvärld som utmanat vår grundläggande samhällssäkerhet. Vi har utsatts för överraskningar med tragiska konsekvenser för liv, hälsa, egendom och miljö. Tsunamin i Thailand 2004 tog närmare tusen nordbors liv. En hotande pandemi av svininfluensa 2009 ledde till massvaccineringar för miljardtals kronor och i dagarna lever vi med ännu en livshotande epidemi i ebolaviruset. En självmordsbombare sprängde sig själv mitt i julruschen i centrala Stockholm 2010. En ensam förövare mördade 77 människor i Oslo och på Utøya sommaren 2011.

Bengt Sundelius

Cyberattacker mot myndigheter och samhällsviktiga företag sker med regelbundenhet. Våldsamt väder, som störtregn i Köpenhamn 2011, slår ut transportleder och orsakar översvämningar med stor förödelse. Skogsbränder i Norge och i Sverige 2014 krävde evakueringar och massiva räddningsinsatser. Ett isländskt vulkanutbrott med ett enormt askmoln skapade kaos i den europeiska flygtrafiken 2010. Dessutom har vi under 2014 bevittnat hur det ukrainska samhället utsätts för svåra påfrestningar genom illegala operationer i syfte att undergräva en sårbar demokrati och en rättsordning under utveckling. Den inre och den yttre säkerheten glider samman när man har till ansvar att trygga den gränsöverskridande och gemensamma samhällssäkerheten.

Civila samhällsfunktioner, det privata näringslivet och medborgarna själva är i hög grad utsatta för dessa allt mer påtagliga och komplexa säkerhetsshot och risker. Därmed behöver medborgarna själva ta på sig en ökad roll för att förebygga och hantera dem. Nordiska frivilligrörelser har lång erfarenhet av

lokal mobilisering och nätverksbyggande. Det var mot denna bakgrund som *Föreningarna Nordens Förbund (FNF)* år 2009 tog initiativ till att bilda ett nordiskt nätverk av medborgarorganisationer verksamma inom samhällsskydd och beredskap. FNF menar att ett stärkt nordiskt samarbete om samhällssäkerhet höjer förmågan såväl som kostnadseffektiviteten i samhällets beredskap att förebygga och hantera gränsöverskridande hot och risker.

Nordiska rådet har också varit pådrivande i dessa frågor. I april 2013 hölls en temasession om utrikes-, säkerhets- och försvarspolitik i Stockholm. Presidiet antog då ett uttalande till de nordiska regeringarna om vikten av ett stärkt samarbete inom området samhällssäkerhet. Även vid sessionen i oktober 2014 lyftes detta ämne fram genom en särskild debatt där det tidigare norska statsrådet Thorvald Stoltenberg framträdde. Han reflekterade över utvecklingen sedan hans banbrytande rapport om framtidens säkerhetsutmaningar presenterades våren 2009.

Bland hans tretton djärva förslag, föddes då tanken om en nordisk Solidaritetsförklaring. Utspelet mottogs först med dämpad entusiasm på hög nivå. En doktrin antogs dock av de nordiska utrikesministrarna i en solidaritetsförklaring i Helsingfors redan i april 2011. Det nordiska samarbetet om samhällssäkerhet utgår numera från principen om solidaritet mellan de nordiska folken. Denna politiska markering liknar innebörden av EUs Lissabonfördrag med dess Solidaritetsklausul (222).

Steg för steg genomförs många delar av Stoltenbergs förslagslista, men själva grundbulten med att omforma solidaritetslöftet till en operativ verklighet för samhällssäkerhet har ännu inte prioriterats på hög nivå. Ett sådant nordiskt genomförandeprogram bör skyndsamt utformas och över tid genomföras. Att visa solidaritet gentemot varandra genom praktiskt handlande är inte en option att överväga utan ett politiskt förankrat krav på de berörda nationella organen med ansvar för samhällssäkerhet. Hur denna solidaritet skall efterlevas inför och i olika svåra situationer är en problemställning som behöver utvecklas samnordiskt.

Vi lyfter här fram några områden där ett gemensamt sårbarhetsreducerande och förmågehöjande arbete bör stärkas. Norden kan vara ett föredöme i detta gemensamma arbete för andra regioner i Europa och i andra världsdelar. Vi uppmanar därför de nordiska regeringarna, parlamentariker i Nordiska rådet samt ansvariga befattningshavare att:

1. Ta fram riskanalyser och förmågebedömningar med ett samnordiskt perspektiv. Dessa behövs som komplement till de nationella risk- och förmågeinventeringar som produceras av berörda nationella myndigheter. En nordisk riskkarta för samhällssäkerhet med fokus på gränsöverskridande konsekvenser bör framställas. Detta behövs som en gemensam utgångspunkt för nordiska analyser kring resursbehov och prioriteringar. En gemensam och

framåsyftande lägesdiagnos är en förutsättning för analyser av förmågeglapp och möjliga åtgärds paket.

2. Den gemensamma förmågan till förvarning, larm och initiering av skyndsam hantering behöver stärkas. Nordiska förvarnings- och samverkanskonferenser bör prövas, där gränsöverskridande aspekter kan behandlas i tid. Samverkan kring teknikstöd och med kommunikationsföretag är viktigt i detta arbete.

3. Gränsöverskridande samverkan, i många gränssnitt, är nödvändig för effektiv och legitim krishantering. Särskilt bör samverkan med näringsliv och frivillig rörelser finna nya former och stärkas i våra sammanvävda samhällen. Här finns ett stort behov av gemensamt lärande och av att dra nytta av de många goda erfarenheter som finns inom Norden.

4. De många gränshinder som försvårar för samverkan mellan länderna måste identifieras och rivas bort. Solidaritetslöftet att ge varandra stöd i svåra lägen kan inte praktiskt uppfyllas med de många hinder som blockerar eller fördröjer sådana hjälpinsatser. Både givarland och mottagarland berörs genom dessa onödiga och ofta okända gränshinder.

5. Förmågan till kommunikation inför och i kris behöver utvecklas av alla aktörer och på alla nivåer. Att kunna kommunicera samnordiskt vid svåra händelser blir allt mer viktigt. Detta bidrar till en förtroendeskapande dialog med medborgarna i tider då utsatthet och social oro kan ta överhand. Samverkan med medieföretag i det förberedande arbetet är viktigt.

6. Cybersäkerhet är en utmaning och en möjlighet för alla länder. Redan förekommer en hel del nordiskt samarbete, som till exempel ett avtal om skyddade IT-länkar mellan de nationella CERT-funktionerna i syfte att kunna ge stöd vid eventuella cyberattacker. Samverkan inom detta samhällsodanande arbetsfält bör skyndsamt stärkas ytterligare. Näringslivsamverkan utgör en självklar del.

7. Gemensamma utbildningar bör utvecklas på alla nivåer och med ett gräns- och sektorsövergripande förhållningssätt. En nordisk internatkurs för de högsta cheferna inom området genomförs årligen sedan 2011 och med ett roterande värdskap. Scenariobaserade simuleringsovningar på olika nivåer kan ge god inlärning och en förmågehöjande effekt.

8. Nordisk forskning om samhällsskydd och beredskap bör stärkas genom ett gemensamt finansierat, flerårigt forskningsprogram. NORDFORSK:s program för forskning om samhällssäkerhet bör ges direkt stöd av ministerrådet. Denna forskning kring framtidens behov tillför ny kunskap och kompetens samt kan bidra till en tydligare samnordisk forskningsprofil i EU och internationellt.

9. Dialoger med medborgarorganisationer bör vidgas och stärkas för att bättre ta tillvara deras erfarenheter och kompetenser i arbetet med att utveckla samhällssäkerheten. Förmågor byggs främst nedifrån och upp i denna sfär och

det individuella och frivilliga engagemanget är avgörande för tydlig effekt när det gäller.

10. De nordiska regeringarna uppmanas att föra in detta sakområde i det institutionaliserade nordiska samarbetet under Helsingforsavtalet. Arbetet med samhällssäkerhet skulle därmed ges en nordisk parlamentarisk dimension, underlätta för offentlig debatt och möjliggöra ett samnordiskt demokratiskt ansvarsutkrävande.

11. Länderna står inför stora säkerhetsutmaningar i det Arktiska området och inte minst i de nordliga haven. Med klimatomvandlingen öppnas möjligheter och risker för sjöfart, näringar och resursexploatering. Urbefolkningens samhällssäkerhet påverkas starkt. Denna enorma utmaning för samverkan kring nya sårbarheter och bristande förmågor att rädda liv och miljö behöver ägnas särskild uppmärksamhet i Norden.

12. Östersjön har länge betecknats som ett fredens hav, men har inte upplevts som ett hav som är säkert för liv, hälsa eller miljö. De nordiska länderna bör intensifiera samarbetet med övriga Östersjöländer för att stärka den gemensamma samhällssäkerheten på och runt detta innanhav. Den nordiska investeringsbanken har varit pådrivande för detta samarbete till gagn för alla invånare. Norden kan utgöra ett föredöme för andra ländergrupperingar i Europa i den gemensamma uppgiften att bygga en hållbar samhällssäkerhet i närområdet.

13. Thorvald Stoltenberg föreslog vid Nordiska rådets session 2014 att regeringarna bör tillsätta en försvars- och säkerhetskommission för att genomlysna framtida utmaningar och lägga konkreta samarbetsförslag på försvarsområdet. Vi menar att lika viktigt vore nu att utse *en fristående högnivåkommission* av erfarna individer med bred kompetens för att utforma ett framtidsinriktat förslag till en *nordisk civil säkerhetsstrategi*. Ett sådant dokument behöver präglas av en helhetssyn på området samhällssäkerhet. Rapporten bör kunna ge strategisk vägledning för ländernas fördjupade samarbeten inom detta gränsöverskridande område. Kommissionen bör liksom Thorvald Stoltenberg lägga förslag som först kan synas överambitiösa men som rätt snart kan bli politiskt möjliga. Reformerna kanske på sikt även blir helt nödvändiga för en fortsatt robust samhällssäkerhet för våra invånare. Strategin kan med fördel presenteras inför Nordiska rådet samt debatteras i bred dialog med berörda medborgarorganisationer.

Genom detta program med tretton förslag kan fagra solidaritetslöften med tiden omvandlas till konkreta åtgärder för gemensam samhällssäkerhet i Norden. Vårt samarbete skall främja en region där invånarna känner trygghet och säkerhet i vardag och i kris.

Sinikka Bohlin och Bengt Sundelius

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

DET POLITISKA LANDSKAPET I NORDEN FÖRÄNDRAS

Det politiska landskapet förändras. I större delen av Norden har förändringarna dock under lång tid varit ganska små.

Socialdemokraterna har haft en stark position. De icke-socialistiska partierna baserade på konservatism, liberalism och agrarliberalism, för ett dyggt halvsekel sedan omvandlade till centerpartier, har varit deras främsta kontrahenter. Till vänster kommunister och eller vänstersocialister. I stort sett ett gemensamt mönster i Norden.

Nu är det förändrat. I exempelvis Sverige var det partipolitiska mönstret på nationell nivå häpnadsväckande stabilt från den allmänna rösträttens genomförande till 1980-talet. Därefter har Kristdemokraterna, Miljöpartiet och Sverigedemokraterna etablerat sig i Sveriges riksdag medan partiet Ny Demokrati gjorde sorti efter bara en mandatperiod första hälften av 1990-talet. Feministiskt initiativ gjorde ett valresultat i år som gör att de inte kan utslutas som en ny konstellation i riksdagen efter nästa val.

Utvecklingen har varit likartad men inte densamma i övriga nordiska länder. Sannfinländarna, Dansk Folkeparti, Fremskrittspartiet i Norge och Sverigedemokraterna skiljer sig sinsemellan men de är alla exempel på likartad misstro mot de etablerade partierna. Kristdemokraternas motsvarigheter har haft skiftande framgång. I Norge kunde partiet en tid till och med erövra statsministerposten medan kristdemokraterna i Danmark haft svårare att hävda sig. Även miljöpartiernas framgång har varierat – de har lyckats bäst i Finland och mindre bra i Danmark och Norge.

Island skiljer sig kanske något från övriga även om den partipolitiska instabiliteten också där varit stor.

Vad beror denna utveckling på? Jag tror, och här är mitt tänkande inspirerat av sociologiprofessorn Erik Allardt, att det länge stabila partipolitiska mönstret i Norden främst kan förklaras av att dessa partier grundade sig på de intresse- och värderingsmässiga konflikter som rådde efter industrialismens genombrott. Så länge som industrisamhället lade grunden till värderings- och konfliktmönstren så var också de partier som nu betraktas som etablerade starka.

I takt med att industrisamhällets strukturer, länge knutna till territorialstaternas domäner, senare bryts sönder och ersätts med tjänstesamhällets strukturer i samhällen vars statsgränser blivit öppnare och mera genomsläppliga, så får den ”gamla” partistrukturen allt svårare att attrahera sina medlemmar.

Det är inte bara så att förändringarna i ekonomi och samhällsorganisation efterhand tömt tidigare konfliktmönster på åtskilligt, men alls inte allt, av

sin laddning. Motsättningarna mellan arbete och kapital, mellan det etablerade och det entreprenöriella, mellan skydd av nationella marknader och öppenhet för frihandel och mellan stad och land har inte uttömts helt. Men nya konfliktmönster har tillkommit. Frågan om staten ska värna om individens frihet eller värna om kollektiv som familj, nation eller annan sammanslutning behöver alljämt besvaras.

Den idag viktigaste motsättningen är kanske den mellan dem som främst vill slå vakt om nationell gemenskap och dem som värnar om det internationella samarbetet och öppenheten över gränserna. Föreställningar om nationell enhetskultur ställs mot värdet av att bejaka tolerans och lika rättigheter oavsett etnisk bakgrund. En annan motsättning finns mellan dem som hävdar att hänsynen till miljö och hälsa är viktigare än strävan efter kortsiktig ekonomisk vinning. En tredje motsättning finns mellan dem som värnar om individuell frihet, exempelvis på sexualitetens politiska fält, framför det värn av kärnfamiljen som länge dominerade på 1990-talet.

I Sverige är Feministiskt initiativets framgång i valet 2014 ett exempel på detta konfliktmönsters betydelse. Om Putin och hans allierade inom EU har framgång med det som Jürgen Habermas kallar den postmoderna kontrarevolutionen i vår världsdelen så lär sex-, gender- och identitetsrelaterade värderingskonflikter få än större betydelse också i nordiska länders partipolitiska sammanhang.

En annan förklaring till de etablerade partiernas problem torde sammanhånga med förutsättningarna för massmobilisering. Av allt att döma är masspartierna nu på väg till slutet av sin epok. SSU och SLU (Svenska Landsbyggs Ungdomsförbund senare namnändrat till Centerns Ungdomsförbund) i Sverige hade var för sig åren före 1950 långt flera medlemmar än alla ungdomsförbund nu har tillsammans.

När jag var verksam i Demokratiutredningen i slutet av 1990-talet räknade vi ut att den sista medlemmen skulle lämna sitt parti 2014 om takten i medlemsminskningen i de politiska partierna skulle fortsätta i samma grad som dittills på 1990-talet. Så illa har det naturligtvis inte gått för partierna. Men leden har glesnat och allt färre besöker partiernas möten.

I takt med att konfliktmönstren blivit allt mera instabila har det blivit svårare att organisera folk i stora skaror kring tidigare stabila värderingsmönster. Partierna har blivit allt mera splittrade och vänder sig nu allt mera till en bred medelklass med multipla identiteter istället för till stora homogena väljargrupper. Massmedias och partiledarnas betydelse som förmedlare av politik har ökat när de hängivna lokala aktivisterna i lojalt arbetande partiorganisationer mycket påtagligt minskat i antal.

Skillnaderna mellan partierna har minskat. I stort sett alla jagar samma väljargrupper. Flera partier har i sin strävan till modernisering snabbt lagt om

kursen och börjat jaga väljare utanför sina traditionella väljarbaser. Det är inte längre så vanligt att människor känner sig nöjda med att vara livslångt trogna ett parti.

Frågan är hur detta kommer att påverka förutsättningarna för upprätthållande av den nordiska modellen. Hur viktiga brett förankrade partier, folkrörelsepartier, varit för att den nordiska modellen innebärande satsning på generell välfärdspolitik istället för korporativa system, byggt på anställning och facklig anslutning, eller familjebaserade trygghet är kanske ingen som kan ge ett klart svar på idag. Men svaret lär komma.

Konflikten mellan nationell suveränitet å ena sidan och samarbete och öppenhet över gränserna å andra sidan blir en realitet i internationella organisationer där beslut fattas i mellan- eller överstatliga sammanhang. Detta är med stor sannolikhet vår tids största politiska utmaning. Som motpoler finns de som menar att verklig demokrati bara kan äga rum inom ramen för nationalstaten och sådana som jag som hävdar att demokratin måste överskrida dagens statsgränser för att bestå givet att dagens välfärd ska kunna bibehållas och utvecklas vidare.

Om konflikten mellan nationellt självbestämmande och gemensamt beslutsfattande över dagens statsgränser är en stabil företeelse lär detta medföra att konflikten får långsiktig betydelse för partistrukturen.

Detta gäller i princip i alla utvecklade länder men det gäller inte minst i våra nordiska länder som alla har ett starkt utlandsberoende. Möjligen är det så att det nordiska samarbetet också kan ses som ett exempel på hur öppenhet över gränserna kan förenas med starkt folkligt stöd.

Den dag som detta skrivs har Sverigedemokraterna orsakat en regeringskris och nyval i Sverige våren 2015. I Danmark är Dansk Folkeparti enligt opinionsundersökningarna största parti. I Finland var Sannfinländarna mest framgångsrikt av alla partier i det senaste riksdagsvalet och i Norge har Fremskrittspartiet lyckats erövra en varaktig maktposition krönt med finansministerposten.

Dessa partier skiljer sig som sagt sinsemellan. Men de är exempel på hur etablerade partier fått lämna ifrån sig tidigare maktställningar. Möjligen leder det till att nya samsarbetskonstellationer möjliggörs.

Om Europa, som Jürgen Habermas varnar för, ställts inför ett allvarligt försök till en postmodernistisk kontrarevolution kan det råda skilda meningar om. Klart oroande är emellertid det stöd och det politiska alliansbyggande som sker mellan å ena sidan Putinregimens företrädare i Ryssland och främlingsfientliga partier i Europeiska unionen. Det stöd som Putin närstående kretsar ger till Front National i Frankrike med flera ytterlighetspartier är klart oroande. De krafter som arbetar för att underminera samarbetet i EU och

andra organisationer för tätt samarbete i Europa har blivit starkare och många av dem har allt annat än en fördjupad demokrati som mål.

Min prognos är att de nordiska länderna inte lätt kommer att attraheras av försök att undanröja de framsteg för kvinnors frigörelse och förbättrad frihet och jämställdhet för minoriteter av olika slag, sexuella och andra, som erövrats de senaste årtiondena. Stödet för öppenhet över gränserna är möjligen starkare här i Norden än på många andra håll.

Men Norden är inte immunt mot vad som måste betraktas som irrläror av oss som vill stå upp för demokrati och mänskliga fri- och rättigheter. Frågan är om vi kan klara av att hävda en politik för frihet och öppenhet med den organisation för demokratiskt inflytande vi nu har.

Jag menar att vi i vart fall inte kan klara oss utan samarbete över nationsgränserna. Nordiskt , och annat internationellt, samarbete behövs kanske mera än någonsin.

Anders Ljunggren

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

Styrelser, medlemmar och anslag 2014

Den svenska avdelningen 2014

I. Styrelse (som tillika är föreningens huvudstyrelse)

Ordförande:

fd. talman Björn von Sydow

Hedersledamot:

fd. statsrådet Karin Söder

Medlemmar:

fd. forskningsassistent Birgitta Agazzi

professor em. Lars-Åke Engblom

fd. kanslichef Eva Smekal

professor em. Fredrik Sterzel

professor Bengt Sundelius

fil. lic Beate Sydhoff

professor Astrid Söderbergh Widding

fd. generaldirektör Per Thullberg

professor Boel Westin

professor em. Gunnar Öquist

Sekreterare:

fil. kand. Claes Wiklund

II. Övriga medlemmar:

fil. dr Jan A. Andersson

fd. ambassadören Kerstin Asp-Johnsson

professor em. Birgit Arrhenius

direktör Percy Barnevik

professor em. Gunnar Berefelt

fd. ambassadören Mats Bergquist

fil. dr Kersti Blidberg

redaktör Christer Blomstrand

professor em. Dan Brändström

professor Ulla Börestam - Uhlmann

professor Ulla Carlsson

författaren Stewe Claeson

redaktör Elisabeth Crona

författaren Sigrid Combüchen
översättaren Paula Ehrnebo
författaren Kerstin Ekman
professor em. Lennart Elmevik
fd. riksteaterchef Birgitta Englin
professor em. Lars Engwall
landshövding Eva Eriksson
direktör Bertil Falck
professor em. Malin Falkenmark
fd. statsminister Thorbjörn Fälldin
professor em. Tord Ganelius
direktör Curt-Steffan Giesecke
professor em. Bo Grandien
författaren Beate Grimsrud
fil. mag. Catharina Grünbaum
professor em. Bo Gräslund
professor Gunnel Gustafsson
professor Harald Gustafsson
fd. avdelningsdirektör Helmer Gustavsson
fd. statsrådet Bengt Göransson
museichef Elisabet Haglund
översättaren Ylva Hellerud
fd. statsrådet Mats Hellström
fil. lic. Nanna Hermansson
överste Bo Hugemark
fil. dr Lars J. Hultén
fd. folkhögskolerektor Björn Höjer
fil.mag. Maj-Britt Imnander
lantbrukare Olof Irander
fd. kanslichef Bert Isacson
professor em. Carl-Olof Jacobson
fd. ambassadören Bertil Jobeus
professor Karl Magnus Johansson
fd. riksdagsledamot Elver Jonsson
professor em. Inge Jonsson
docent Ann-Cathrine Jungar
vissångerskan Hanne Juul
redaktör Inger Jägerhorn
fil. lic. Åke Landqvist
fd. utbildningsledare Kristian Lange
professor Lars-Gunnar Larsson

fd. folkhögskolelärare Ingmar Lemhagen
verkställande direktör Lena M. Lindén
ambassadör Anders Ljunggren
fd. riksantikvarie Sven Lundkvist
fd. folkhögskolerektor Ingegerd Lusensky
professor em. Lars Lönnroth
fd. byråchef Birgitta Malmros
författaren Azar Malouhjian
fd. styresman Christina Mattsson
fd. universitetslektor Bengt Nerman
professor em. Erling Norrby
förbundssekreterare Britta Nygård
fd. universitetslektor Lars-Olof Nyhlén
redaktör Sture Näslund
professor em. Birgitta Odén
fd. riksdagsledamot Berit Oscarsson
fil.dr Stina Otterberg
fd. högskolerektor Ingegerd Palmér
fd. regeringsråd Hans Ragnemalm
fd. stadsjurist Inger Ridderstrand-Linderöth
fd. chefredaktör Arne Ruth
professor em. Herman Schück
fil. dr Ingrid Sjöström
fil. kand. Jacqueline Stare
professor em. Stig Strömholm
professor em. Jan Svanberg
professor em. Barbro Söderberg
univ. lektor Jacob Westberg
fd. museichef Solfrid Söderlind
professor em. Ulf Teleman
skådespelaren Solveig Ternström
docent Bengt Tomson
professor em. Jarl Torbacke
fd. landshövding Göran Tunhammar
professor em. Sven Tägil
fil. mag. Marthe Urzander
professor Erling Wande
fil. kand. Lena Wiklund
professor Henrik Williams
fd. statsråd Håkan Winberg
fd. folkhögskolerektor Birgitta Östlund

Utdelade anslag 2014:

- till *Doktoranden Hans Teke, Utbildningsvetenskap, Lunds univ.* för deltagande i nordiska utbildningskonferensen NERA i Lillehammer 2014, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Ingrid Bosseldal, Utbildningsvetenskap, Lunds univ.* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Ingemar Karlsson, Utbildningsvetenskap, Lunds univ.* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Ämma Hildebrand, Utbildningsvetenskap, Lunds univ.* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden David Örbring, Utbildningsvetenskap, Lunds univ.* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Katarina Blennow, Utbildningsvetenskap, Lunds univ.* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Magnus Grahn, Utbildningsvetenskap, Lunds univ.* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Professor Roger Johansson, Utbildningsvetenskap, Lunds univ.* för samma ändamål, kr. 2.000:-,
- till *Universitetslektor Irina Hron-Öberg, Inst. för baltiska språk, finska och tyska, Stockholms univ.* för deltagande i IASS-konferens i Kristiansand 2014, kr. 2.000:-,
- till *Professor Pär Bäckström, Litteraturvetenskap, Karlstads univ.* för samma ändamål, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Olga Engfelt, Upplands Väsby* för studieresor till Finland 2014, kr. 4.000:-,
- till *Intendent Eva Gun Jensen, Konsthallen i Luleå* för deltagande i konstmässa i Köpenhamn 2014, kr. 3.000:-,
- till *Docent Christel Persson, Lärarutbildningen, Högskolan Kristianstad* för deltagande i forskningskonferens i Helsingfors 2014, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Pehr Englén, Drew Univ., New Jersey* för forskningsresa till Silkeborg, kr. 5.000:-,
- till *Fil. dr Kari Haarder Ekman, Hägersten* för arkivvistelse på Svalbard museum 2014, kr. 4.000:-,
- till *Professor Harald Gustafsson, Historia, Lunds univ.* för forskningsvistelse på Island 2014, kr. 5.000:-,
- till *Doktoranden Maria Kläfverud, Sektionen för hälsa och samhälle, Högskolan Kristianstad* för deltagande i nordisk konferens i Nuuk 2014 om barnmisshandel och omsorgssvikt, kr. 8.000:-,
- till *Fil. kand. Carin Ordning, Stockholm* för studieresa till Danmark 2014, kr. 3.000:-,
- till *Konsthistoriker Lena Holger, Lidingö* för studieresor till Helsingfors och Köpenhamn, kr. 5.000:-,

- till *Fil. dr Mats Berglund, Historia, Stockholms univ.* för deltagande i 28:e nordiska historikermötet i Joensuu 2014, kr. 4.000:-,
- till *Doktoranden David Svärd, Centrum för teologi och religionsvetenskap, Lunds univ.* för deltagande i internationell bibelvetenskaplig konferens i Aarhus 2014, kr. 3.000:-,
- till *Forskaren Karl Lundström, SLU, Uppsala univ.* för studieresa och workshop rörande isländsk - svenska sälstudier, kr. 5.000:-.
- till *Läraren och mastersstud. Liselott Hogedal, Göteborgs univ.* för deltagande i nordisk konferens 2015 om aktionsforskning i Tromsø, kr. 4.000:-,
- till *Läraren och mastersstud. Susanne Killman, Göteborgs univ.* för samma ändamål, kr. 4.000:-,
- till *Fil. dr Stefan Persson, Malmö* för arkivresor till Danmark 2015, kr. 5.000:-,
- till *Fil. mag. Daniela Floman, Sundbyberg* för arkivresa till Helsingfors 2015 i samband med skrivandet av biografi om Willy Kyrklund, kr. 5.000:-,
- till *Arkivarie Andreas Wallgård, Landsarkivet i Vadstena* för forskningsresa 2015 till Oslo, kr. 2.000:-,
- till *Fil. dr Maria Bylin, Språkrådet, Stockholm* för forskningsresa till Köpenhamn 2014, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden David Svärd, Nya testamentets exegetik, Lunds univ.* för deltagande i doktoranddagar i Oslo 2015, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Anders Torstensson, Inst. för biologi och miljövetenskap, Göteborgs univ.* för studieresor till Tromsø 2014, kr. 4.000:-,
- till *Kand. stud. Cecilia Pfaff, Konstfacks textillinje, Stockholm* för en studievistelse vid Kunsthøgskolen i Oslo 2014, kr. 4.000:- samt
- till *Fil. dr Gustaf Nelhans, Högskolan i Borås* för deltagande i nordisk workshop i bibliometri och forskningspolitik i Reykjavik 2014, kr. 5.000:-.

Den Danske Afdeling 2014

I. Bestyrelse

Formand og sekretær: Fhv. kontorchef Steen A. Cold

Medlemmer:

Fhv. generalsekretær Henrik Hagemann

Dr. phil. Kristian Hvidt

Professor Jørn Lund

Kunstanmelder Bente Scavenius

Rektor Marianne Zibrandtsen

II. Øvrige medlemmer:

Teaterchef Anders Ahnfelt-Rønne

Fhv. minister Dorte Bennedsen

Professor Torben Brostrøm

Dirigent Mogens Dahl

Museumsinspektør Jan Garff

Statsgeolog Jens Hansen

Politisk redaktør Arne Hardis

Generalløjtnant Kjeld Hillingsø

Sprogforsker Hulda Zober Holm

Folketingsdirektør Carsten U. Larsen

Teateranmelder Me Lund

Professor Ingrid Markussen

Dr. phil. Bergur Rønne Moberg

Museumsdirektør Mette Müller

Programredaktør Søren Ryge Petersen

Fhv. stedfortr. generalsekretær Laust Riemann

Cand. mag. May Schack

Seniorforsker Karen Skovgaard-Petersen

Professor Ditlev Tamm

Adm. ambassadesekretær Marja Vasala-Fleischer

Forfatter Mette Winge

Dr. phil. Henrik Wivel

Utdelade anslag 2014:

til *Cristina Folke Ax, Frederiksværk.* Til deltagelse i videnskabelige konferencer i Amsterdam og Finland: 2.500,- kr.

til *Niels Græsholm, København.* Til deltagelse i den fællesnordiske korlederkonference i Finland gives tilskud til rejseudgifter for 3 bestyrelsesmedlemmer i Foreningen Danske Korledere: 6.000,- kr.

- til *Line Sandst, København.* Støtte til 3.mdr.s forskningsophold v. Helsingfors Universitet: 2.500,- kr.
- til *Seniorforsker, arkæolog Steffen Stummann Hansen, Færøerne.* Støtte til rejse til Kbh. og Nyborg i forb.m. bog om Daniel Bruuns arbejde i Grønland og på Færøerne: 6.000,- kr.
- til *Overbibliotekar Ditte Jessing, København.* Tilskud til deltagelse i studierejse/foredrag v. ARLIS/Nordens årsmøde: 4.000,- kr.
- til *Studerende v. jordbrugsteknologuddannelsen Lisette Hasfeldt Kornum og Bjørg Lyby Vestergaard, Aarhus.* Til studieophold i Island: 4.000,- kr.
- til *Kandidatstuderende Nielsine Otto, København.* M. henblik på skabelse af et kulturelt og kreativt fællesskab de nordiske lande imellem gennem et eksisterende netværk af arkitektstuderende, easa, gives tilskud til en rejse til Island: 2.000,- kr.
- til *Kandidatstuderende Maja Theodoraki, København.* Hjælp til at kunne rejse til Island for at samle fotografisk materiale til en udstilling om nordiske bjerglandskaber: 2.000,- kr.
- til *Billedhugger Bent Jessen, Viborg.* Støtte til ophold i kunstnerhuset i Svølvær: 1.000,- kr.
- til *Maler Jette Nielsen, Marstal.* Støtte til ophold i kunstnerhuset i Svølvær: 1.000,- kr.
- til *Læge Martin Jørgensen, Skødstrup.* Støtte til klinisk ophold v. Oslo Universitetshospital: 1.500,- kr.
- til *Cand.theol, ph.d.-studerende Nicolaj Christensen, p.t. Oxford.* Støtte til studieophold i Oslo: 2.000,- kr.
- til *Ekstern lektor, ph.d., Anders Ehlers Dam, København.* Til deltagelse i litteraturkonference i Kristiansand, Norge: 2.000,- kr.
- til *Keramiker Karin Grünberger, Them.* Til ophold i kunstnerhuset i Svølvær: 1.000,- kr.
- til *Kandidatstud. Tobias Triton Frost, p.t. Oslo.* Tilskud til ophold v. Nordisk Inst. for Søret under Oslo Universitet: 2.000,- kr.
- til *Billedkunstner Karin Lykke Groth, Hørve.* Til ophold i kunstnerhuset i Svølvær: 1.000,- kr.
- til *Kirstine Schøler Hjort, Arden.* Støtte til ophold på Fosen Folkehøgskole i Norge: 4.000,- kr.
- til *Maler Anne-Sofie Petersen, Viby J.* Til ophold på kunstnerhuset i Svølvær: 1.000,- kr.
- til *Ninette Larsen, p.t. Bålsta, Sverige.* Til deltagelse i den nordiske litteraturfestival Audiatur i Bergen: 2.000,- kr.
- til *Kandidatstuderende Simon Møller Mortensen, København.* Støtte til deltagelse i kurset Arctic Limnology på University Centre of Svalbard: 2.000,- kr.

- til *Emil Dalsgaard Larsen, p.t. Bålsta, Sverige*. Tilskud til de sidste 3 moduler på forfatterskolen: 2.000,- kr.
- til *Studerende Helene Willer Piironen, København*. Støtte til deltagelse i Knutpunkt, en nordisk konference om live-rollespil: 2.000,- kr.
- til *Forskningsbioanalytikere Mai Stenulm Therkelsen og Vivi Bo Mogensen, Aarhus*. Til deltagelse i kongressen "47th Nordic Coagulation Meeting": 4.000,- kr.
- til *Forskningsstuderende Sidse Høst Pahas, Aarhus*. Til fremlæggelse af sin forskning, støtte til deltagelse i "Nordic Coagulation Meeting": 2.000,- kr.
- til *Sygeplejerske Anne Mette Kristiansen, Ry*. Støtte til studierejse til Karolinska Institutet, Stockholm: 3.000,- kr.
- til *Forældrerepræsentant Birthe Erlang Poulsen, Haderslev*. Til Haderslev Drengkors tourné til Lund: 10.000,- kr.
- til *Bergur Rønne Moberg, København*. Til trykning af bogmanuskapitel: "Riget i midten. Artikler, interviews og essays": 4.375,- kr.
- til *Mag.art. Lene Halskov Hansen, København*. Støtte til afholdelse af et seminar i Kbh./Gentofte over temaet: "Folkelig sang i en digital verden": 5.000,- kr.

Den norske afdeling 2014

Leiar: Professor dr. Hans H. Skei

Nestleiar: Cand philol, seniorrådgjevar Torbjørg Breivik

Revisor: Tidl. statsråd Bjarne Mørk-Eidem

Sekretær: Kulturarbeidar og fylkessekretær Jan Kløvstad

Øvrige medlemmer:

Kulturhusleiar Durita Brattaberg

Professor Ole Kristian Grimnes

Dr.art., seksjonsleiar Ruth Hemstad

Dr philos, førsteamanuensis Håkon Ingvaldsen

Prosjektleiar Eva Jakobsson-Vaagland

Sekretariatsleiar Kjell Myhre-Jensen

Generalsekretær Anne-Merethe K. Prinos

Professor dr. Kari Anne Rand

Professor Tore Selboe

Førsteamanuensis Anne-Kari Skarðhamar

Cand. polit, seksjonsleiar Jarle Skjørestad

Professor dr. Kolbjørn Skaare

Redaktør Harald Stanghelle
Forfatter Arild Stubhaug
Professor Arne Torp
Professor dr. Arvid O. Vollsnes
Professor Vigdis Ystad

Løyvingar 2014:

- til *teamkoordinator Aud Jorunn Aano, Stavanger bibliotek*, til studiereise for åtte personar til bibliotek i Malmö, Ørestad og samarbeidet ”Formidlingsbyen” i Københavnsområdet, NOK 8000
- til *Andreas Hallan, Odense*, til tre studiereiser til Høgskolen i Nord-Trøndelags forskingssenter i Levanger i samband med hovudoppgåve/epidemiologiske data ved forekomst av gastroøsofageal refluks sjukdom, NOK 4000
- til *Rivertonklubben, Oslo*, til reise for to medlemmer til krimfestival i Horsens, med samtalar om Skandinaviske kriminalsällskapet og Glassnøkkelen, NOK 4000
- til *forsknings- og utviklingsmedarbeider Linda Kornstad Nygård, Utviklingscenter for sykehjem i Møre og Romsdal*, til deltaking på Nordisk gerontologkonferanse i Göteborg 27. mai 2014, med presentasjon om Kostkofferten - kortreist kunnskap, NOK 4000
- til *biblioteksjef Hallfrid Skimmeli, Steinkjer*, til studiereise til Silkeborg for å sjå bibliotektilbod i lys av kommunesamanslåingar, NOK 4000
- til *biblioteksjef Linda Ognøy, Bokn kommune*, til studietur med Norsk Kulturforum til Reykjavík, NOK 6000
- til *Kongolesisk forening i Arendal ved Tchomba Kanda-Kanda Papy, Arendal*, til nordiske reiser til konferanse for kongolesiske kvinner i Norden, Arendal 27.-28. juni, NOK 10000
- til *Ragnhild Malfang, Skedsmo bibliotek*, til studiereise med seks ungdommar 13-19 år til Bok & Bibliotekmässan i Göteborg, NOK 8000
- til *Eli Kari Høihilder, Høgskolen i Buskerud og Vestfold*, til deltaking på den 13. Nordiske Læreruddannelseskongres i Nuuk 2.-6. september, NOK 8000
- til *førsteamanuensis Kari-Anne B. Næss, Universitetet i Oslo og høgskolelektor Asgjerd Veia Karlsen, Høgskolen i Buskerud og Vestfold*, til deltaking på den 13. Nordiske Læreruddannelseskongres i Nuuk 2.-6. september, NOK 16000
- til *informasjonsrådgiver Fredrik Norland, Østfold fylkeskommune*, til studietur til Region Skåne og region Hovedstaden i København for å sjå på samarbeid om regional utvikling over landegrensa, NOK 3000

- til *bibliotekar Hanne Utne, Fredrikstad*, til studietur til Københavns hovedbibliotek og Stockholms Stadsbibliotek og filialar for å sjå på automatisert utlån/innlevering, formidling av e-bøker mm, NOK 4000
- til *Julie Haglund, Sykehuset Østfold*, til studiereiser til Linköping og XIII Turku PET Symposium om positronemisjonstomografi i nukleærmedisin, NOK 4000
- til *Ungdomsteatern Teatteri Satama, Joensuu*, til reiestøtte for dei norske kunstnarar til artistmøte før Nordiska kulturevenemang 2014, NOK 15000
- til *bibliotekar Inger Johanne Uri Thorkildsen, Løten folkebibliotek*, til deltaking på konferansen Tr*ffpunkt micromarc i Göteborg, 12.-14. november 2014, NOK 3000
- til *Phd-student Frode Bjørge, Universitetet i Nordland i Bodø*, til reiseutgifter til feltstudier i Pajala i prosjekt om kommunane si rolle ved store industrietableringar, NOK 3000
- til *Liv Bjørnson, Sam Eyde videregående skole, Arendal* til elevutveksling mellom idrettselevar i Gladsaxe gymnasium og Sam Eyde videregående skole, NOK 8000
- til *forfattargruppa Jo van der Eynden, Jan Atle Knudsen, Øystein Paulsen og Øivind Berg, Arendal/Kristiansand* til studietur til utvalte stader langs kysten av Jylland og svenske vestkysten for å førebu bokverk om Skagerrak, NOK 8000
- til *førsteamanuensis Victoria Konovalenko, Høgskolen i Hedmark/Rena*, til deltaking med presentasjon på Nordic Academy of Management Conference ved Copenhagen Business School, 12.-14., august 2015, NOK 4000
- til *Melhus bibliotek ved bibliotekar Brita Narjord*, til reise støtte for færøyske forfattarane Jóanes Nielsen og Marjun Kjelnæs og musikaren Hanus G. Johansen til færøysk festkveld i Melhus, NOK 4000
- til *Finnmark Internasjonale Litteraturfestival ved Sunniva Knutsen, Alta*, til reise støtte for dei svenske forfattarane Susanna Alakoski og Mats Söderlund, NOK 5000
- til *Tove Jansson-komiteen i Vest-Agder ved Torvald Hellum*, til reiseutgifter for biograf Tuula Karjalainen til festkveld om Tove Jansson i Kristiansand 27. november 2014, NOK 5000
- til *bibliotekar Marit Hass, Kvinnherad bibliotek, Rosendal*, til å delta i konferansen Next-Library i Århus 12.- 15. september 2015, NOK 4000
- til *bildekunstnar Erla Silfá Thorgrimsdóttir, Oslo*, til reise støtte til Reykjavík for lansering av kunstnarbok, utstilling og foredrag 1. november 2014, NOK 5000.

Avdelningen i Finland 2014

Ordförande:

Professor em. Seppo Zetterberg

Övriga medlemmar:

Professor Pauline von Bonsdorff

Direktor Lars-Folke Landgrén

Fil.mag. Dag Lindberg

Docent Kristina Lindström

Professor Mirja Saari

Docent Henrik Stenius

Professor P.O. Träskman

Professor John Westerholm

fd. generalsekreterare Henrik Wilén

Professor Anna-Maria Åström

Sekreterare:

Avdelningsdirektör Guy Lindström

Utdelning 2014:

- till *Mariann Skog-Södersved, professor i tyska språket, Vasa.* För ett forskningsuppehåll vid Umeå universitet under 2014 för att där tillsammans med en svensk professor utarbeta en introduktion i fraseologi på svenska. 400 €
- till *Steinerpedagogiska daghemmet Lyyra, Rovaniemi.* För att delta med fem personer i Nordisk Steinerpedagogisk Konferens i Järna i Sverige i april. 1000 €
- till *Doktorand Terhi Katajamäki, Åbo.* För en resa till Stockholm i maj (riksregistraturen, slottsarkivet, Kungliga biblioteket) för att samla in material för en avhandling om "Kuningas Kustaa Vaasan tyttäret poliittisina toimijoina"(Kung Gustaf Vasas döttrar som politiska aktörer). 400 €
- till *Steg för steg, Helsingfors.* För att delta i Nordiska samarbetsrådets möten på Färöarna i maj. Samrådet är ett gemensamt organ för föreningar som arbetar med personer som har en utvecklingsstörning. 700 €
- till *Doktorand Hanna Laitinen, Helsingfors.* För att delta i en sommarkurs vid Århus universitet i juni. Forskningsområdet anknyter till den nordiska diskussionen om civilsamhällets förändringar. 500 €
- till *Sanna Saksela-Bergholm, forskardoktor, och Peter Holley, doktorand, Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet.* För att delta i den 17:e nordiska migrationskonferensen, och organisera en arbetsgrupp under den, Köpenhamn i augusti. 800 €

- till *Finska sällskapet för 1700-talsstudier/ Institutionen för filosofi, historia, kultur- och konstforskning, Helsingfors universitet.* För att bekosta resorna för tre personer till Höör i Sverige, där årsskriften Sjuttonhundrat, som ges ut av 1700-talssällskapen i alla nordiska länder, ordnar ett planeringsmöte i november. 915 €
- till *Claus Elholm Andersen, dansklektor, och Hadle Oftedal Andersen, norsklektor, Helsingfors universitet.* För att delta med föredrag och leda panel om ny nordisk litteratur på konferens ordnad av Society for the Advancement of Scandinavian Study vid Yale University 13-16 mars. 1000 €
- till *Kai Latvalehto, Halosenniemi.* För forskningsresa till Göteborg för att samla in material och göra intervjuer för doktorsavhandling vid Åbo Akademi om kulturidentiteten bland den andra generationen sverigefinnar. 400 €
- till *Nina Lassila, bildkonstnär, Helsingfors/Belgien.* För utställningsresa till Island. Inbjuden att skapa en separat utställning på Islands nationalgalleri i maj. 700 €
- till *Pernilla Fagerström, doktorand, Vasa universitet.* För arkivstudier i Stockholm under våren. Arbetar på en översättningsvetenskaplig avhandling om ord och uttryck som har skapats eller givits ny innebörd av Astrid Lindgren. 400 €
- till *Pohjola-Norden, Helsingfors.* För att genomföra en stipendiatresa för ca 20 gymnasieelever och lärare till Stockholm i oktober, för att bl.a. följa med Nordiska rådets session och genomföra ett studiebesök till ett svenskt gymnasium. 1000 € för de finska deltagarna i resan.
- till *Maija Arhola, studerande vid Teaterhögskolan, Helsingfors.* För en studieresa till filmfestivalen i Reykjavik i september och för att följa med undervisningen vid Iceland Academy of Arts på områden som knyter an till hennes skådespelarutbildning. 700 €
- till *Niina Vuolajärvi, doktorand, Universitetet i Östra Finland/Rutgers University.* För att delta med föredrag på den 17:e nordiska migrationskonferensen i Köpenhamn i augusti. 500 €
- till *Ehlers-Danlos-föreningen i Finland, Vanda.* För att delta med två deltagare och en personlig assistent i ett nordiskt samarbetsmöte i Köpenhamn i maj. Föreningen arbetar för personer med EDS, en ärftlig genetisk bindvävsjukdom. 1500 €
- till *Jenny Rancken, klasslärarstuderande vid pedagogiska fakulteten vid Åbo Akademi, Borgå.* För att studera utomhuspedagogik vid universitetet i Stavanger under våren 2015. 500€

- till *Pia Norrgård-Sillanpää, doktorand, Åbo Akademi, Vasa.* För en studieresa till Högskolan i Kristianstad i Sverige i november för att presentera ett gemensamt nordiskt forskningsprojekt kring lärarstudenters kunskaper om biodiversitet och hållbar utveckling. 500€
- till *Maria Leppäkari, TD, docent i religionsvetenskap vid Åbo Akademi, Pargas.* För en resa till Uppsala för att planera ett nytt vetenskapligt samarbetsprojekt med Svenska kyrkans forskningsenhet kring ”kristen sionism” i Sverige och Finland. 400€
- till *Suvi Leukumaavaara, konsthistoriker och konservator, Helsingfors.* För en studie- och arkivresa till Ålesund våren 2015, för att studera arkitekturteckningar och ornamentiken i ålesundsk jugendarkitektur. 500€
- till *Jan Heinonen, konstnär, Vanda,* för resekostnader i anslutning till en konstutställning på Nordens hus i Reykjavik. 700€
- till *Yrkeshögskolan Novia, formgivningsutbildningen, Jakobstad,* för åtta studerandes och en lärares deltagande i Stockholms möbelmässa 2015. 1000€
- till *Theresa Andell, doktorand, Åbo Akademi, Vasa,* för att delta i det nordiska hermeneutikseminariet i Göteborg 2014. 500€
- till *Yrkeshögskolan Novia, Mediakultur/fotolinjen, Jakobstad,* för en studieresa för 16 studerande i september 2015 till Stockholm för att besöka museer, organisationer och Dagens Nyheter. 1000 €.

Isländska avdelningen 2014

Styrelse:

Ordförande:

Þór Magnússon, fd riksantikvarie

Sekreterare:

Snjólaug Guðrún Ólafsdóttir, expeditjonschef

Övriga medlemmar:

Bryndís Sverrisdóttir, avdelningschef

Haraldur Ólafsson, professor em

Guðrún Gauksdóttir, docent

Sigrún Klara Hannesdóttir, fd riksbibliotekarie

Sveinbjörn Björnsson, direktör

Þorbjörn Broddason, professor

Þórarinn Eldjárn, författare

Utdelade anslag våren 2014:

- Till *Dagný Heiðdal, avdelningschef i Islands konstmuseum* för att delta i ett förberedande möte i Helsingfors våren 2014 inför NORDIK konstvetarseminariet i Reykjavík våren 2015 kr 50 000
- Till *Hallfríður Þórarinsdóttir, direktör för Centrum för invandrarforskning* för att delta i den 7:e arbetslivskonferensen i Göteborg 11-13 juni 2014 kr 50 000
- Till *Harpa Þórsdóttir, direktör för Islands designmuseum* för att delta i ett förberedande möte i Helsingfors våren 2014 inför NORDIK-seminariet i Reykjavík våren 2015 kr 50 000
- Till *Hrefna Róbertsdóttir, historiker* för att i Uppsala delta i det första mötet i redaktionen för tidskriften Sjuttonhundratat där samtliga nordiska länder blir representerade kr 50 000
- Till *Hugrún R. Hjaltadóttir, medarbetare på Centrum för jämställdhet* för att delta i Nordisk Forum i Malmö i juni 2014 kr 20 000
- Till *Ingibjörg Elíasdóttir, jurist vid Centrum för jämställdhet* för att delta i Nordisk Forum i Malmö i juni 2014 kr 20 000
- Till *Jóhanna H. Þorkelsdóttir, bildkonstner* för att i mai 2014 delta i Tallinn i ett seminarium om det nordisk- baltiska projektet Nordic light kr 90 000
- Till *Margrét Bóasdóttir, direktör för Landsföreningen for blandade körer* för tre kördirektörers deltagande i en kurs för kördirektörer i Järvenpää i september 2014
- Till *Ragnheiður Traustadóttir, adjunkt vid högskolan på Hólar* för fyra medarbetares deltagande i en specialicerad kurs vid Riksantikvarieämbetet i Stockholm kr 100 000
- Till *Sigrún Alba Sigurðardóttir, lektor vid Islands konsthögskola* för att delta i och ge en föreläsning på Helsinki Photography Research Conference vid Aalto Universitet i Helsingfors kr 50 000
- Till *Steinnunn Björk Bjarkardóttir, projektledare vid Centrum för jämställdhet* för att delta i Nordisk Forum i Malmö i juni 2014 kr 20 000
- Till *Þórunn Sigurðardóttir, vice ordförande i styrelsen för Nordatlantens Brygge i Köpenhamn* för att i Riga delta i nordiska/baltiska musikfestivalers samarbetsforum i mars 2014 kr 90 000
- Till *Puríður Lilja Rósenbergsdóttir, medarbetare vid Centrum för jämställdhet* för att delta i Nordisk Forum i Malmö i juni 2014 kr 20 000
- Till *Eiríkur K. Björnsson, lärare vid Handelsgymnasiet i Reykjavík* för en studieresa till Danmark i mai 2014 för att studera vissa aspekter av historieundervisning i samband med en förestående ändring i läroplanen kr 50 000

- Till *Hrannar Smári Hilmarsson, forskarstuderande vid Islands lanbruksuniversitet* för en studieresa till Helsingfors våren 2014 för att studera vissa metoder för att isolera DNA kr 50 000
- Till *Leo(nardo) J.W. Ingason, doktorand och översättare* för att våren 2014 forska i Danmark och Sverige kring isländsk-nederländska kontakter under renässansen m.m. kr 50 000
- Till *phil dr Steingerður Ólafsdóttir* för en studieresa till Göteborg hösten 2014 för att driva studier kring ämnet TV och mat i barnens liv, kr 50 000
- Till *Margrét Karlsdóttir, lärare vid Hvaleyrarskola* för att bidra till att bekosta en klassresa till Ry i Danmark i april 2014, kr 50 000
- Till *Lena Zachariassen* för att vid den Nordiska strandkulturfestivalen i Oslo i juli 2014 föreläsa om isländskt hantverk och bruk av fiskskinn, kr 50 000
- Till *Rakel Björnsdóttir, direktör för Centrum för isländsk litteratur* för en författares och en kulturarbetares resa till Sverige och Danmark 13-15 maj 2014 för att informera om dagens isländska litteratur, kr 50 000
- Till *Soffía Vagnsdóttir, rektor samt Guðrún Stella Gissurardóttir, direktör* för en resa till Norge sommaren 2014 för att främja kulturella kontakter mellan Leksnes och Bolungarvík, kr 50 000
- Till *Steinunn G. Helgadóttir, poet och bildkonstner* för en resa till Visby där hon kommer att vistas i Östersjöns författar- och översättningscentrum under maj månad 2014
- Till *Una Margrét Árnadóttir och Unndór Egill Jónsson, bildkonstnärer* för en resa till Lund i februari 2014 där deras konstverk skulle komma att visas i Galleri Pictura/Skånska Museet kr 50 000
- Till *Viðar Örn Stefánsson* för en resa till Malung i mars 2014 för att i samarbete med svenska filmproducenter göra en film om vintersport kr 50 000
- Till *Guðmunda Vala Jónsdóttir, förskoleföreståndare* för en studieresa till Stockholm i april 2014, kr 50 000
- Till *Aðalheiður L. Guðmundsdóttir, konstvetare* för en resa till Malmö i november 2014 för att delta i ett förberedande möte inför konstvetarseminariet NORDIK som kommer att hållas i Reykjavík våren 2015, kr 45 000
- Till *Erla Lilja Gísladóttir, musiklärare* för att delta i ett möte i Finland kring publicering av samnordiskt musikundervisningsmaterial som bygger på Carl Orffs filosofi, kr 45 000

- Till *Guðrún Ólafsdóttir, styrelsemedlem i Föreningen för icke-konventionell medicin* för att delta i ett möte i Oslo i november 2014 med nordiska systerorganisationer kring harmonisering av utbildning och legitimering kr 45 000
- Till *Hlynur Helgason, lektor vid Islands Universitet* för en resa till Malmö i november 2014 för att delta i ett förberedande möte inför konstvetarseminariet NORDIK som kommer att hållas i Reykjavík våren 2015, kr 45 000
- Till *Steinunn Ketilsdóttir, adjunkt vid Islands Konstakademi* för att delta i ett nordiskt samarbetsprojekt i Oslo i december 2014, kr 45 000
- Till *Elín Guðjónsdóttir, biblioteksschef vid Islands konstmuseum* för en forskningsresa till Köpenhamn i oktober 2014, kr 45 000
- Till *Gísli Þorsteinsson, professor vid Islands Universitet* för en forskningsresa i slutet på oktober 2014 till Nääs och Göteborgs Region- och Stadsarkiv, kr 45 000
- Till *Gylfi Gunnlaugsson, cand mag* för en forskningsresa till Köpenhamn i februari 2015, kr 45 000
- Till *phil dr Jón Þ. Þór* för en resa till Köpenhamn i november 2014 för att delta i ett styrelsemöte i projektet Vestnordens historie, kr 45 000
- Till *Eva Ísleifsdóttir, bildkonstnär* för en resa till Stockholm för att inleda ett samarbete mellan Konsthall C i Stockholm och konstmuséet Nýlistasafnið í Reykjavík, kr 45 000
- Till *Viðar Hreinsson, litteraturvetare* för en forskningsresa till Stockholm och Köpenhamn i början på år 2015 kr 45 000.

Avdelningarnas gemensamma verksamhet

I maj 2014 utdelades följande anslag gemensamt:

- till *Nordens folkhögskola Biskops - Arnö* för informationsdag för utländsk ambassadpersonal ”Norden – More than Scandinavia”, kr. 10.000:-,
- till *Nordens folkhögskola Biskops - Arnö* för nordiskt debutantseminarium 2014, kr. 15.000:-,
- till *Föreningen Norden i Norra Halland* för ”Fyrkantmöte” i Kungsbacka 2014 med vänorterna, kr. 10.000:-,
- till *Föreningen Norden på Åland* för kurs i svenska för finsktalande gymnasister 2014, kr. 15.000:-,
- till *Föreningen Norden i Norge* för nätverksmöten i anslutning till projektet ”Nordisk offentlighet”, kr. 10.000:-,
- till *Pohjola - Norden i Mellersta Finland och Nordiskt informationskontor i Jyväskylä* för seminariet ”Lika olika – om kulturella skillnader i Norden”, kr. 10.000:- till tolkning,

- till ”Mötesplats Norden – 200 år av fred” för möten i Kungälv i juni 2014, kr. 5.000:- till resor för norsk deltagare,
- till *Nordiska konstskolan i Karleby* för seminarium om konst och ekonomi 2014, kr. 10.000:-,
- till *Centrum för Norden-studier, Helsingfors univ.* för temaseminarium 2014 om Norden som ett begreppsligt universum, kr. 30.000:-,
- till *Professor Stein Peter Larsen och lektor Louise Mønster, Aalborg univ.* för seminariet ”Langdiktet i nordisk poesi” 2014, kr. 10.000:-,
- till *Ideella föreningen Skånska berättare, Rydebäck* för 22:a nordiska berättarseminariet i Eslöv 2014, kr. 10.000:- ,
- till *Inst. for kultur og samfund, Aarhus univ.* för 9:e internationella konferensen ”Myth and Knowledge” 2014, kr 8.000:- till resor,
- till *Professor Klaus Petersen, Syddansk univ.* för nordiska sommarskolan NORS i Odense 2014, kr. 25.000:-,
- till *Inst. for kultur og globale studier, Aalborg univ.* för en nordisk - asiatisk workshop om Arktis 2014, kr. 20.000:-,
- till *Centrum för teologi och religionsvetenskap, Lunds univ.* för 9:e nordiska patristikermötet i Lund 2014, kr. 10.000:-,
- till *Inst. för svenska och flerspråkighet, Stockholms univ.* för 10:e nordiska SFL-workshopen 2014, kr. 5.000:-,
- till *Svenska Sång- och Talpedagogförbundet* för den andra pedagogveckan i Vadstena 2014, kr. 10.000:-,
- till *ARLIS Nordens isländska avdelning* för årsmöte och konferens i Reykjavik 2014, kr.10.000:-,
- till *Forbundet Kysten, Oslo* för 4:e nordiska kustkulturseminariet i Oslo 2014, kr. 10.000:-,
- till *Dansk Center for Herregårdsforskning, Auning* för symposiet ”Gods, herregård og herskab i 1600-tallets Norden”, kr. 15.000:-,
- till *Utdanningsavdelingen, Univ. i Stavanger* för nordisk ingenjörskonferens 2014, kr. 10.000:-,
- till *Þjóðlist ehf/FolkArt Ltd, Sigluffjörður* för nordisk folkmusikkonferens i Akureyri 2014, kr. 15.000,
- till *Svenska Stiftelsen Ung Nordisk Musik* för nordisk musikfestival i Malmö 2014, kr. 10.000:-,
- till *Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala* för nordisk skogsvetenskaplig konferens 2014, kr. 10.000:-,
- till *Nordens Institut på Åland* för nordiska föreläsningsserien ”Kulturell dialog”, kr. 5.000:-,
- till *Inst. för svenska språket, Göteborgs univ.* för kurs för lärarstudenter om danska språket och kulturen hösten 2014 på Schæffergården, kr. 10.000:-,

- till *Inst. för svenska språket, Göteborgs univ.* för kurs för blivande modersmållärare om norska språket och kulturen 2014 på Voksenåsen, kr. 10.000:-,
- till *Fil. kand. Kjell Weimer, Edsbro* för intensivkurs i svenska språket och kulturen på Biskops - Arnö 2014 för finska universitetsstuderande, kr 15.000:-,
- till *Föreningen Norden i Malmö* för föredragsafton om Färöarna tillsammans med Foreningen Norden i Langskov, kr. 5.000:- till danska resenärer,
- till *Sveriges Teckenspråktolkars Förening* för deltagande i nordiskt teckenspråktolkseminarium 2014 på Island, kr. 8.000:-,
- till *Språk- och litteraturcentrum, Lunds univ.* för 34:e sammankomsten för svenskans beskrivning 2014, kr. 8.000:-,
- till *Inst. för svenska språket, Göteborgs univ.* för 9:e konferensen ”Forum för textforskning”, kr. 5.000:-,
- till *Foreningen til Fremme af Menneskerettigheder, Aarhus univ.* för deltagande i nordisk rättegångstävling i Reykjavik 2014, kr. 15.000:-.
- till *Advokatklubbarnas råd, Stockholm/Uppsala* för deltagande i nordisk rättegångstävling i Reykjavik 2014, kr. 15.000:-,
- till *Docent Thomas Persson, Statsvetenskap, Uppsala univ.* för norskt gästforskarbesök 2014, kr. 7.000:-,
- till *Bitr. professor Elin Palm, Centrum för tillämpad etik, Linköpings univ.* för nordisk workshop om övervakningsforskning, kr. 15.000:- till finländskt och isländskt deltagande,
- till *Det teologiske fakultet, Københavns univ.* för norsk gästföreläsare, kr. 3.000:-,
- till *Berättarnätet Kronoberg/Sagomuseet, Ljungby* för seminarium och studieresa till Island 2014, kr. 10.000:-,
- till *Univ. i Agder, Kristiansand* för IAAS-konferensen 2014 ”Litteratur inter artes”, kr. 14.000:- till färöiskt och isländskt deltagande,
- till *Klass 9, Gudenåskolen, Ry, Danmark* för elevresa till Hvaleyrarskoli, Hafnarfjörður 2014, kr. 15.000:-,
- till *AWPE-gymnasiet, Torpshammar* för elevresa till Island 2014, kr. 15.000:-,
- till *Grundkurs 19, Finlands Polishögskola, Tammerfors* för en studieresa till Island 2014, kr. 15.000:-,
- till *Landsbyggðin lifi (LBL), Reykjavik* för mötesdeltagande i Sverige 2014, kr. 6.000:-,
- till *Litterära sällskapet ”Det unga Skåne”* för en kunskaps- och inspirationsresa till Köpenhamn, kr. 5.000:-,

- till *Sigurjón Ólafssons museum, Reykjavik* för inbjudan av två danska föreläsare 2014, kr. 10.000:-,
- till *Administrationn, Högskolan för design och konsthantverk, Göteborgs univ.* för studiebesök i Danmark, kr. 10.000:-,
- till *Föreningen Sveriges Körledare, Visby* för deltagande i nordiskt körledarseminarium i Järvenpää 2014, kr. 6.000:-,
- till *Fiskars museum och Pojo lokalhistoriska arkiv* för svenska gästföreläsare 2014, kr. 10.000:-,
- till *Docent Bo Nilsson, Högskolan Kristianstad* för deltagande i nordisk nätverksskurs 2014 om musik och unga med funktionsnedsättning, kr. 10.000:-,
- till *Samarbetsförbundet kring funktionshinder, r.f., Helsingfors* för inbjudan av tre svenska föreläsare, kr. 10.000:-,
- till *Informationsvetenskapliga fakulteten, Tammerfors univ.* för konferensen "Scandinavian Logic Symposium" 2014, kr. 8.000:-,
- till *Inst. för kemi. KTH, Stockholm* för nordiska gästföreläsare vid 24:e Organikerdagarna 2014, kr. 8.000:- till resor,
- till *Inst. för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings univ.* för nordiskt seminarium 2014 om mångkulturell sex- och samlevnadsundervisning, kr. 10.000:-,
- till *Folkhögskolestud. Gustav Borggård, Nordens Biskops-Arnö* för utgivning av antologi med litterära bidrag från deltagarna i författarskolan, kr. 10.000:-,
- till *Fil. mag. Marie Hjalmarsson Engelke, Partille* för tryckning av bok med brev från Sofie Elkan till Selma Lagerlöf, kr. 10.000:- ,
- till *Professor Peter Stein Larsen, Aalborg univ.* för tryckning av bok om nordisk samtidslyrik "Krydsfelter", kr. 15.000:-,
- till *Associeret professor em Jørgen Stender Clausen, Lari, Italien* för utgivning av strindbergsboken "Hyacintpigen – historien om en incest", kr. 10.000:-,
- till *Ph.d. - stipendiat Neal Ashley Conrad Thing, København* för tryckning av avhandling om Marcel Prousts inflytande på dansk och nordisk kultur, kr. 10.000:-,
- till *Forlaget Jensen & Dahlgaard, København* för utgivning av dansk nyöversättning av Stig Dagermans "Bränt barn", kr. 10.000:-,
- till *Universitetslektor Hadle Oftedal Andersen, Nordica, Helsingfors univ.* för utgivning av antologin "Kjønn i modernistisk lyrikk i Norden", kr. 10.000:-,
- till *Kulturtidsskriftet KultOrg, Rosendal, Norge* för utgivning av tidskriften, kr. 10.000:-,

- till *Tidskrift för litteraturvetenskap (TFL), Stockholm* för temanummer om nordisk serie- och barnlitteratur, kr. 10.000:-,
- till *Barents Publisher, Överkalix* för tryckning av del III av Storordbok för meänkieli, kr. 15.000:-,
- till *Ph D Hanna Kodacs, Univ. of Warwick* för färgbilder till monografi om danska och svenska ostindiska kompanierna, kr. 8.000:-,
- till *Universitetslektor Bengt Åhsberg, Lund* för tryckning av boken ”Internationellt studentsamarbete i storpolitikens skugga”, kr. 15.000:-,
- till *Frøðskaparsetur Føroya, Tórshavn* för utgivning av konferenspublikationen ”Frændafundur 8”, kr. 8.000:-,
- till *Professor Ulla Manns, Södertörns högskola* för tryckning av rapport från 10:e Nordiske kjønnshistorikerkonferensen i Bergen 2012, kr. 8.000:-,
- till *Dr. phil. Thorkild Kjærgaard, Grønlands univ.* för översättning till engelska av skriften ”Ny Herrnhut i Nuuk 1733 - 2003”, kr. 15.000:-,
- till *Professor Boel Flodgren, Lunds univ.* för tryckning av två böcker om ”De nordiska avtalslagarna 100 år”, kr. 20.000:-,
- till *Lektor Christina Allard, Luleå tekniska univ.* för tryckning av monografien ”Renskötselrätt i nordisk belysning”, kr. 10.000:-,
- till *Lektor Thomas Neuman, Aarhus univ.* för framställning av audivisuell konferensbok inför nordisk - baltisk konferens om harmonisering av handelsrätt, kr. 10.000:-,
- till *Bohusläns museum, Uddevalla* för tryckning av bok om resandefolkets roll i cirkushistorien, kr. 15.000:-,
- till *Moderna museet, Malmö* för katalog till nordisk-baltiska utställningen ”Society Acts”, kr. 10.000:-,
- till *Nordnorsk Kunstseneter, Svolve* för tryckning av katalog till nordiska konsthandverksutställningen ”SKILLS”, kr. 10.000:-,
- till *Konstfotografen Elja Mäki vuoti, Helsingfors* för utgivning av färöiska fotokonstboken ”Birgits trädgård”, kr. 10.000:-,
- till *Fd chefredaktören Svante Nycander, Sigtuna* för skrift om Dagens Nyheters ledarsida 1960-79, kr. 20.000:-,
- till *Nordens hus i Reykjavik* för nordiskt bokmärke till besökande barn och ungdomar, kr. 15.000:-,
- till *Docent Ulf Johansson Dure, Lunds univ.* för studier av Stillahavssamlingarna vid de nordiska etnografiska museerna, kr. 8.000:-,
- till *Docent Boel Hackman, Stockholms univ.* för biografi om författaren Ulla Bjerne och de nordiska konstnärskretsarna, kr. 10.000:-,

- till *Fil. dr Per Anders Wiktorsson, Stockholms univ.* för artikel om Eyvind Johnsons litteraturkritik, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Margit Bech Larsen, Arbejdermuseet, København* för studieresa till Oslo och Helsingfors 2014, kr. 5.000:-,
- till *Fil. dr Eric de Geer och professor em Erling Wande, Uppsala univ.* för projektet "Finska sjönamn i Norden", kr. 5.000:-,
- till *Historieforskaren Jan-Olof Nilsson, Falkenberg* för forskningsprojekt om de nordiska länderna under andra världskriget, kr. 5.000:-,
- till *Medieforskaren Ari Nykvist, Åbo Akademi* för studie om dagstidningars tabloidisering i Finland och Sverige, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Trond Klevgaard, Royal College of Art, London* för studieresor till Köpenhamn och Stockholm 2014, kr. 10.000:-,
- till *Docent Robert Zola Christensen, Språk- och litteraturcentrum, Lunds univ.* för forskningsprojekt om dansk och svensk bankdiskurs på Facebook, kr. 5.000:-,
- till *Doktoranden Therese Ekholm, Arkeologi och antik historia, Uppsala univ.* för studie om mesolitiska boplatser väster om den svenska delen av Tornedalen, kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr. Joakim Wehlin, Dalarnas museum* för forskningsprojektet "Tidig medeltid i inre Skandinavien", kr. 8.000:-,
- till *Doktoranden Matthias Siewert, Naturgeografi, Stockholms univ.* för fältarbete i finländska och norska Lappland, kr. 5.000:-,
- till *Doktoranden Lina Rasmusson, Ekologi, miljö och botanik, Stockholms univ.* för studieresa till Köpenhamn 2014, kr. 10.000:-,
- till *Norden folkhögskola Biskops-Arnö* för fortsatta prenumerationer på nordiska dagstidningar, kr. 10.000:-,
- till *Finnskogsmuseet, Alfta* för fortsatta inköp av finnskogsrelaterad litteratur, kr. 5.000:-,
- till *De nordiska lektorerna vid Islands universitet* för inköp av undervisningsmaterial till nordiska studier, kr. 5.000:-,
- till *Nordjobb, Island* för språkkurs och helgutflykt sommaren 2014, kr. 20.000:-,
- till *Nordjobb, Norge* för aktiviteter 2014 rörande språk- och kulturförståelse, kr. 15.000:-,
- till *Nordjobb, Åland* för fritidsprogram sommaren 2014, kr. 15.000:-,
- till *Nordjobb, Sverige* för språkkurs i Stockholm sommaren 2014, kr. 25.000:-,
- till *Kören Fossekallen, Neiden, Norge* för konsertprojektet "Et skoltesamisk møte" 2014, kr. 10.000:-,

- till *Författaren Kristina Sigunsdotter, Lund* för författarnätverksresa till Helsingfors 2014, kr. 5.000:-,
- till *Singsby sångkör, Finland* för konsert i Umeå under kulturhuvudstadsåret 2014, kr. 10.000:-,
- till *Musikfestivalen SPOR, Köpenhamn* för nordiska projektet ”Do it anyway – Nye nordiske samarbejder” i Aarhus 2014, kr. 10.000:-,
- till *Norrköpings kulturskola och De Geers musikgymnasium* för deltagande i konsertprojekt i Åbo 2014, kr. 5.000:-,
- till *Kulturföreningen Cirkustältet, Stadra teater, Nora* för nordiskt möte för magi- och trollerikonstnärer 2014, kr. 5.000:-,
- till *Holmö sommarteater, Sverige* för teaterutbyte med Skäriteatern, Vasa 2014, kr. 10.000:-,
- till *Vadstena-Akademien* för inbjudan av grönländsk tonsättare till nordiskt operasymposium i Vadstena 2014, kr. 10.000:-,
- till *Studentorkestern Axelbandet, Åbo* för musikfestivalen NATOM i Åbo 2014, kr. 10.000:- till resor,
- till *Operasångerskan Elisabeth Wärnfeldt, Stockholm* för svensk-finskt samarbete 2014 kring kammарoperan ”Emily”, kr. 5.000:-,
- till *Sverigefinska musik- och kulturföreningen Kantele- och Kalevala vänner, Saltsjöbaden* för konserter och workshops på Island 2014, kr. 6.000:-,
- till *Film- och kulturfestivalen Bergmanveckan på Fårö 2014*, kr. 5.000:- till filmhyra,
- till *Folkdanslaget Sølja, Hamar* för nordisk folkdansfestival på Hamar 2014, kr. 10.000:- till resor,
- till *MDT, fd Moderna Dansteatern, Stockholm* för inbjudan av nordiska konstnärer 2014, kr. 10.000:-,
- till *Internationella musikfestivalen O/MODERNT, Älvsjö* för projektet Nordisk mässa på Ulriksdals Slottsteater 2014, kr. 10.000:-,
- till *Cirkus- och eldartisten Wille Christiani, Hägersten* för medverkan i cirkuseldföreställning i Nuuk 2014, kr. 7.500:-,
- till *Cirkus- och eldartisten Nalle Laanela, Norsborg* för samma ändamål, kr. 7.500:-,
- till *Internationella barn- och ungdomslitteraturfestivalen Myren, Reykjavik* för inbjudan av svenska författare 2014, kr. 6.000:-,
- till *Västnyländska kultursamfundet, Karis* för Barnens och De Ungas bokkalas i Raseborg 2014, kr. 10.000:-,
- till *Læsø Kunstfestival* för inbjudan av nordiska gäster 2014, kr. 5.000:- samt
- till *Fotografisk Center, København* för nordisk grupputställning 2014, kr. 8.000:-.

Vid extra sammanträde i september 2014 delades nedanstående anslag ut:

till Kunglig Vetenskapsakademien, Stockholm för utgivning av professor Inge Jonssons skrift ”Jacob Letterstedt 1796 – 1862: storföretagare och donator” kr. 50.000:-.

I november 2014 delades följande anslag ut gemensamt:

till Fil. dr Anders Mortensen, Språk- och litteraturcentrum, Lunds univ. för workshop om ”Kanoniseringen i skandinavisk litteratur”, kr. 10.000:-,

till Föreningen Norden i Helsingborg för Nordiska bokens dag 2014, kr. 10.000:-,

till Föreningen Norden i Norrbotten för projektet ”Norden i Norrbotten”, kr. 20.000:-,

till Voksenåsen, Oslo för konferensen ”Det framtida nordiska hälsosamarbetet”, kr. 10.000:-,

till Tidskriften Horisont för heldagsseminarium 2015 på temat ”Litteratur över Kvarken”, kr. 5.000:-

till Sølvyberget, Stavanger kulturhus för nordisk barnbokskonferens 2015, kr. 5.000:-,

till Runoajelu r.f., Festivalen Lyrik på väg, Tammerfors för ett flerspråkigt översättarseminarium rörande Harry Martinson 2015, kr. 10.000:-,

till Inst. for Nordiske Studier og Sprogvitenskap. Københavns univ. för konferens 2015 om älvdalsmålet, kr. 10.000:-,

till Fróðskaparsetur Føroya, Tórshavn för konferens 2015 om den medeltida balladdiktning i Norden, kr. 15.000:-,

till Háskóli Íslands, Reykjavik för NORDIK:s 11:e konstvetenskapliga kongress 2015, kr. 10.000:- ,

till Sverigefinska folkhögskolan, Haparanda för seminarium 2015 om svensk och finsk design, kr. 8.000:-,

till Föreningen Sveriges kvinno- och genushistoriker (SKOGH) för 11:e nordiska kvinno- och genushistoriska mötet 2015 i Stockholm, kr. 8.000:-,

till Fil. dr Stefan Nyzell, Historia, Malmö högskola för nordiskt närverksmöte 2015 i Åbo, kr. 7.000:-,

till Dansk Forening i Stockholm för seminarium 2015 om 70-årsjubileum för ”De hvide busser”, kr. 5.000:-,

till Inst. for lærerutdanning og pedagogikk, Norges arktiske univ., Tromsø för ett inledande forskarseminarium 2015 i Karesuando om Lars Levi Læstadius, kr. 8.000:-,

- till *Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavik* för konferens 2014 om den isländske medeltidsförfattaren Sturla Þorðarson, kr. 10.000:-,
- till *Kvinnliga akademikers nordiska nätverk (KANN)* för workshop 2015, kr. 5.000:-,
- till *Inst. for offentlig rett, Univ. i Oslo* för internationella konferensen ”Parliaments in the Open Government Era” 2015, kr. 10.000:-,
- till *NORDITA, Nordic Institute for Theoretical Physics, Stockholm* för nordisk konferens om teoretisk fysik 2015, kr. 8.000:-,
- till *Föreningen Norden i Huskvarna* för inbjudan av norsk språkforskare 2015, kr. 5.000:-,
- till *Inst. för språkstudier, Umeå univ.* för inbjudan av isländsk och norsk föreläsare inom ramen för det isländska sagaöversättningsprojektet, kr. 15.000:-,
- till *Barnehagelærer- og grunnskolelærerutdanningen ved Univ. i Bodø* för en studievecka i Stockholm 2014, kr. 5.000:- ,
- till *Inst. för pedagogik och specialpedagogik, Göteborgs univ.* för inbjudan 2014 av två föreläsare från Tromsø, kr. 5.000:-,
- till *Studieprogrammet för genusvetenskap, Islands univ.* för inbjudan av svensk föreläsare till firandet 2015 av 100-årsjubileet av den kvinnliga rösträtten på Island, kr. 8.000:-,
- till *Juridisk fakultet, Univ. i Oslo* för trettio mastersstudenters deltagande i konferens 2014 i Köpenhamn om rättsinformatik, kr. 15.000:-,
- till *Det Teologiske Fakultet, Københavns univ.* för inbjudan av norsk föreläsare 2014, kr. 3.000:-,
- till *Foreningen NUBB, Oslo* för strategiseminarium om digital förmedling av ungdomslitteratur 2015 i Stockholm, kr. 5.000:-,
- till *Linnea Nordell och Ingela Lundin, Bohusläns museum* för studieresa om maritima ristningar i Hangö och Helsingfors 2015, kr. 7.000:-,
- till *Adjunkt Anne Folke Henningsen, Etnologi, Saxo-inst., Københavns univ.* för utgivning av skriften ” To søstre? Dansk-norske relasjoner i tiden fra 1814- adskillelsen til i dag”, kr. 5.000:-,
- till *Fil. dr Eva Ahl - Waris, Helsingfors* för bildanskaffning till vetenskaplig antologi på svenska om Birgittinerna och Finland, kr. 5.000:-,
- till *Professor Gunlög Fur, Historia, Linnéuniv., Växjö* för utgivning av boken ”Visions of Sápmi”, kr. 25.000:-,
- till *Fil. dr Guðrun Ingólfssdóttir och fil. dr Þorunn Sigurðardóttir, Reykjavik* för översättning till danska av en artikel till publikationen ”Sjuttonhundratat”, kr. 8.000:-,

- till *Doktoranden Ville Walta, Historia, Helsingfors univ.* för tryckning av avhandling om det medeltida biblioteket, handskrifterna och bokkulturen i Vadstena kloster, kr. 5.000:-,
- till *Docent Gunilla Hermansson, Litteraturvetenskap, Göteborgs univ.* för monografi om studier i nordisk modernism 1910 - 1930, kr. 10.000:-,
- till *Arkeologen Birgitta Åkesson, Limhamn* för utgivning av författaren Victoria Benedictssons annotationsalmanackor 1876 -1888, kr. 5.000:-,
- till *Doktoranden Peter Henning, Litteraturvetenskap, Lunds univ.* för tryckning av avhandling om minnet och minnandet i svensk litteratur på 1800-talet, kr. 5.000:-,
- till *Göteborgs Konstmuseum* för tryckning av katalog till utställning om målaren Olof Sager-Nelson och hans samtida, kr. 10.000:-,
- till *Kunstmuseet Ordrupgaarden, København* för tryckning av katalog till separatutställning om målaren Carl Larsson, kr.15.000:-,
- till *Folkuniversitetet, Göteborg* för tryckning av bok om karikatyrtecknaren Ragnvald Blix, kr. 25.000:-,
- till *Little Finger Magazine, Malmö* för utgivning av gratistidning om konst och kultur, kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr Anders Dillmar, Uppsala* för tryckning av del IV inom forskningsprojektet "Harald Göransson om psalmsången", kr. 10.000:-,
- till *Arkivchef Ola Wennstedt, Umeå och professor Fredrik Elgh, Klinisk mikrobiologi, Umeå* för fortsatt utgivning av umeprästen Pehr Stenbergs levernesbeskrivning, kr. 20.000:-,
- till *Professor Otfried Czaika, Det teologiske Menighetsfakultet, Oslo* för tryckning av edition och kommentarer rörande den svenska psalmboken 1582, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Mattias Karlsson, Historisk arkeologi, Lunds univ.* för tryckning av avhandling om altarna i det medeltida Lunds stift, kr. 5.000:-,
- till *Professor Bjørn Magne Aakre, Kongsberg* för utgivning av Nordic Journal of Vocational Education and Training, kr. 10.000:-,
- till *Språkförsvarets redaktionsgrupp, Spånga* för publicering av boken "Guld i strupen? Rötter och relationer till svenska språket", kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr Andrea Kollnitz och fil. dr Louise Wallenberg, Centrum för modevetenskap, Stockholms univ.* för tryckning av antologin "Modernism och mode", kr. 10.000:-,

- till *Fil. dr Joakim Hansson, Simrishamn* för tryckning av boken ”Installationer och teknik i hus fram till andra världskriget”, kr. 10.000:-,
- till *Docent Hans Löden, Inst. för samhälls- och kulturvetenskap, Karlstads univ.* för resor i anslutning till forskning om terrordåden i Norge 22 juli 2011, kr. 10.000:-,
- till *Forskaren Ingrid Rydberg, Filmvetenskap, Stockholms univ.* för arkiv- och studieresor till Helsingfors och Reykjavik inom ramen för filmvetenskapligt projekt om feministisk filmkultur i Norden under 1970- och 1980-talen, kr. 8.000:-,
- till *Kulturskolan, Rutgerskolan, Skurup* för nordisk kurs för unga stråkmusiker i Skurup 2014, kr. 10.000:-,
- till *Sångaren Annika Hoydal, København* för utgivning av CD med sång och musik på danska och färöiska, kr. 7.000:-,
- till *Galleri blås & knåda, Stockholm* för utställning av danska keramiker 2015, kr. 8.000:-,
- till *Studeranden Emil Kjær Voss, København* för deltagande i projektkurs läsåret 2014/15 på Biskops-Arnös författarskola, kr. 5.000:-,
- till *Melhus bibliotek, Norge* för författar- och musikerbesök från Färöarna 2014, kr. 10.000:-,
- till *Rolf Jacobsen - dagerne, Hamar* för medverkan av nordiska författare 2015, kr. 8.000:-,
- till *Voksenåsen, Oslo* för utställning i anslutning till det norska grundlagsjubileet 2014, kr. 8.000:-,
- till *Jönköpings museum* för utställning om familjen Brahe och den andliga livsstilen, kr. 10.000:-,
- till *Mariehamns litteraturdagar 2015* för inbjudan av svenska författare, kr. 10.000:- samt
- till *Textildesigner Anna Rosa Hiort-Lorenzen och scenografen Kasper Daugaard, Aarhus* för översättning från danska till färöiska och isländska av undervisningsmaterial till utställningen ”Den Magiske Natur”, kr. 9.000:-.

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

utlyser anslag till ansökan under 2015

Letterstedtska föreningens uppgift är att befordra gemenskapen mellan de fem nordiska länderna på industrins, vetenskapens och konstens områden. Under 2015 kommer anslag att utdelas vid två tillfällen, dels under våren, dels under hösten. Det belopp som står till förfogande för gemensam utdelning uppgår till 1.550.000,- SEK.

*Ansökan om anslag inges skriftligen till Letterstedtska föreningens huvudstyrelse, Box 1074, SE-101 39 Stockholm. Ansökan skall, i undertecknat skick, insändas **senast** den 15 februari och **senast** den 15 september 2015. Poststämpelns datum gäller. Besked om utdelade anslag ges skriftligen i slutet av maj resp. i slutet av november 2015.*

I. Anslag utdelas i första hand till följande ändamål:

- Anordnande av nordiska konferenser och seminarier. Ansökan insändes av arrangörerna varvid konferensspråk och specificerade kostnader anges. Utgifter för administration, måltider, löner, arvoden och traktamenten *beviljas ej*.

- Gästbesök av forskare från annat nordiskt land eller till exkursioner för grupper av personer. Ansökan insändes av den mottagande institutionen eller motsvarande. Utgifter för administration, måltider, löner, arvoden och traktamenten *beviljas ej*.

- Tryckning, översättning eller publicering av skrifter av gemensamt nordiskt intresse. Även kvalitetssäkrad digital publicering kan komma i fråga. Offert skall bifogas ansökan. Till periodiska skrifter ges enbart engångsanslag. Doktorander skall bifoga handledarintyg.

- Vetenskapliga, jämförande studier av företeelser i de nordiska länderna som är av gemensamt nordiskt intresse. Doktorander skall bifoga intyg om sin forskning från handledaren. Av intyget skall framgå varför anslag bör ges till det uppgivna ändamålet.

- Inköp av litteratur eller kontorsutrustning till nordiska institutioner eller lärosäten med utpräglad nordisk inriktning. Kostnadsberäkning skall bifogas ansökan.

Ansökningsbeloppet bör ligga i intervallet 10.000 till 50.000 SEK.

Anslag utdelas enligt föreningens praxis *ej* till:

- projekt som ägt rum vid ansökningstillfället,
- resor och uppehålle inom det egna landet,
- festskrifter till personer eller seminarier av avtackningskaraktär,
- språkgranskning av avhandlingar eller andra skrifter,
- till löner, arvoden, traktamenten eller normala levnadsomkostnader samt
- till medicinska ändamål.

II. Under 2015 står sammanlagt 200.000 SEK till förfogande för främjandet av *nordiskt konstnärligt utbyte*. Ansökan skall, i undertecknat skick, insändas **senast** den 15 februari resp. **senast** den 15 september 2015 till Letterstedtska föreningens huvudstyrelse, Box 1074, 101 39 Stockholm. Poststämpelns datum gäller. Ansökt belopp bör ligga i intervallet 5.000 till 25.000 SEK.

III. Enskild person eller enskilda personer kan också ansöka om anslag för studieresor till annat nordiskt land. Ansökningsbeloppet bör ligga i intervallet 2.000 till 10.000 SEK. Ansökan sändes, i undertecknat skick, in **senast** den 15 februari 2015 (poststämpelns datum gäller) till:

Danska sökande:

Letterstedtska föreningens danska avdelning
c/o Steen A. Cold, Skodsborgsparken 14, DK-2942 Skodsborg

Finländska sökande:

Letterstedtska föreningens finländska avdelning
c/o Guy Lindström, Grankullavägen 13 B 26, FIN-02700 Grankulla
Anm. Den finländska avdelningen tar även emot ansökningar insända **senast** den 15 september 2015.

Isländska sökande:

Letterstedtska föreningens isländska avdelning
c/o Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrun 36, IS-104 Reykjavík
Anm. Den isländska avdelningen tar även emot ansökningar insända **senast** den 15 september 2015.

Norska sökande:

Letterstedtska föreningens norska avdelning
c/o Jan Kløvstad, Molandsvegen 824, NO-4849 Arendal
Anm. Den norska avdelningen tar även emot ansökningar insända **senast** den 15 september 2015.

Svenska sökande:

Letterstedtska föreningens svenska avdelning
Box 1074, 101 39 Stockholm
Anm. Den svenska avdelningen tar även emot ansökningar insända **senast** den 15 september 2015.

En fullständig förteckning över utdelade anslag återfinns i årets sista nummer av *Nordisk Tidskrift* (4/2013 och 4/2014). Se Letterstedtska föreningens hemsida: www.letterstedtska.org.

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

JACOB LETTERSTEDTS NORDISKE FORTJENESTEMEDALJE TILDELT THORVALD STOLTENBERG

Ved et høytidelig arrangement i det norske Storting mottok Thorvald Stoltenberg Jacob Letterstedts nordiske fortjenestemedalje for 2014. Medaljen og tilhørende diplom ble overlevert av lederen i Letterstedtska föreningen, Björn von Sydow, tirsdag 14. oktober.

Vert for tilstelningen var stortingspresident Olemic Thommessen, og til stede i de vakre lokalene i Stortingsbygningen var sentrale medlemmer i Stortingets administrasjon og en gruppe medlemmer fra den norske avdelingen av Letterstedtska föreningen. Et par svenske medlemmer var også til stede. Etter at Stortingspresidenten hadde ønsket velkommen, overlot han ordet til Björn von Sydow som tok utgangspunkt i fortjenestemedaljens historie som begynner i 1981, slik at det i år var 34. gangen medaljen ble delt ut. Han uttrykte stor glede over å få dele ut medaljen til Norges forhenværende utenriks- og forsvarsminister. Deretter leste han opp begrunnelsen for prisen:

Thorvald Stoltenberg har en lång och meriterande karriär som ledande nordisk utrikes- och säkerhetspolitiker. 1992 presenterade han, på sina nordiska ministerkollegors vägnar, den första utrikespolitiska rapporten inför Nordiska rådets plenarförsamling. På den internationella arenan har han bland annat verkat som fredsmäklare på Balkan.

En epokgörande insats gjorde Thorvald Stoltenberg när han 2009 lade fram sina tretton förslag till ett närmare nordiskt utrikes- och säkerhetspolitiskt samarbete. Hans framåtsyftade rapport har lett till en vitalisering av det nordiska samarbetet generellt.

Videre i sin tale minnet Björn von Sydow församlingen om at Stoltenberg hadde holdt foredrag om sikkerheten i Norden på et seminar i Letterstedtska föreningens regi i Stockholm i 2009, og at foredraget senere ble publisert i *Nordisk Tidskrift*. Han nevnte videre at Stoltenberg var den sjettede nordmannen som har fått motta denne utmerkelsen, og tok med navnene på de fem tidligere: Helge Seip, Leif Mæhle, Einar Løchen, Liv Ullmann og Gudrun Waadeland. Men som tidligere forsvarsminister var det for von Sydow en ekstra glede å overrekke medaljen nettopp til Thorvald Stoltenberg, ikke minst for hans «mycket framsynta nordiska säkerhetsrapport».

Björn von Sydow avsluttet sin tale med en kort gjennomgang av Letterstedtska föreningens historie helt tilbake til 1875, og la særskilt vekt på at det nå finnes avdelinger av foreningen i alle nordiske land og at det er takket være Jacob Letterstedts donasjon at *Nordisk Tidskrift* nå er inne i sin 137. årgang.

Thorvald Stoltenberg takket for en pris han aldri hadde drømt om å få, men som han satte stor pris på. Han fortalte at det var en befrielse da han fikk et nordisk oppdrag der han fritt kunne tenke ut sine egne forslag og alternativer til nordisk forsvarssamarbeid. Han gikk bevisst inn for å være kort og å unngå de vanlige, lange utredninger. I tretten helt konkrete forslag summerte han opp hva som kunne og burde gjøres. Han sa videre at det hadde vært en glede å se hvordan forslaget ble mottatt. Men pris for arbeidet var overraskende, og derfor var han også ekstra takknemlig for den gjeve medaljen. Stoltenberg avsluttet med å si at han i en lang periode mente at man måtte tenke ut over Norden og i større sammenhenger, men at han senere hadde innsett at Norden er stor nok enhet i de fleste sammenhenger om man bare samarbeider. Til og med den gamle tanken om Nordøk ble nevnt, men da som en drøm som nok aldri ville bli realisert.

Etter Stoltenbergs takketale overrakte lederen av norske avdeling, Hans H. Skei, en vakker bukett roser, med særlig hilsen fra stolte medlemmer i denne avdelingen. Så gikk deltakerne til lunsj i et av Stortingets representasjonsrom. En vellykket markering var gjennomført profesjonelt og med god stemning som Letterstedtska föreningen takker Stortinget ved president og direktør for på det varmeste.

Hans H. Skei

*Fra venster: tidl. statsråd Thorvald Stoltenberg, Stortingspresident Olemic Thommessen og leder for Letterstedtska föreningen Björn von Sydow.
Foto: John Greiner Olsen, Stortinget.*

DET NORDISKA ÖVERSÄTTARPRISET TILL PENTTI SAARITSA

Pentti Saaritsa, poet och översättare, Finland, tilldelades Letterstedtska föreningens nordiska översättarpris ur de nyhlénska medlen för 2014. Styrelsens motivering:

Pentti Saaritsa, Finland har översatt till finska de svenskspråkiga författare vars verk hör till de mest betydande i Finland. Han har översatt både prosa och lyrik, sammanlagt närmare 30 verk. Pentti Saaritsa debuterade som poet 1965 och har gett ut drygt tjugo diktsamlingar. Han är specialiserad på svensk och spansk litteratur men också engelsk, tysk och rysk. Pentti Saaritsas översättningsarbete bidrar till att knyta samman nationens två språk och litteratur i Finland.

2014 är tredje gången som Letterstedtska föreningens nordiska översättarpris ur de nyhlénska medlen delas ut. Priset är på 50.000 sek och ska delas ut varje eller vart annat år. Priset utgör belöning för översättning mellan de nordiska språken av litterärt eller essäistiskt verk eller en översättares gärning som helhet. Priset har tillkommit genom en donation till Letterstedtska föreningen från fd universitetslektorn i tyska vid Stockholms universitet Lars-Olof Nyhlén och hans maka Marthe, Hässelby.

Pentti Saaritsa är född 1941 och bosatt i Helsingfors. När han var yngre arbetade han som kulturredaktör och senare som diktare och översättare. Han har översatt många av de mest betydande finlandssvenska författarnas verk till finska, bl.a Claes Andersson, Bo Carpelan, Lars Huldén och Edith Södergran. Av utländska författare verk av bl.a. Gabriel Garcia Marquez, Jevgeni Jevtushenko och Pablo Neruda. Finlands statliga översättarpris har tilldelats Saaritsa tre gånger, första gången redan 1969. Han har också fått flera andra översättarpris.

Prisutdelningen ägde rum på Bokmässan i Helsingfors söndagen den 26 oktober på Edith Södergran-scenen. Priset delades ut av Letterstedtska föreningens ordförande, fd talmannen vid Sveriges riksdag, Björn von Sydow.

Björn von Sydow inledde utdelningsceremonin med en kort presentation av pristagaren. Han informerade också kort om Letterstedtska föreningen och *Nordisk Tidskrift*.

I sitt tacktal uttryckte Saaritsa sin uppskattning för att en översättargärning premierats.

I det samtal han förde efter prisutdelningen med den finländska avdelningens ordförande professor Seppo Zetterberg, och inför den närvarande publiken, berättade Saaritsa mera om hur det är att översätta. ”Ju bättre litteratur, desto långsammare går det”, framhöll pristagaren och konstaterade samtidigt att det är en njutning att få översätta bra litteratur, och att han alltid har haft lyckan att få översätta litteratur som han har tyckt om. Ekonomiskt är det

ändå inte så tacksamt att vara översättare, framhöll Saaritsa. På frågan om hur han har klarat av att vara så produktiv både som översättare och poet svarade Saaritsa att det alltid i sista hand är viktigt att sätta igång och konkret ta itu med en sak, att arbeta systematiskt.

Guy Lindström

Från vänster: Seppo Zetterberg, ordförande Letterstedtska föreningens finländska avdelning, Pentti Saaritsa, poet och översättare, Finland, Björn von Sydow, fd talman, ordförande Letterstedtska föreningen. Foto: Guy Lindström.

BOKESSÄ

TAGE ERLANDERS DAGBOKSSVIT INNE PÅ SLUTRAKAN

Två volymer har tillkommit sedan *Nordisk Tidskrift* senast tog upp Tage Erlanders dagboksskrivande. Den fjortonde volymen omfattar vad som hände 1965 och i den femtonde avhandlas det som tilldrog sig inom politikens domäner 1966-67. Det är Tage Erlanders äldste son Sven som är den outtröttlige uttydaren och utgivaren av denna helt unika dagbokssvit som enligt uppgift kommer att avslutas i och med 1969 års utgåva. Det var som bekant på hösten det året som Tage Erlander efter 23 år som socialdemokratisk partiledare och statsminister överlämnade ledarskapet till tronföljaren Olof Palme.

Därtill finns hela sex memoardelar att tillgå. Den första delen utkom 1972 och den sista 1979. 1986 publicerade *Olof Ruin* sin eleganta och utförliga monografi med titeln *I välfärdsstatens tjänst. Tage Erlander 1946-69*. Därmed föreligger det en för nordiska förhållanden helt unik dokumentation om Tage Erlanders många statsministerår. Norges socialdemokratiske statsminister Einar Gerhardsen kom att ge ut fem memoarböcker mellan åren 1970 och 1979. John Lyng, som avlöste Gerhardsen under några korta sensommarveckor 1963, gav ut sammanlagt fyra memoardelar (1972, 1973, 1976 och 1978). En av Lyngs efterträdare på ordförandeposten inom norska Høyre, Kåre Willoch, skrev åtminstone tre memoarböcker. Danmarks socialdemokratiske ledare och statsminister Anker Jørgensen signerade tre memoarböcker avseende åren 1972-75, 1975-77 och 1978-82. Venstres Poul Hartling hann med fem memoarböcker. Statsminister var Hartling dock bara under en kort period som sträckte sig från det jordskredsbronade valet på hösten 1973 och fram till början av 1975 då Anker Jørgensen ånyo blev statsminister.

I de två nu aktuella dagboksvolymererna är det framför allt tre frågor som är av intresse. Striden om den svenska författningen hade pågått länge och väl. Huvudfrågan var om riksdagens båda kamrar skulle ersättas av en enda politisk församling vald vid ett och samma tillfälle. Vidare var det i mitten av 1960-talet dags för Socialdemokratiska partiet att fundera på vem som skulle efterträda Tage Erlander när han bestämde sig för att avgå. Potentiella efterträdare saknades förvisso inte. Och så pågick det förhandlingar om hur de inre sex dvs. EEC och de s.k. yttre sju (Efta) skulle utforma sina handelsrelationer.

Till den europeiska marknadsfrågan återkommer Erlander i sina dagböcker. Två gånger skulle emellertid Frankrikes president general de Gaulle komma att säga nej till ett brittiskt inträde i sexstatsmarknaden. Första gången var 1963 och andra gången 1967. I båda fallen fick det franska vetot mot en

utvidgning konsekvenser för de nordiska ländernas lite divergerande marknadsaspirationer. Mest entusiastiskt för EEC var självfallet Danmark och mest reserverat – för att det var politiskt omöjligt av hänsyn till Sovjetunionen – förstås Finland. Däremellan återfanns Norge och Sverige. Medan Norge faktiskt ansökte om EEC-medlemskap nöjde sig Sverige med att plädera för associering i den första ansökningsomgången i början av 1960-talet. 1967 satsade Tage Erlander, ivrigt påhejad av centerledaren Gunnar Hedlund, på att lämna in en så kallad öppen ansökan. Det innebar att Sverige inte preciserade om det var medlemskap enligt paragraf 237 i Romtraktaten som eftersträvades eller om det var associering enligt paragraf 238 som var slutmålet.

Efter det socialdemokratiska katastrofvalet 1966, som dock inte var ett riksdagsval utan ”bara” ett mellanliggande kommunal- och landstingsval, kom partiledarskapet inom det statsbärande partiet upp till diskussion mellan skål och vägg. Utåt sades det föga om att Erlander borde avgå, men inåt fördes det samtal mellan ledande socialdemokrater i regeringen och tunga fackföreningsledare som LO-chefen Arne Geijer. Stilenligt valde Tage Erlander att ta på sig ansvaret för valnederlaget. Alla som var med på den tiden minns säkert hur de tre O-na, dvs. stjärnjournalisterna Lars Orup, Åke Ortmark och Gustaf Olivecrona, satte åt Erlander i en uppmärksam tv-utfrågning där de ställde frågan vad bostadslösa ungdomar skulle göra för att skaffa sig tak över huvudet. ”Ställa sig i bostadskön”, svarade Erlander lika uppriktigt som politiskt inopportunt. Och så gick mellanårsvalet 1966 åt pipan för Socialdemokraterna.

Som den självkritiska person Erlander inte sällan var höjer han LO-chefen Arne Geijers insats som bisittare till statsministern i 1966 års avslutande tv-debatt till skyarna. I dagboken filosoferar Erlander om vem som kan ta över regeringsansvaret. Först är det tal om att finansminister Gunnar Sträng under en femårsperiod ska leda partiet och regeringen. Men det pågår också andra interna samtal och då är det inrikesministern Rune Johansson som förs fram liksom jordbruksministern Eric Holmqvist. LO-chefen Geijer kom för sin del fram till att Erlander borde leda partiet i 1968 års valrörelse.

En uppgift som jag inte sett någon annanstans är att man inom den innersta partiledningskretsen funderade på att låta Olof Palme ta över som partiordförande medan Erlander satt kvar som statsminister. Ett slags norsk lösning med andra ord. På tidigt 1950-tal lämnade Einar Gerhardsen plötsligt ifrån sig regeringsansvaret till Oscar Torp. Ett interregnum som varade mellan åren 1951-55 i vårt västra grannland. Något liknande hände igen i början av 1990-talet då Gro Harlem Brundtland avgick som partiordförande men kvarstannade som statsminister.

En femte person som nämndes som tänkbar efterträdare till Tage Erlander var statsrådet Krister Wickman som höll ett bejublat inlägg vid den extra partikongressen på hösten 1967. Den framtida industripolitiken var temat. I slutänden blev det som alla väntat, och som väl Tage Erlander själv innerst inne själv ville,

nämligen att Olof Palme blev efterträdaren. Sträng avsåg sig från talarstolen vid partikongressen 1969 kandidaturen och då var saken klar. Olof Palme valdes med acklamation till ny partiledare. Han kom att kvarstå på denna post i 16,5 år tills en mördares kulor ändade hans liv en frusen februarinatt på Sveavägen i Stockholm.

Till skillnad från Erlander fick Palme pröva på att vara oppositionsledare under två mandatperioder. Den som bröt den socialdemokratiska regeringshegemonien var centerledaren Thorbjörn Fälldin som vann valet 1976. Då hade Socialdemokraterna innehaft statsministerposten i 40 år oavbrutet sedan 1936.

Statsråden blev ofta långvariga under Erlanders 23-åriga statsministerperiod. En som avgick då hon inte fick som hon ville var biståndsministern Ulla Lindström. Hon krävde i mitten av 1960-talet att det svenska u-biståndet skulle öka med 135 miljoner. 84 miljoner kunde Erlander och Sträng möjligen svälja. Men Ulla Lindström hade beslutat sig för att falla på sin post. In i regeringen kom istället, helt otippat, konsultativa statsrådet Camilla Odhnoff som familjeminister. Mera naturligt var väl att Alva Myrdal skulle få en plats i regeringen som konsultativt statsråd. Fler än två kvinnor kunde Erlander dock inte tänka sig att ha i regeringen. Annat är det idag då hälften kvinnor och hälften män är en självklarhet. Först med denna helt jämna fördelning var Ingvar Carlsson.

Som vanligt lamenterar Erlander över Nordiska rådet som han gästar en gång om året vid sessionerna. Dock medger han de förtjänster folkpartiledaren Bertil Ohlin uppvisar vid de årliga rådssessionerna. 1965 fick Norge en ny borgerlig statsminister genom senterpartiets Per Borten. Erlander blir med tiden mer och mer positivt inställd till den politiska ringräven Borten. En som han aldrig kom att begripa sig på var de danska socialdemokraternas ledare Jens Otto Krag. Han betraktades av Erlander som opålitlig särskilt beträffande de under åren 1963-67 så aktuella europeiska marknadsfrågorna. Krag myntade 1966 ett klassiskt politiskt trolöshetscredo då han sade ”att man har en politisk ståndpunkt till dess att man intar en ny”. Mera principiöst än så kan det inte bli. I dagboksanteckningarna morrar Erlander över att Danmark, och därmed Krag, vill få till stånd en nordisk investeringsbank för att skyla över hur negativa man egentligen var till nordiskt samarbete.

Ett regeringsskifte av ovanligt slag skedde i Finland på vårvintern 1966. Socialdemokraten Rafael Paasio bildade då sin folkfrontsregering tillsammans med bland andra DFFF (folkdemokraterna). Finansminister i Paasio-regeringen var en man som senare skulle låta tala mycket om sig både som statsminister och president. Hans namn var Mauno Koivisto.

Ett par gånger per år inbjuder Tage Erlander chefredaktörerna för de stora dagstidningarna till informerande samtal. Han knorrar annars mycket och ofta över den egna partipressens tillkortakommanden. Herbert Söderström på S-märkta *Örebro-Kuriren* får sina fiskar varma. *Ny Tid* i Göteborgs läggs ned

liksom *Stockholms-Tidningen*. Jag råkade sitta på riksdagen läktare då det meddelades att ”Stocken” skulle gå i graven eftersom LO inte längre orkade hålla den ekonomiskt under armarna. Året var 1966 och det skulle dröja femton år innan *Stockholms-Tidningen* återuppstod för en treårsperiod.

Bland partiledarna lämnade såväl Folkpartiets Bertil Ohlin som Högerpartiets Gunnar Heckscher ifrån sig partiledarskapet. Erlander miste i Bertil Ohlin sin främsta politiska trätobroder. Man kan idag fundera över hur det var möjligt för Bertil Ohlin att hålla ut som oppositionsledare i 23 år. Idag kastar partiledarna in handduken vid första bästa valförlust (jfr Göran Persson och Fredrik Reinfeldt).

Författningsfrågan, till slut, hade under lång tid berett Erlander stora politiska bekymmer. Inte minst Bertil Ohlins envisa klankande på att Socialdemokraterna hölls under armarna av den indirekt valda Första kammaren medverkade till att författningsfrågan måste bringas ur vägen. Erlander ville ha landshövdingen Per Eckerberg till ordförande i Grundlagberedningen, men fick nöja sig med den före detta TCO-chefen, landshövdingen Valter Åman. Till slut fick så Bertil Ohlin och de borgerliga partierna gehör för sina önskemål om en enda och direktvald kammare under den strikta proportionalitetens kalla stjärna. Vid årsskiftet 1970/71 gick tvåkammarriksdagen i graven och den nyvalda enkamrarriksdagen gick i exil i Kulturhuset vid Sergels torg. Först 1983 flyttade riksdagen tillbaka till sin egentliga hemvist på Helgeandsholmen.

Precis som förut kommunicerar Tage Erlander med sina väljare genom att hålla stora tal runt om i landet. Mycket i dagböckerna handlar om talskrivandet som Erlander lägger ned mycken möda på. Han anser att han från talarstolarna i folkparker, Folket hus och de andra samlingslokalerna kan avläsa hur åhörarna reagerar på hans politiska budskap. Ros och ris ger han som vanligt åt sig själv i dagböckerna när det gäller hur talen tas emot av åhörarna.

Som den intellektuelle politiker Erlander är kopplar han mellan de politiska fältslagen av med att läsa om Strindbergs ”Röda rummet” eller ”Tjänstekvinnans son”. Han tar fram litteraturvetaren och radiomannen Gunnar Olléns biografi om Strindberg och för samtal med författaren P O Enquist. Idag läser statsministrarna mest deckare.

Till slut en liten rättelse i det förträffliga personregistret som Sven Erlanders medhjälpare Leif Andersson svarar för. Den Dahlgaard som omtalas i dagböckerna 1965-67 heter Thyge i förnamn och inte Bertel. Den senare, dvs. Bertel, var minister fram till 1960 och representerade förstas Radikale Venstre. Thyge Dahlgaard var socialdemokrat och ingick i de danska regeringarna i mitten av 1960-talet. Han var nordisk samarbetsminister och ansvarig för de europeiska marknadsfrågorna. Rätt ska vara rätt även i smått.

Claes Wiklund

Tage Erlander. Dagböcker 1965 och Dagböcker 1966-67. Utgivna av Sven Erlander. Gidlunds förlag, Hedemora 2013 och 2014.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

DEN FARLIGA FRAMGÅNGEN – JORMA OLLILA SER TILLBAKA

I slutet på april 2014 var affären slutgiltigt klar; Nokias mobilverksamhet hade övergått i Microsofts ägo. Ett stycke unik finländsk industrihistoria hade gått i graven.

Nokia-mobilernas osannolika framgångssaga och lika snöpliga slut har som få saker berört och engagerat finländarna. Mobilerna lyfte Finland ur 1990-talets lågkonjunktur och gav folket mod och nyväckt självkänsla. Därför blev bolagets branta utförsbacke en desto större chock för nationen.

Jorma Ollila hann jobba på Nokia i 25 år, varav 14 som koncernchef. Bolaget, som snart fyller 150 år, upplevde sina hittills största glansdagar just under Ollilas ledarskap.

Jorma Ollilas väg till framgångsrik industriledare var dock långt ifrån utstakad. I memoarboken *Mahdoton menestys (ung. Den omöjliga framgången)* berättar Ollila att han ännu som 26-åring inte visste vad han ville bli. Han hade studerat teknisk fysik och nationalekonomi, vilket förde honom till London School of Economics. Det lutade mot en akademisk karriär. Men efter moget övervägande tog han emot ett jobberbjudande på Citibank, först i London och sedan vid filialen i Helsingfors.

Den akademiskt inriktade Ollila hade inga höga tankar om affärsvärlden, som enligt honom präglades av antiintellektuell vinstmaximering och opportunistiskt maktspel. Under tiden på Citibank lärde sig Ollila känna det finländska näringslivet och tog samtidigt starkt intryck av bankens amerikanska företagskultur.

Men karriären som bankman tillfredsställde honom inte, och 1985 tackade han ja till en anställning på Nokia, ett bolag som då tillverkade allt från toapapper och gummi till kablar och elektronik – inklusive mobiler. Ollilas uppgift blev att bringa reda i denna spretiga bolagsstruktur där delarna saknade klar synergi. Han gjorde sig av med pappersdivisionen samt gummi- och kabeltillverkningen. Besluten var inte lätta eftersom alla verksamheter var av gammalt datum och på sätt och vis kommit att forma Nokias identitet. Nokia hade en gång i tiden grundats som skogsbolag och många ansåg att försäljningen berövade bolaget dess själ.

En verksamhet som länge tyngde Nokia var tv-tillverkningen. Bolaget hade genom ett antal föga genomtänkta företagsaffärer på 1980-talet kommit att bli Europas största tv-tillverkare, i en tid när Europamarknaden var mättad och asiatiska konkurrenter vräkte ut billiga apparater. Tv-verksamheten höll nära nog på att knäcka bolaget. I ett skede erbjöds Ericsson att köpa upp hela Nokia men svenskarna avböjde för att slippa få tv-problemet på halsen. Först 1996 hittade Nokia en köpare till tv-verksamheten.

Det var mobilerna Ollila ville satsa på. Sett i efterhand var valet naturligtvis en fullträff, men då, i början av 1990-talet, var det långt ifrån självklart. Finland var fortfarande ett land med traditionell industri, och med mycket liten erfarenhet av konsumentprodukter.

Ollila som blev Nokias koncernchef 1992 var i dåtidens Finland en okonventionell industriledare, påverkad bland annat av sin tid vid amerikanska Citibank. Hans styrka var att samla unga förmågor runt sig, ge dem frihet och ansvar. Självförtroendet i bolaget var stort.

"På få europeiska företag fick så unga och oerfarna chefer så inflytelserika poster som på Nokia", skriver Ollila.

Hans strävan var att göra Nokia till ett internationellt företag. 1992 lanserades sloganen *Connecting People*, en sorts programförklaring om att Nokia hade blivit ett telekomföretag. 1994 noterades bolaget på New York-börsen och arbetsspråket blev engelska. I början av 1990-talet utgjorde mobilerna fortfarande en liten del av omsättningen, men Nokia lyckades lansera flera framgångsrika modeller som stärkte bolagets svaga finanser. Nokia var först med bland annat färgade mobiler och granna förpackningar. 1991 lanserades marknads minsta och lättaste mobil, som bidrog till att göra mobilenheten lönsam efter tre års förlust. Från att ha varit ett bolag som ingen riktigt räknade med, började investerarnas och mediernas intresse efterhand vakna.

"1994 förstod vi att mobilerna var den framtida tillväxtverksamheten", skriver Ollila.

Men redan följande år genomgick bolaget en logistikkras, som tvingade fram en resultatvarning och sjunkande börskurser. Mobilverksamheten hade vuxit kraftigt men alla funktioner hade inte hängt med, vilket ledde till komponentbrist. Detta blev en viktig lärpenning och när bolaget fått ordning på logistikfunktionerna var man tillbaka på framgångsspåret. 1998 gick Nokia förbi Motorola som världens största mobiltillverkare, något som bara några år tidigare närmast hade låtit som ett skämt.

Strax efter millennieskiftet inträdde en ny era i mobilvärlden. Innehåll och tjänster blev viktigare än teknik och apparater. Då fick Nokia svårt att anpassa sig. Bolaget missade också trenden med vikbara mobiler och tappade därmed marknadsandelar till Samsung och Motorola. Samtidigt hamnade Nokia i konflikt med operatörerna som tyckte att bolaget inte tog tillräcklig hänsyn till deras önskemål. Men den verkliga utförsbacken kom som bekant efter att Apple lanserat sin Iphone-mobil 2007. Det var då Nokia borde ha kommit med ett trovärdigt motdrag, men alla försök verkade rinna ut i sanden.

Vad var det som gick snett? Jorma Ollilas analys är förvånansvärt lik den som många branschanalytiker levererat: Nokia blev för självsäkert och slutade lyssna på kunderna.

"Framgång är farligast" skriver Ollila. "Den gör en blind och får en att tro att historien upprepar sig."

"En snabb och oförutsedd framgång är en av de största riskerna för ett företag. Då samlar organisationen på sig en fel sorts arrogans, man glömmer kunderna, självtillräckligheten växer och man tappar lyhördheten för förändringar i omgivningen".

Men det var flera faktorer som samverkade till nedgången. Ollilas handplockade dynamiska "dreamteam", ledningsgruppen som lett bolaget till dess enorma framgång, började efterhand lösas upp. Det lämnade efter sig en lucka som var svår att fylla. 2006 avgick Ollila själv från koncernchefsposten och Olli-Pekka Kallasvuo tog över.

"Förändringen efter det gamla ledarskapet blev kanske för stor", funderar Ollila.

Trots ett antal motgångar tog Nokia ännu en sista revansch. 2007 kunde Kallasvuo presentera bolagets genom tiderna bästa resultat. Kanske var det därför den nye koncernchefen lät kostnaderna stiga oroväckande mycket. "Blev starten för enkel för Kallasvuo? Litade han för mycket på att allt fortsätter som förr?" frågar sig Ollila.

Strax före Apples Iphone hade Nokia lanserat sin egen flaggskeppsmobil, N95. Enligt Ollila gav N95 ett stadigt kassaflöde och skapade en bedräglig trygghetskänsla när blicken borde ha varit riktad mot framtiden.

Som väntat står Nokia i fokus i Ollilas berättelse. När det gäller sig själv tecknar Ollila bilden av en person som är genuint intresserad av samhället och av att få lära sig nya saker, men för vilken en karriär inte är något självändamål. Han ser sig som en produkt av sin finskösterbottniska uppväxt där han fostrades till strävsamhet. Starkt präglad blev han också av tonårstidens utbytesstudier i Storbritannien där han fick upp ögonen för omvärlden och mångkulturalismen, och där han lärde sig argumentera för sin ståndpunkt.

"Dessa egenskaper", skriver Ollila, "har präglat mig också som företagsledare".

Ollilas memoarer har nedtecknats av journalisten *Harri Saukkomaa* efter mer än hundra timmar samtal med huvudpersonen. Det har tagit över tio år att skriva boken, men utgivningen var bra tajmad, just efter att Nokia-Microsoft-affären offentliggjorts.

Ollilas egentliga berättelse slutar 2010, när Kallasvuo byts mot Stephen Elop på vd-posten. I sin sluttext konstaterar Ollila att försäljningen av mobilverksamheten till Microsoft, när allt kommer omkring, inte är så dramatisk i ett historiskt ljus; också tidigare har Nokia avstått från viktiga delar – och överlevt.

Patrik Harald

Jorma Ollila och Harri Saukkomaa. *Mahdoton menestys (Den omöjliga framgången)* Otava, Helsingfors 2013.

FORMGIVAREN STIG LINDBERG – VARDAGSTINGENS MÄSTARE

Journalisten och författaren *Anna Larsdotter* har skrivit boken *Stig Lindberg. Människan, formgivaren*. I boken beskrivs den svenske formgivaren bakom bland annat succéer som serviserna ”Berså” och ”Spisa Ribb”, hans person och karriär. Anna Larsdotter har intervjuat familjemedlemmar, elever och kollegor. I boken sätts Stig Lindbergs värv in i ett tidsperspektiv med samhällsförändringarna under 1940-1960-talen mot ett mer modernt samhälle och ökad välfärd. Boken tar upp industrins och formgivarnas villkor och tidsandan som gick ut på att allmänheten behövde smakfostran. Boken är rikt illustrerad med fina bilder på serviser och andra bruksföremål, barnboksteckningar, textilier och offentliga utsmyckningar.

Stig Lindberg föddes 1916 i Umeå, yngst av fem syskon. Föräldrarna härstammade båda från trakten av Burträsk i Västerbotten. Stig Lindberg gick fyra år i folkskolan och antogs sedan till Umeå högre allmänna läroverk med sexårig realskola och fyraårigt gymnasium. Men han tog aldrig studenten, vilket blev lite av en familjehemlighet. Han sökte sig istället till en kvällskurs på Tekniska skolan i Stockholm, nuvarande Konstfack, inte på konstindustri som man skulle kunna tro, utan med målet att bli teckningslärare. Han stannade i två år.

Stig Lindberg såg sin fru Gunnel första gången då hon var elva år, han tretton. Han blev så förtjust att han cyklade in i ett träd, ”Den olyckan har jag aldrig ångrat!” lär han ha sagt. Hon kom också från Umeå, och de lämnade tillsammans Norrland för Stockholm. De gifte sig 1939. Gunnel fick polio två år senare och kunde aldrig mera gå. Stig Lindberg bar sin hustru, uppför trappor, till och från bilen, i utställningar. 1951 efter tio års väntan kom första barnet, Vibeke. 1954 kom Marita och 1961 sladdbarnet Lars. Stig och Gunnel Lindberg var engagerade föräldrar med en lite gammeldags sträng syn på barnuppföstran, det förekom inga serietidningar eller syntetkläder.

När Stig Lindberg var barn hade ett möte med konstnären Helmer Osslund, som visat sin dekorerade keramik från porslinsfabriken Gustavsberg utanför Stockholm, gjort stort intryck på honom. Stig Lindberg bestämde sig för att åka till fabriken. En historia säger att han sa till vd:n på Gustavsberg, ”Om ni anställer mig så ska jag se till att det blir jobb i fabriken!”. Året var 1936 och Stig Lindberg fick jobb. Han avancerade snabbt från assistent till att ställa ut tillsammans med fabriken konstnärlige ledare Wilhelm Kåge. Stig Lindberg var 12 år under Wilhelm Kåges ledning på Gustavsberg.

Stig Lindbergs publika genombrott kom med de färgrikt dekorerade fajanserna, lergodskeramik täckt med vit glasyr, på utställningen ”Fajanser målade i vår” 1942 på Gustavsbergs butik på Birger Jarlsgatan i Stockholm tillsammans med Wilhelm Kåge.

1949 lämnade Wilhelm Kåge över det konstnärliga ledarskapet på Gustavsberg till Stig Lindberg. Stig Lindberg ville föra fram konstnärer som samhällsnyttiga och att en "standardservis" från Gustavsberg snart skulle stå på varje svenskt hems köksbord. Han skulle hela livet dras mellan polerna – den samhällsnyttiga konstnären och den fritt skapande artisten. Han skulle komma att vara Gustavsbergs konstnärlige ledare i två omgångar, 1949-57 och 1971-80. 1957 blev han lärare på Konstfack, men var kvar på Gustavsberg på ledig tid.

Under 1950-talet lanserades flera serviser, till exempel "Servus" och "Gefyr". 1955 kom succéservisen "Spisa Ribb". 1957 kom framgången "Karneval" i 32 delar, med typiska naivistiska Stig Lindberg-mönster. 1960 lanserades succéservisen "Berså". Formgivare vid den här tiden kunde inspireras av varandra och på fabriken kunde mästarna ha ett antal assistenter som bidrog till produktionen. Stig Lindbergs figurer på 1950-talet påminde till exempel om den danske konstnären Bjørn Wiinblads, som var den konstnär Stig Lindberg kanske inspirerats av allra mest.

Stig Lindberg medverkade i flera utställningar, till exempel 1945 på konsthallen Liljevalchs, och 1947 på varuhuset NK. Boutställningen H55 i Helsingborg blev en höjdpunkt. Stig Lindberg hade med "Terma", en serie grytor och stekpannor i keramik. En annan serie var prydnadsaker "Domino" med askfat och vaser i grafiska mönster. Han vann också många utmärkelser, priser och blev hedersprofessor 1970.

Redan i mitten av 1940-talet hade Gustavsberg börjat experimentera med plast. Stig Lindberg gjorde kylskåpsburkar, en känd citruspress som sprack i tv men ändå blev populär, termosar, brickor och en berömd sparbössa i form av en skotsk terrier till Handelsbanken. På 1960-talet sa Stig Lindberg i en artikel i *Plastvärlden* "Att rita en riktigt bra grej kan många, men att matcha den mot ledning, ingenjörer, försäljare och reklamfolk – det är den verkligt stora konsten".

1952 utkom barnboken "Krakel spektakel" med text av Lennart Helsing och svartvita bilder av Stig Lindberg. Den följdes av flera titlar. Stig Lindberg och Lennart Helsing umgicks privat, och åt middag på bl.a restaurang Gyldene Freden i Gamla Stan i Stockholm. Efter "Daniel Doppsko" 1959 upphörde samarbetet eftersom Stig Lindberg var rädd för att bli fast i barnboksacket.

Under 1960-talet ritade Stig Lindberg inte så mycket porslin. Ett undantag var den eldfasta bruna serien "Coq". Han gjorde istället mycket offentlig konst under 1960-talet, ett tjugotal verk. Bl.a en fontän vid Umeå stadshus. Under 1970-talet gjorde han storsäljaren servisen "Birka" och flera berömda mönster som "Tahiti", "Aster" och "Turtur".

Som person hade Stig Lindberg en i grunden positiv livssyn, han var en glädjespridare som sprudlade av skaparlust. Men han var också självcentrerad

och detta retade en del. Han hade ett ofta knepiggt förhållande till jämlika kollegor, det var lättare med dem som stod i lägre rang. Hans elev var man livet ut, även tidigare elever skulle fortsatt underordna sig. Stig Lindberg var en arbetsmyra och perfektionist som aldrig kunde säga nej. Det kom ständigt förfrågningar om föredrag, studiebesök, offentliga utsmyckningar, utställningar, publikationer. Det var kvälls- och helgarbete, även på semestrar.

Från 50-årsåldern började krämporna komma. Stig Lindberg drabbades av magvärk, huvudvärk och trötthet. Diagnosen blev tarmkatarr orsakad av stress. 1968 fick han en hjärtattack och låg på sjukhus. 1974 fick han diagnosen lungcancer och fick operera bort sin ena lunga. Gunnel hade fått en stroke året innan och var nu i behov av ständig hjälp. Hon dog 1975, 57 år gammal.

Efter alla år tyngda av sjukdom och sorg fick Stig Lindberg i slutet av 1970-talet energi av en ny kärlek i skådespelerskan och regissören Ingrid Thulin. De kom att bo tillsammans på olika ställen i Italien under Stig Lindbergs sista år. Påskhelgen 1982 fick han en hjärtinfarkt i sömnen. Stig Lindberg blev 66 år gammal.

Mer än 30 år efter Stig Lindbergs död nytillverkas fortfarande hans tygmönster, serviser och barnböcker.

Lena Wiklund

Anna Larsdotter. *Stig Lindberg. Människan, formgivaren*. Historiska Media, Lund 2014.

1814 FRÅN DANSK-NORSK SYNPUNKT

200 år har gått sedan det ur nordisk historisk synvinkel viktiga året 1814 inträffade. Norge skiljdes från Danmark. Danmark förlorade sin ställning som inflytelserik stormakt i norra Europa. Sverige blev för nästan hundra år förenat med Norge i en union. Danmark blev den stora förloraren: istället för Norge tillerkändes landet hertigdömet Lauenburg!

Det är minst sagt dramatiska skeden som föranlett den aktuella skriften. *Rasmus Glenthøj* och *Morten Nordhagen Ottosen* har på ett föredömligt sätt skildrat vägen fram mot märkesåret.

Det handlar mycket om "kungar och krig". Bokens kapitelindelning talar sitt tydliga språk: kapitel 2 Köpenhamns bombardemang, kapitel 3 Krig med Sverige, kapitel 4 sjökrig och ekonomiskt krig. Man skulle förhastat kunna dra slutsatsen att boken sällade sig till gammaldags hjältedyrkan av monarker och krigshistoria. Så är emellertid inte fallet. Skildringarna av krigen har en funktion dvs. att förklara det storpolitiska, intrikata spel som de nordiska länderna var indragna i som en konsekvens av Napoleons maktpolitik.

Freden i Tilsit 1807 mellan Ryssland och Frankrike skapade nya politiska förutsättningar för Danmark- Norge. De neutrala staterna kunde inte längre stå utanför stormaktskonflikten. Man måste välja mellan Frankrike och

Storbritannien. Den danske kronprinsen Fredrik, senare kung Fredrik VI, drog slutsatsen att en allians med Napoleon var det bästa för hans rike. Det faktum att landet därigenom fick Storbritannien till fiende blev förödande.

Man kan självfallet ställa sig frågan om det är nödvändigt med så utförliga och ingående skildringar av det militära och diplomatiska spelet som framställningen erbjuder. Mitt intryck är dock att informationen skapar förståelse för det centrala beslutsfattandet som i sin tur blir avgörande för utvecklingen.

Men boken handlar förvisso inte bara om kungar och krig. Författarna fångar nyanserat mentalitetsförskjutningar hos befolkningen avseende synen på den danska överheten i det dansk-norska riket men även synen på det svenska när unionskungadömet blir ett faktum. I ett avslutande kapitel tecknas utvecklingen efter 1814 frammot 1905, året för upplösningen av unionen mellan Sverige och Norge.

Personskildringarna är genomgående nyanserade och särskilt porträttet av den kortvariga norske monarken Christian Fredrik fascinerar. Han var uppenbarligen en mycket klok karl, viljestark och pragmatisk. Hans politiska lyhördhet skapade – relativt sett – förutsättningar för en fredlig union mellan Sverige och Norge. Hade ett krig utvecklats och fördjupats mellan Sverige och Norge sommaren 1814 var risken stor att såren inte läkts med svårbedömbara konsekvenser inför framtiden. Så skedde inte. Tack och lov!

Det är inte en vetenskaplig framställning i den meningen att resultaten av analysen relateras till tidigare forskning och att framställningen beläggs med nothänvisningar. Båda författarna har egen omfattande forskning med anknytning till temat bakom sig och litteraturförteckningen innehåller såväl äldre som helt modern litteratur.

Boken har karaktär av en jubileumsbok, rikt illustrerad med samtida målningar. Bara dessa förtjänar ett studium. Valet av målningar skapar tillsammans med de komprimerade bildtexterna en bok i boken, väl värd att läsa.

Sammantaget kan sägas att den aktuella framställningen ger kunskap viktig för att förstå nuvarande situation i Norden.

Per Thullberg

Rasmus Glenthøj, Morten Nordhagen Ottosen, 1814. *Krig-Nederlag -Frihed*. Gads förlag 2014.

DEN ALLSIDIGE TROLLMORA
FORFATTAREN TOVE JANSSON

Den 9. august var det 100 år sidan mummitrollas mor – den finlandssvenske författaren Tove Jansson, vart fødd i Helsingfors. I dag kjenner store deler av verda til mumitrolla. Dei er formidla vidare i 120 aviser i tretti land – for kring tjue millionar lesarar. Men ho som skapte trolla – Tove Jansson – var mykje meir enn ein serieteiknar. Ho var illustratør, biletkunstnar, forfattar, scenograf,

dramaturg, poet og politisk teiknar. Ho målte vakre bilete nesten heile livet, laga mumibøker i trettifem år, illustrerte fleire publikasjonar og skreiv vaksenbøker i fleire tiår. Framleis vert ho lesen, og bøkene hennar er omsette til meir enn førti språk.

Det har kome fleire biografiar om Tove Jansson (1914-2001), men den flotaste kom både på svensk og norsk i år. Bak *Arbeide og elske* står kunsthistorikaren *Tuula Karjalainen*, og ho hevdar at for Tove Jansson var det viktigaste først å arbeida – og så å elska!

Ho omtalar Janssons livsverk som «enormt» og ”ekstremt interessant”. Den nye biografien er sterkt prega av at han er skriven av ein kunsthistorikar. Boka er eit praktverk; rikt illustrert med mange måleri, teikningar og foto. Og på fengjande vis vert Tove Jansson plassert både i ein sosial, kulturell og politisk samanheng.

Tove Jansson voks opp i ein kunstnarfamilie i Helsingfors. Faren, som var bilethoggar, ville at ho skulle verta kunstnar, og han var det første førebiletet, men forholdet mellom far og dotter var konfliktfylt. Viktor Jansson trudde på Tyskland og var fiendtleg innstilt til både jødar og kommunistar og hadde ofte vanskar med å godta dei jødiske og kommunistiske venene til dottera. Det såra Tove sterkt.

Då ho var seksten år, vart ho student på den kunstindustrielle lina ved den Tekniska högskolan i Stockholm – med vekt på bokillustrasjon og reklameteikning. Sidan vende ho heim til Helsingfors der ho studerte målarkunst i tre år.

Tove Jansson byrja tidleg å teikna i det svenskspråklege satiremagasinet *Garm* og hadde oppgåver for tidsskriftet heilt fram til 1953. Karjalainen omtalar teikningane frå krigstida som utruleg motige. Dei tolka ubehagelege stemningar i tida og kritiserte krigen og krigføringa. Og ikkje minst avslørte dei det djupe krigshatet og pasifismen til teiknaren.

Tove Jansson var både satirikar og humorist, og med sin spesielle humor skildra ho til dømes matmangelen og svolten som krigen førde med seg. Omslagsskissa for *Garm* ved nyåret i 1941-42 viser til ein godt påkledd mann som sit ute på isen og fiskar. Bortover isen slyngar det seg ei lang kø med svoltne menneske som ventar på mat. Illustrasjonen er utstyrt med teksten: «Bara allmänheten ger sig till tåls lite – så får den nog strömming! Gott nytt år!» Det var denne vinteren at svolten var verst under krigen.

Tove Jansson sette stor pris på å få teikna i satirebladet, og ein gong slo ho fast at: «Allra mest tyckte jag om att få vara svinaktig med Hitler og Stalin».

Ho gjorde narr av nazismen, og bak monsteret som truga Europa, synte ho ein klovn som kalla på låtten.

Krigen påverka alt som var viktig for Tove Jansson, men var ikkje så viktig i motivvalet. Den første separatutstillinga hadde ho i 1943, og karrieren fekk eit lyft. Men ho hata krigen og har omtalt krigsåra som tapte år.

Også quislingen fekk plass i ei av teikningane. Ein bande «kappevendarar» med svarte andlet og hakekross, eller quisling-merke på ryggen, er i ferd med å klatra inn i ei svær maskin. I andre enden av maskina kjem dei ut som den reine uskulda. Der flyg dei rundt i kvite klede, spelar harpe og ber på blomar. Det er landsforrædarane som har snudd kappa etter vinden.

Tove Jansson tolererte korkje krig eller fascisme, men var overtydd pasifist og antifascist. Både i tankar og livsstil var ho ein feminist før si tid, og ho var viktig for dei finske seksuelle minoritetane, skriv Karjalainen. Ho viser til at i kunsten ville Tove Jansson vera fri. Trua på ideologiar og dei kollektiva måla stod henne fjernt.

Tove Jansson hadde fleire mannlege kjærastar, og ho ønskte å gifta seg med Atos Wirtanen, som vart både avismann og riksdagspolitikar. Men så møtte ho Vivica Bandler, og biografen skildrar den nye kjærleiken som rik og varm – som ei oppdagingsferd i nye landskap med utruleg vakre reisemål. Men forholdet vart kortvarig, og Tuulikki Pietilä vart livspartnaren.

Biografen minner om at på denne tida var homoseksualitet forbode og klassifisert som ein sjukdom. Homofile i Finland kunne verta lagde inn på mentalsjukehus eller sette i fengsel. I biografien understrekar Karjalainen at Tove Jansson ikkje underkasta seg rolla til gjennomsnittsmennesket, korkje yrkesmessig eller i livsstil. Alt som lita jente skreiv ho at fridomen er det beste, og fridomen vart det viktigaste for henne heile livet.

Til å byrja med teikna Tove Jansson mummitrolla mest for seg sjølv. Ideen til mumiverda vart fødd under vinterkrigen. Gjennom mumifigurane flykta ho frå krigen og det vanskelege. Ho drøymde om å busetja seg i Marokko eller på Tonga, og Mumidalen kan ha fungert som ein liknande tilfluktsstad. Under krigen ville ho ikkje teikna prinsar, prinsesser eller små barn, men valde i staden å vidareutvikla sin eigen sinte signaturfigur frå skjemteteikningane, og ho kalla han for "mummitrollet". Til å byrja med var trollet svart, tynt og lite, men mummitrolla endra seg. Dei vart kvite, gjekk opp i vekt, vart runde og gode. Den første mumiboka kom til forleggjaren under framhaldskrigen og "Småtrollene og den store oversvømmelsen" kom ut like etter Den andre verdskrigen.

Tove Jansson brukte levande modellar i mumiverda, og Mummitrollet var hennar alter ego. Ho teikna ofte denne vesle figuren i breva sine. Ho brukte han som signatur på omslagsbileta på *Garm*, og det hende at eit lite troll vart teikna inn på monumentalmåleria ho laga.

"Trollmannens hatt" var den første Jansson-boka som vart populær, men det tok lang tid før ho vart sett om til finsk. Mumibøkene fekk først suksess i Sverige og England, og førte til at det britiske aviskonsernet Associated Newspapers vart interessert i ein serie for vaksne. Han skulle visa den sivilierte verda, men med eit satirisk blick. Tove Jansson fekk i 1952 tilbod om

ein kontrakt på sju år. Den engelske avisa *The Evening News* byrja å publisera serien eit par år seinare, men etter kvart gjekk Tove Jansson lei av å teikna mummitrolla, og i 1959 sende ho oppseiingsbrevet til England. Det enda med at broren, Lars, tok over. Frå 1960 og fram til 1975 teikna han mummitroll. Mumitrollets popularitet auka, og forteljningane vart framførte både i radio, fjernsyn og i fleire teaterframсыningar.

Sidan har Tove Janssons seriar har ei udøyeleg sjel. Sjarmen ved dei forsvinn ikkje, og dei vert stadig trykte på nytt. Den som vil vita meir om den mangfaldige kunstnaren har mykje å henta i Tuula Karjalainens nydelege biografi. Tove Janssons liv var så mykje meir enn mumitroll!

Ottar Fyllingsnes

Tuula Karjalainen. *Arbeide og elske*. Oversatt av Morten Abildsnes. Heinesen forlag, Råde i Østfold 2014.

*FRÅN VINTER TILL VÅR. ANTECKNINGAR UR EN
SKRIVPROCESS OM ERIK AXEL KARLFELDT'S DIKTNING*

Ditt tempel är mörkt och lågt är dess valv,
Allhelgonadag!
Där slocknar sommarens hymn som ett skalv
av klämtande slag.
Sin mantel river den svarta sky,
och lundarnas bleknade trasor fly,
och natten mässar om allt som är dött,
allt hö, allt kött.

Sådar vingbrett inleder Erik Axel Karlfeldt (1864–1931) sin långa dikt "Vinterorgel", den som beskriver årets mørke tid från allhelgona "till dess Maria går skär av sol på skarens glans"; några ord som åsyftar Marie bebådelsedag i slutet av februari, när vårljuset och livet återvänder.

Under den gångna vintern och våren skrev jag en bok om Karlfeldt, som just i år firats med ett 150-årsjubileum. Ibland tyckte jag att skrivarbetet nästan löpte parallellt med stroforna i "Vinterorgel". På hösten en idé. Fragment på lösa papper, skisser. Ganska mycket som är mörkt och oklart och liksom sovande. På våren ett uppfordrande ljus. Text och ord. På sommaren en färdig bok med blå linnetygspärmar och fullmåne på omslaget. Den låg där lika självklart och plötsligt som våren en dag har övergått i sommar, utan att man riktigt märkte hur det gick till.

Erik Axel Karlfeldt har fått namn av Nationalskald och hans sex diktsamlingar var sådana som läsarna lärde sig utantill. Efter modernismen har han alltmer sjunkit undan – med undantag för några stående uttryck som blivit så

allmänna att vi glömt vem som skrev dem. *Tala med bönder på bönders sätt... den vår de svaga kalla höst... intet är som väntanstider...*

Min egen ingång till Karlfeldt handlar mest om att jag som körsångare har sjungit många av hans dikter – som finns i mängder av tonsättningar – och fångats starkt av det språk jag mött i dem.

– *Snabbt jagar stormen våra år, som skyar över hav* –

Det är några ord som jag bär med mig. Kanske för att jag har sjungit dem så många gånger. Den som någon gång lärt in en sång utantill vet hur den stannar kvar – medvetet eller omedvetet. Man har ju själv lånat ut röst och kropp åt sången. Gjort orden till sina egna.

De där raderna inleder en dikt som aldrig fick någon titel av Karlfeldt själv, men som brukar gå under namnet ”Psaltare och lyra”. I sin tonsättning av Sven-Eric Johanson från 1953 är den en pärla i svensk körtradition.

Musiken är kärnan i Erik Axel Karlfeldts lyrik. Han tänkte sig sina dikter i termer av sång. Det kan vara en orsak till att vi delvis tappat kontakten med hans diktning i dag, därför att vi efter modernismen vant oss vid ”läsdikt” istället för ”sångdikt” för att låna en uppdelning som Sven Delblanc använder i en uppsats om Karlfeldt.

Men läsförståelse handlar ju inte bara om *vad* man läser utan *hur* man läser. Karlfeldts dikter är lyrik i ordets ursprungligaste bemärkelse: den som har med instrumentet lyra att göra. Det är dikt som är musik – eller sång som fått ord, som Karlfeldt själv beskriver poesins tillkomst i en av sina dikter.

När jag började tänka kring upplägget av min Karlfeldtbok var det enda jag egentligen visste att jag ville ha musiken som nav. Allt skulle kretsa kring den. Därför valde jag att utgå från dikten ”Sub luna”. Den har fem strofer varav den tredje skildrar sången och sjungandet. Dikttiteln är latin och betyder ”under månen”. Den publicerades första gången 1925 och kom att ingå i Karlfeldts sista diktsamling, *Hösthorn*. Dikten är konstruerad på så vis att var och en av dess fem strofer inleds av orden ”sub luna” som sedan följs av ett latinskt verb i första person singular, ett nytt verb för varje strof. Så kretsar varje del av dikten i tur och ordning runt dessa fem mänskliga handlingar som alla spelas upp under månen – det vill säga på jorden: *amo, bibo, canto, vivo, morior*. Fem verb som jag tog till titel på min bok: Älska, dricka, sjunga, leva, dö. Som fem dörrar till författarskapet.

Från ”amo” till ”morior”. Från det röda till det svarta. Kärlek och död – ni tvenne. De tre första stroforna hör förstås samman med den gamla devisen ”vin, kvinnor och sång”. Men Karlfeldt vänder lite på ordningen och sätter kärleken först. I min bok ville jag visa att den kärleken också – kanske ytterst – är en kärlek till språket, till sången, till ordens musik.

Och i "Vinterorgel" – för att återknyta till den – avslutar Karlfeldt med att kalla in naturens egna sångare, flyttfåglarna. De bryter vinterns orgelton och fyller rymden med jubelsång och nya färger.

Jag vill gå ut en violbrun kväll
bland isig björk
och höra den strykande violoncell
som sväller mörk;
och jag vill höra i fastlagskoral
det växande visslet av salcional,
den första vårliga eolin
i morgonens vin –

till dess Maria går skär av sol
på skarens glans
och fäster kring skogens mörka kjol
en hasselfrans
och säger: »Syster, det töar från kvist.
Nu vila, du vita organist!
Av musikanter ett brokigt band
styr upp mot vårt land«.

Stina Otterberg

BANKDIREKTÖR MED KULTURINTRESSE

Answarets sköna börda. Titeln kanske får en del att höja på ögonbrynen i en tid när ansvar är något som undviks eller aldrig utkrävs. Bokens författare, *Hans Dalborg*, doktor i företagsekonomi vid Handelshögskolan, och hedersordförande i Nordea, uppehåller sig en hel del kring frågor om ansvar och ledarskap i sin bok. Frågeställningarna möter läsaren på olika sätt i berättelsen, i form av ledande kvinnor och män inom politik och näringsliv, liksom i kultursektorn, men också i form av reflektioner från författarens sida.

I början av 1991 tillträdde han som vd och koncernchef i den statligt dominerade Nordbanken, som då befann sig i djup kris, "på gränsen till totalt sammanbrott", som Dalborg själv uttrycker det.

Boken är berättelsen om de tjugo år som han ägnade åt koncernen som blev Nordea, den mest dramatiska tiden sedan andra världskriget, såväl i Sverige som globalt. Vid bolagsstämman 2011 kunde Hans Dalborg lämna banken som avgående ordförande i styrelsen för en europeisk storbank med ett ansenligt börsvärde. Han är nöjd med att ha lyckats.

Hans Dalborg menar att det goda ledarskapet, oavsett nivå i samhälle eller

företag, kännetecknas av en strävan efter integritet, mod och förmåga att formulera och förmedla en vision. För egen del har hans kulturintresse varit en källa till kunskaper och inspiration. ”Den mångsidighet som en förankring i kulturlivet innebär, har därför varit till stor hjälp”, skriver han.

Hans Dalborgs kulturmöten finns med på ett hörn. I bokens bildgalleri ses han intervjuja jazzlegenden och idolen Dizzy Gillespie för en skoltidning. På ett annat foto är författaren en ung trumpetspelande jazzmusiker i Dalarna. På bankmannens 60-årsdag spelade en omaka duo dragspel; Horace Engdahl och Benny Andersson. Opera hör också till Dalborgs intressen och under sitt ordförandeskap för Kungliga Operan har han mött en rad världsartister, däribland Birgit Nilsson.

Men det är näringslivet och i synnerhet den finansiella sektorn som helt och hållet dominerar bokens innehåll. För den detaljintresserade finns här många interiörer från diverse möten och skeenden i Nordeas tillkomst, berättade med både dramatisk känsla och finesse. En rad svenska och nordiska, men även internationella, politiker figurerar. Namnregistret är digert och flertalet stats- och finansministrar under de aktuella decennierna finns med, liksom näringslivets giganter under de berörda åren.

Den ekonomiska krisen – som också i högsta grad blev en bankkris – åren 1990-1992 var ”det största ekonomiska elände som Sverige hade upplevt sedan andra världskriget”, konstaterar Nordeas tidigare vd. Krisen var till stor del hemmagjord och berodde i hög grad på att landet hade levt över sina tillgångar, menar författaren.

Aktörerna i den dåvarande borgerliga regeringen som försökte bringa ordning i kaoset, var bland andra bankminister Bo Lundgren (M) och Anne Wibble (FP), landets första kvinnliga finansminister, dotter till världsberömd nationalekonomen och FP-ledaren Bertil Ohlin. Hans Dalborg berättar hur han som doktorand på Ekonomiska Forskningsinstitutet, EFI, satt vägg i vägg med Anne Wibble, då de båda plitade på sina doktorsavhandlingar. De stod dock ”inte varandra nära”, enligt författaren. Mötena på finansdepartementet under bankkrisens dagar var enligt Dalborg präglade av *no nonsense*. Anne Wibble ”ställde raka frågor, blev aldrig upprörd, däremot rökte hon ständigt”, skriver han. Wibbles död i cancer ett antal år senare ”var en stor förlust, såväl för närstående som mer perifera vänner samt inte minst för det politiska livet och landets ekonomiska utveckling”, konstaterar bankmannen.

Läsaren möter förutom dessa aktörer en lång rad prominenta ledare i den svenska eliten och mötena beskrivs gärna med någon anekdot eller ett – ofta positivt – värdeomdöme. Boken är ingen självbiografi i den meningen att man får inblickar i författarens barndom och ungdomsliv. Tvärtom, sådana uppgifter är sparsmakade, näst intill obefintliga. Men Hans Dalborg hyllar ömsint sitt kärleksfulla förhållande till hustrun Anna, som han 2015 varit gift med i

femtio år. Tre barn har paret ihop, de har egna familjer som inneburit ”en rik källa till kraft och energi” för författaren.

Intressen och fritid berörs endast flyktigt. Friluftsliv, kultur i vid mening samt forskning och akademiskt liv nämns.

Det nordiska har ett givet utrymme i boken. På 1990-talet fanns fyra stora banker kvar som bildade den nya bankkoncernen: Nordbanken i Sverige, Merita Bank i Finland, Unibank i Danmark, Christiania Bank og Kreditkasse i Norge. Det var dessa banker som gick samman. Kring år 2000 hade en nordisk storbank således tagit form. ”Kundnöjdheten var på väg upp i alla fyra länderna”, minns författaren. Den var högst i Danmark och god även i de övriga länderna, ”men vi fick inte slå oss till ro”.

Bankens ambition var att bli ”The Nordic Champion”, ett uttryck myntat av en investeringsbankir på Goldman Sachs i New York. Man skulle bli störst och bäst. Om de nordiska länderna spretar i sina val av till exempel säkerhetspolitisk inriktning, så måste Nordea gå en annan väg och bli en enda bank. Dalborg uttrycker det på följande vis. ”Vi måste gå från nationsbaserade verksamheter till ett pan-nordiskt Nordea”. Han menar att förutsättningarna var goda. ”De nordiska ekonomierna är rejält sammanflätade. När jag på morgonen tänder lampan är det finsk el i lampan. En av morgontidningarna är norsksågd. Jag slår upp den danska filmjölken i finska Rörstrandstallriken, äter finskt rågbröd och norsk Kalles Kaviar. Så där håller det på hela dagen.”

Hans Dalborgs nordiska medvetenhet är hög. ”Nordea bygger på ett starkt gemensamt nordiskt idéarv”, slår den tidigare koncernchefen fast och inkluderar i detta ”frihet, lika möjligheter, ansvar för miljön och ett gott nedborgarskap med etik, ärlighet och uppriktighet”.

Bo Högländer

Hans Dalborg. *Answarets sköna börda. Mina år med Nordea*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 2014.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:

Fyllingsnes, Ottar, journalist, Oslo

Harald, Patrik, journalist, Hufvudstadsbladet, Helsingfors

Högländer, Bo, redaktör, Oxelösund

Otterberg, Stina, fil. dr, Göteborg

Thullberg, Per, professor em, Stockholm

Wiklund, Claes, NT:s huvudredaktör, Gnesta

Wiklund, Lena, NT:s redaktionssekreterare, Stockholm

SAMMANFATTNING

Den sista utgåvan av *Nordisk Tidskrift* under 2014 har – efter tre temanummer i rad – ett blandat innehåll. Det inleds med en artikel om Tove Jansson och det jubileumsår som nu går mot sitt slut. Skribenten är Anja Kuusisto. Sofi Oksanen som fått Nordiska rådets litteraturpris har Tomi Riihtamaa skrivit om. Den danska konstnärskolonin i Odsherred berättar Eva Pohl initierat och utförligt om. Janni Andreassens artikel handlar om den mångsidige danske polarforskaren Peter Freuchen.

Så återvänder NT till 1814-temat. Denna gång med två artiklar. Den första är skriven av Vigdis Ystad som tar upp sångtexter med anknytning till den norska självständighetskrigen. Den andra, av Fredrik Sterzel, jämför den norska grundloven från 1814 med den svenska författningen från 1974. Artikelblocket avrundas med Arna Schrams intervju med den isländska samarbetsministern.

För egen räkning svarar Norden-ordföranden Sinikka Bohlin och Bengt Sundelius gemensamt för. De lanserar ett program i tretton punkter om nordisk samhällssäkerhet. Anders Ljunggren fortsätter sin *nordiska krönika*.

Letterstedtska föreningens anslagsutdelning och de fem nationella avdelningarnas sammansättning redovisas därefter. Så följer redogörelser för årets medalj- och översättarprisutdelningar till Thorvald Stoltenberg resp. Pentti Saaritsa.

Bokessän är skriven av NT:s huvuredaktör och tar upp Tage Erlanders dagböcker för åren 1965-67.

Kring böcker och människor består av sex bidrag. Patrik Harald recenserar en bok om fd Nokia-chefen Jorma Ollila. NT:s redaktionssekreterare Lena Wiklund skriver om formgivaren Stig Lindberg. Per Thullberg anmäler en skrift om 1814 från dansk - norsk synpunkt. Ottar Fyllingsnes har tagit sig an den norska utgåvan av en i Finland nyutkommen bok om Tove Jansson. Stina Otterberg reflekterar över Erik Axel Karlfeldts diktning som hon utgivit en uppmärksam bok om. Avslutningsvis skriver Bo Högländer om Nordea-chefen Hans Dalborgs memoarer som bland annat handlar om hur fyra nordiska banker blev till en. För årsregistret svarar Lena Wiklund.

C W-d

TIIVISTELMÄ

Nordisk Tidskriftin vuoden 2014 viimeinen numero on – kolmen teemanumeron jälkeen – sisällöltään moninainen. Ensimmäisenä on Anja Kuusiston artikkeli Tove Janssonista ja kohta päättyvästä juhlavuodesta. Tomi Riitamaa kirjoittaa Sofi Oksasesta, joka on saanut Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkinnon. Eva Pohl kertoo perusteellisesti ja asiantuntevasti Odsherredin taiteilijakoloniasta. Janni Andreassenin artikkeli käsittelee monipuolista tanskalaista polaaritutkijaa Peter Freuchenia.

Sitten palataan vuoden 1814 teemaan, nyt kahdessa artikkelissa. Ensimmäisen on kirjoittanut Vigdis Ystad, joka käsittelee Norjan itsenäistymiseen liittyvien laulujen tekstejä. Toinen, Fredrik Sterzelin artikkeli, vertaa Norjan perustuslakia, joka on vuodelta 1814, Ruotsin säädökseen vuodelta 1974. Tämän artikkeliryhmän päättää Arna Schramin tekemä Islannin yhteistyöministerin haastattelu.

För egen räkning -palstasta vastaavat yhdessä Norden-yhdistyksen puheenjohtaja Sinikka Bohlin ja Bengt Sundelius. He lanseeraavat kolmetoistakohtaisen ohjelman *pohjoismaisesta yhteiskuntaturvallisuudesta*. Anders Ljunggren jatkaa palstaansa pohjoismaisesta yhteistyöstä.

Seuraavaksi selostetaan *Letterstedtska föreningenin* apurahat ja viiden kansallisen osaston koostumus. Tässä kuvataan myös vuoden mitalin ja kääntäjäpalkinnon jakoa; mitalin sai Thorvald Stoltenberg ja kääntäjäpalkinnon Pentti Saaritsa.

Bokessän on NT:n päätoimittajan kirjoittama ja se käsittelee Tage Erlanderin päiväkirjoja vuosilta 1965-67.

Kring böcker och människor koostuu kuudesta artikkelista. Patrik Harald arvostelee Nokian entisestä johtajasta Jorma Ollilasta kirjoitetun kirjan. NT:n toimitussihteeri Lena Wiklund kirjoittaa muotoilija Stig Lindbergistä. Per Thullberg ilmoittaa vuotta 1814 tanskalais-norjalaisesta näkökulmasta käsittelevän julkaisun. Ottar Fyllingsnes tarkastelee Suomessa äskettäin ilmestyneen Tove Janssonia käsittelevän kirjan norjalaisen laitoksen. Stina Otterberg pohtii Erik Axel Karlfeldtin runoutta, josta hän on julkaissut huomiota saaneen kirjan. Lopuksi Bo Högländer kirjoittaa Nordean johtajan Hans Dalborgin muistelmista, joissa käsitellään mm. sitä, miten neljästä pohjoismaisesta pankista tuli yksi. Vuoden hakemistosta vastaa Lena Wiklund.

C W-d

Suomennos: Paula Ehrnebo

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utger under 2014 sin hundra-tretiosjunde årgång, den nittionde i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden påbörjades 1925. Tidskriften vill liksom hittills framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska ländernas gemenskap och samarbete. Enligt Letterstedtska föreningens grundstadgar sysselsätter den sig ej med politiska frågor.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Litteraturanmälningarna består av årsöversikter omfattande ett urval av böcker på skilda områden, som kan anses ha nordiskt intresse. *Krönikan om nordiskt samarbete* kommer att fortsättas. Under rubriken *För egen räkning* kommer personligt hållna inlägg om nordiska samarbetsideologiska spörsmål att publiceras.

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år. *Prenumerationspriset inom Norden för 2015 är 250 kr, lösnúmerpriset är 65 kr.*

Prenumeration för 2015 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 4091 95-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå.

Prenumeration kan även tecknas i bokhandeln.

För medlemmar av föreningarna Norden gäller dock, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris.

Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Box 1083, SE-101 39 Stockholm. Tel +46-(0)8-50611300. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Redaktionen:

Ny adress från 2014-12-10: Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm.

Besöksadress c/o Föreningen Norden, Drottninggatan 30, Stockholm.

Telefon +46-(0)8-654 75 70. Telefontid fredagar 10-12.

E-post: info@letterstedtska.org.

Redaktionssekreterare: Fil.kand. Lena Wiklund.

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Claes Wiklund, Slåttervägen 10, SE-646 34 Gnesta.

Tel 0158-137 89 (bostaden). E-post: info@letterstedtska.org.

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Nordre Frihavnsgade 26, 3. tv., DK-2100 København Ø.

Tel 20 21 24 66. E-post: henrikwivel@yahoo.dk.

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Grankullavägen 13 B26, FI-02700 Grankulla.

Tel 09-505 29 74. E-post: guylindstrom@yahoo.com.

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-104 Reykjavík.

Tel 854 21 70. E-post: sngola@simnet.is.

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo.

Tel 22-85 41 45. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no.